

SBÍRKA
PŘEKLADŮ VYBRANÝCH PRACÍ HISTORICKÝCH
SVAZEK I.

HENRI PIRENNE
STŘEDOVĚKÁ
MĚSTA

STUDIE Z DĚJIN HOSPODÁŘSKÝCH
A SOCIÁLNÍCH.

PŘELOŽIL B. MENDL.

V PRAZE 1928.
NÁKLADEM »HISTORICKÉHO KLUBU«.
PRAHA I., KLEMENTINUM.

PŘEDMLUVA.

Že tato knížka vychází v českém překladu, za to vděčím přednáškám, které jsem měl na universitě Karlově v Praze v r. 1927. Okolnost, že se jí zahajuje nová historická knihovna, určená studentům, zavazuje mne vděčností k historické škole české, v níž se tak radostně projevuje čínorodá síla národa, do-
byvšího si v Evropě znovu svého místa i poslání.

Jako není města krásnějšího než Praha, není také města, které by bylo od počátku svého vzniku tak těsně spjato se samou existencí národa, jehož je v plném slova smyslu hlavou, a které by mělo tak rozhodný vliv na jeho kulturu duchovou i hmotnou. Život městský dosáhl v Praze rozvoje a významu, vysvětlujícího patrně zájem, který tam vzbudil předmět této knížky. Historikové pražští jsou jedinečně povoláni, aby obohatili studium počátků měst o znalost světa slovanského, jež jistě přinese nové prvky k hlubšímu a synthetičtějšímu zhodnocení zjevů, které jsem zde mohl sledovati pouze se stanoviska západního.

České vydání této knížky věnuji p. prof. Josefu Šustovi na důkaz svého vděčného přátelství. Je mně milou povinností poděkovati také Dru B. Mendlovi, že vzal na se tak obětavě a svědomitě úkol přeložiti svým krajanům dílko jednoho ze svých kolegů.

H. Pirenne.

OBSAH:

I. Obchod ve Středozeří do konce století osmého	11— 27
II. Úpadek obchodu ve století devátém	28— 49
III. „Civitates“ a „burgi“	50— 65
IV. Renesance obchodu	66— 87
V. Kupci	88—106
VI. Vznik měst a měšťanstvo	107—135
VII. Zřízení městské	136—171
VIII. Města a jejich vliv na evropskou civilizaci	172—189
Poznámky	191—211
Henri Pirenne	213—218

HLAVA I.

OBCHOD VE STŘEDOZEMÍ DO KONCE STOLETÍ OSMÉHO.

Pohlédneme-li na mapu starověké říše římské, povšimneme si ihned toho, co tvořilo její zvláště výrazný znak: starověká říše římská byla svou podstatou státem Středozeří. Největší část jejího území ležela v úvodí Středozeřího moře a nikde země její se nevzdalovaly valně od břehů velikého toho nitrozemského jezera. Odlehlé pohraničí při Rýnu, Dunaji, Eufratu a Sahaře bylo jen jakýmsi rozsáhlým obranným kruhem na ochranu pobřežího jádra. Středozeřího moře zaručovalo jak hospodářskou, tak i politickou jednotu říše; pro tu i onu panství na moři bylo nezbytným předpokladem. Bez veliké dopravní cesty vodní *orbis Romanus* nemohl býti ani spravován, ani zásobován. A je pak zajímavé sledovati, jak říše římská, čím více stárá, tím více ještě stupňovala tento svůj přímořský ráz. Řím, hlavní město opodál moře ležící, ve čtvrtém století byl opuštěn a vystřídal jej jiné hlavní město, které bylo zároveň nádherným přístavem, Cařihrad.

Není pochybnosti, že od konce třetího století v říši se prozrazuje zjevný pokles civilisace. Ubývalo obyvatelstva, ubývalo podnikavosti, barbaři

počali otrásati hranicemi; výlohy vlády v úporném boji o život rostly a důsledkem jejich bylo fiskální vykořisťování, které znenáhla činilo z obyvatelů otroky státu. A přece úpadek ten, zdá se, nedotkl se citelněji plavby na Středozezním moři. Život, který tu ještě pozorujeme, kontrastuje s malátností, jež se ponenáhlu zmocňovala provincií nitrozemních. Plavbou se stále ještě udržovalo spojení mezi východem a západem, stále ještě byly pravidelně vyměňovány tovary a přírodní plodiny, které skýtalá tak rozmanitá podnebí při Středozezním moři: tkaniny z Cařihradu, Edessy, Antiochie neb Alexandrie, vína, olej a koření ze Syrie, papyrus z Egypta, obilí z Egypta, Afriky a Hispanie, vína z Gallie a Italie. Nadto mincovní reforma Konstantinova, jež vzala za základ zlatý solidus, měla jistě neobyčejně příznivý vliv na obchod, skýtajíc mu výhodu znamenité mincovní jednotky, obecně užívané jak pro směnu, tak pro stanovení cen.

Z obou velkých oblastí, na něž se rozpadala říše, východ vynikal nekonečně nad západ nejen vyspělejší civilizací, nýbrž i daleko vyšší úrovní hospodářského života. Počínajíc čtvrtým stoletím, byla skutečně velká města jen na východě a tam také v Syrii a Malé Asii soustřeďoval se vývozní průmysl, zvláště výroba látek, které pak po celém římském světě rozvážely lodi syrské. Obchodní převaha Syřů jest z nejzajímavějších zjevů dějinného sklonku říše římské.¹⁾ Jistě přispěla mnoho k oné postupné orien-

talísací obyvatelstva, jež konečně musila vésti k byzantinismu. A tato orientalisace, jejímž nositelem bylo Středozemní moře, jest zřejmým důkazem, kterak význam moře rostl, čím více říše stárla a, ustupujíc pod tlakem barbarů na severu, úžeji a úžeji se tiskla na pobřeží Středozemního moře.

Nemůžeme se tudíž diviti, vidíme-li, že Germáni od počátku svých vpádů se snažili dostihnouti onoho pobřeží a tam se usídliti. Jakmile ve třetím století hranice po prvé povolily jejich náporu, valem řítili se k jihu: Kvadové a Markomani napadli Itálii, Gotové táhli k Bosporu, Frankové, Suevové, Vandalové, proniknuvše za Rýn, nezastavili se tam, nýbrž směřovali k Akvitanii a Hispanii. Nebylo jejich úmyslem usaditi se v sousedních provinciích severních, nýbrž zřejmě prahli po těch požehnaných krajích, kde s lahodným podnebím a štědrou přírodou pojily se bohatství a půvaby civilisace.

Nehledě k spoustám, které způsobil, neměl tento prvý pokus barbarů trvalých následků. Řím měl ještě dosti sil, aby zatlačil útočníky za Rýn a Dunaj, a dovedl je tam ještě půl druhého století zadržeti, vyčerpávaje do krajnosti vojenskú své síly i finance. Ale zápas stával se čím dále, tím nerovnější. Tlak Germánů se stále stupňoval, jak rostoucí počet stále naléhavěji nutil je šířiti se do nových zemí, a říši klesající populace více a více stěžovala obranu. Přes obdivuhodnou obratnost a vytrvalost obrany výsledek byl nevyhnutelný. Počátkem pátého století bylo

po všem. Celý západ byl zaplaven, římské provincie se změnilly v germánská království. Vandalové usadili se v Africe, Visigotové v Akvitanii a Hispanii, Burgundové v údolí Rhony, Ostrogoti v Itálii.

Jména ta jsou příznačná. Jsou mezi nimi jen kraje při Středozezním moři, a to dokazuje s dostatek, že cílem dobyvatelů, kteří ostatně měli možnost zvoliti si kraj kterýkoli, bylo moře, ono moře, které Římané, s pýchou nemenší než láskou, nazývali *mare nostrum*. Všichni bez výjimky k němu tíhli, dychtívi, aby se již usadili na jeho březích a užívali jeho krás. Jestliže Frankové hned s počátku k němu nedospěli, bylo to pouze proto, že přišli příliš pozdě a našli vše obsazeno. Než i oni vytrvale usilovali o přístup k moři. Již Chlodvík pokusil se dobytí Provence, a jen Theodorich zabránil mu, že nemohl rozšířiti hranice království svého až k „modrému pobřeží“. Tento počáteční neúspěch neodradil však jeho nástupců. Čtvrt století potom, roku 536, použili útoku Justinianova proti Ostrogotům a dali si od nich postoupiti vytožený kraj, a je pak zajímavo pozorovati, jak od těch dob Meroveovci neúnavně snažili se, aby stali se také mocností při Středozezním moři. Roku 542 Childebert a Chlotar podnikli nešťastnou výpravu za Pyreneje, a ještě více vábila francké krále Itálie. Spjovali se s Byzantinci, později s Langobardy, doufajíce, že konečně jim bude možno stanouti pevně na jihu Alp. Znova a znova zklamání,

houževnatě podnikali nové pokusy. Již roku 539 Theodebert překročil Alpy, a když roku 553 Narses dobyl zpět území, které Theodebert byl opanoval, pokoušeli se pak králové frančtí v letech 584 až 585 a 588 až 590 opětovně, aby se území toho přece znovu zmocnili.

Přesto přese vše usídlení Germánů při Středozemním moři neznačí počátek nového období v dějinách Evropy; ať příchod jejich měl sebe těžší následky, neodstranil toho, co bylo, a nezlomil tradice. Cílem dobyvatelů nebylo zničití říši římskou, nýbrž se v ní usaditi a těžiti z ní, a celkem to, co z ní zachovali, přesahuje daleko to, co z ní zničili či co přinesli nového. Arci království, která Germáni založili na půdě říše římské, vytlačila říši *jako stát* ze západní Evropy. Hledíme-li na věci s hlediska politického, vidíme, že *orbis Romanus* byl zatlačen k východu a ztratil svůj světový ráz, v němž dotud hranice říše splývaly s hranicemi křesťanstva. Leč přesto ztracené provincie neodcizily se zcela říši; její civilisace přetrvávala tam její panství, vnutila se vítězům, kteří přijímali její církev, řeč i dokonalejší zřízení správní a právo. Prostřed zmatků, nejistoty, bídy a anarchie, které provázely germánské vpády, civilisace ovšem upadala, ale i v úpadku tom zachovávala si svůj výrazně římský ráz. Germáni nemohli a ostatně ani nechtěli, obejít se bez ní; oni ji *zbarbarisovali*, ale vědomě jí *negermanisovali*.

Tento poznatek nade vše jasně dotvrzuje skutečnost, že přímořský ráz, který jsme právě vytkli jako podstatný znak říše římské, trval i dále pak až do osmého století. Ani po vpádech barbarů nepozbylo Středozemní moře své důležitosti, zůstalo Germánům, čím bylo před jejich příchodem, vlastním středem Evropy, *mare nostrum*. Sesazení posledního císaře západořímského (r. 476), jakkoli podstatně zasáhlo do poměrů *politických*, nemohlo přece historický vývoj vychýliti z jeho odvěké dráhy; naopak vývoj na tomže dějišti a za těchže vlivů pokračoval dále. Nic ještě nenasvědčovalo tomu, že nadešel konec kulturního společenství, které říše římská vybudovala od Sloupů Herkulových až po moře Egejské a od břehů Egypta a Afriky k břehům Gallie, Itálie a Hispanie. Nový svět, ač osazen barbary, zachovával ještě tvářnost světa antického. Sledujeme-li běh událostí od Romula Augustula ke Karlu Velikému, musíme stále zrak svůj obracet k Středozemnímu moři.²⁾

Všechny hlavní fáze dějinné odehrávaly se na jeho březích. V letech 493 až 526 Itálie pod vládou Theodorichovou měla prvenství mezi královstvími germánskými, a tak pokračovala a upevňovala se moc tradice římské. Později, když již Theodoricha nebylo, projevila se tato moc ještě jasněji. Nechybělo mnoho, a Justinian by byl obnovil jednotu říše (r. 527—565). Znovu dobyto bylo Afriky, Hispanie a Itálie, Středozemní moře stalo se opět

jezerem římským. Říše byzantská arci, vyčerpána nesmírným úsilím tohoto zápasu, nemohla úžasné dílo, které vykonala, ani dokončiti, ani celé zachovati. Langobardi odňali jí severní Itálii (r. 568), Visigoti setřásli její jho, přesto však Cařihrad nevzdal se svých nároků. Ještě dlouho podržel Afriku, Sicílii a jižní Itálii. Nevzdal se nikterak vlády nad západem, a bylo mu to možno, poněvadž jeho loďstva ovládala moře tak bezpečně, že ještě více, než kdy dříve, odehrávaly se osudy Evropy na vodách Středozemního moře.

Co bylo řečeno o událostech politických, platí měrou stejnou, ne-li větší, o vzdělanosti. Netřeba zajisté zvláště připomínati, že Boethius (480—525) a Cassiodorus (477 až asi 562) stejně jako sv. Benedikt (480—543) a jako Řehoř Veliký (590—604) byli Italové a že Isidor Sevillský (570—636) byl Španěl. V Itálii udržovaly se ještě poslední školy a zároveň šířilo se odtud řeholnictví na sever za Alpy. V Itálii potkávalo se to, co zbývalo z kultury antické, s kulturou novou, rodící se z lůna církve. Vše, čím se projevovala síla západní církve, soustřeďovalo se tehdy v krajinách při Středozemním moři; jen tam měla církev organizaci a ducha, které stačily na velké podniky. V severní Gallii duchovenstvo hnilo v barbarství a nemohoucnosti a proto k Anglosasům křesťanství nemohlo se dostat z těchto blízkých končin, nýbrž až z dalekých břehů italských. Příklad sv. Augustina k Anglosasům

(r. 596) jest také výmluvným svědectvím dějinného významu, jež si zachovalo Středozevní moře, a tento význam vystupuje ještě jasněji, vzpomene-li, že Irsko vděčí za své pokřesťení misionářům marseillským a že apoštolové Belgie, sv. Amandus († ok. 675) a sv. Remaclus († ok. 668), byli Akviťtanci.

Ještě jasněji vidíme, že hospodářský vývoj tehdejší Evropy byl přímým pokračováním hospodářského vývoje říše římské. Ovšem, pokles je patrný na tomto poli jako na všech jiných. Již v posledních dobách říše římské bylo možno pozorovati úpadek, který spoustami barbarských vpádů přirozeně ještě vzrostl. Než bylo by naprosto pochybené představovati si, že příchodem Germánů obchod a život městský vystřídán byl hospodářstvím výlučně zemědělským a úplným zastavením směnného oběhu.³⁾ Domnělý odpor barbarů proti městům jest povídačka, kterou skutečnost vyvrací. Byla-li na nejzazších koncích říše některá města vyloupena, spálena a zrušena, jest naproti tomu jisto, že nesporná většina měst dobu tu přetrvala. Statistika dnešních měst ve Francii, v Itálii, ba i na Rýně a Dunaji ukázala by, že většina jich stojí na místě, kde stálo město římské, a že velmi často jejich jméno jest jen obměnou jména města římského.

Jest známo, že církev zřídila své obvody podle správních obvodů říše, zpravidla každá *civitas* stala se *diecesi*. A ježto církevní zřízení v době germán-

ských vpádů nedoznalo téměř žádných změn, vyplývá z toho, že i v nových královstvích, která založili germánští uchvatitelé, církevní zřízení zachovalo si svůj městský ráz a to do té míry, že od šestého století slovo *civitas* nabývá užšího smyslu a znamená pak město biskupské, středisko diecese. Tak církev, přeživši říši, o niž se byla původně opírala, přispěla značně k tomu, že města římská zůstala zachována.

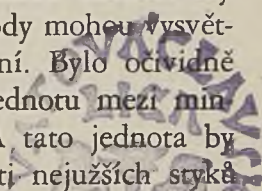
Než nutno si také povšimnouti toho, že města ta sama o sobě zachovala si ještě dlouho nemalý význam. Jejich městské zřízení příchodem Germánů rázem nezmizelo. Pozorujeme, že nejen v Itálii, nýbrž i v Hispanii, ba i v Gallii zůstali městům jejich *decurioni*, to jest sbor úředníků nadaných mocí soudní a správní, a třebaže podrobnosti nám tu unikají, nelze popřít ani existenci, ani římský původ této instituce.⁴⁾ Zjistíme dále, že trvala v nich ještě hodnota *defensora civitatis* a že právní jednání byla zapisována v *gesta municipalia*. Mimo to, a to ještě určitěji, jeví se nám města jako ohniska hospodářské činnosti, která byla ovšem také přežitkem civilisace doby předcházející. Každé město bylo i nadále tržištěm okolního venkova, zimním sídlem velkostatkářů z kraje, a mělo-li jen trochu příznivou polohu, bylo i střediskem obchodu, tím většího, čím bylo město blíže Středozevnímu moři. Stačí přecháti Řehoře Tourského, abychom se přesvědčili, že v jeho době v Gallii byli ještě kupci z povolání, pevně

usídlení v městech; způsobem zcela význačným uvedeni jsou u něho kupci z Verdunu, Paříže, Orleansu, Clermont-Ferrandu, Marseille, Nîmes a z Bordeaux.⁵⁾ Je jistě důležité, abychom nepřeceňovali jejich významu, ale bylo by stejnou chybou je podceňovati. Hospodářské zřízení Gallie již za dob říše římské a pak ještě více za Meroveovců se opíralo o zemědělství měrou daleko větší než o kterékoli jiné odvětví hospodářské. To neodporuje však tomu, že hospodářská směna uvnitř země, dovoz a vývoz plodin a výrobků hrály tam ještě dosti velikou úlohu a byly nezbytny pro zásobení a obživu obyvatelstva. Nepřímý toho důkaz podávají důchody, které skýtalo *theloneum*. Tak nazývána byla mýta, zřízená správou římskou na silnicích, v přístavech, na mostech a pod. Králové francíj je všechna zachovali, a byla jim pramenem příjmů tak vydatných, že výběřčí těchto poplatků (*thelonearii*) čítáni byli mezi nejužitečnější úředníky královské.

Že i po pádu říše potrval obchod, že zachována byla tam města — jeho střediska — i kupci — jeho nástroje — nutno vysvětliti tím, že pokračovala plavba na Středozezemním moři; tak, jak trvala od dob Konstantinových, tak v základních liniích jeví se ještě od pátého do osmého století. Stupňoval-li se, jak jest pravděpodobno, po germánských vpádech její úpadek, zůstalo nicméně ještě stále pravidelné spojení mezi byzantským východem a zá-

padem, ovládaným od barbarů. Plavba, provozovaná od břehů Hispanie a Gallie k syrskému a maloasijskému pobřeží činila z oblasti Středozevního moře stále ještě hospodářskou jednotku, již byla oblast ta po staletí v lůně říšského společenstva římského. Hospodářská organizace světa přežila tak jeho politické rozdrobení.

Kdyby nebylo o tom jiných důkazů, přesvědčil by nás nepochybně sám mincovní systém francouzských králů. Tento systém — jest to příliš dobře známo, takže netřeba to zde znovu dokazovati — je čistě římský, či přesněji: římsko-byzantský. S římsko-byzantským systémem se shodovaly mince, které byly raženy, totiž *solidus*, *triens* (třetina solidu) a *denár*, se systémem tím shodoval se i kov, z něhož se razilo, neboť *solidus* i *triens* raženy byly ze zlata, se systémem tím shodovala se i váha mincí a konečně římské byly i obrazy, které byly na mince vybíjeny. Připomeňme, že mincovny merovejských králů dlouhou dobu zachovávaly zvyk vybíjeti na mince poprsí císařovo a na rubu znázorňovati „vítězství Augustovo“, a napodobení šlo do takových krajností, že jakmile Byzantinci „vítězství“ nahradili křížem, mincovny francké hned následovaly jejich příkladu. Jen naléhavé důvody mohou vysvětliti takovéto otrocké napodobování. Bylo ovčividně odůvodněno nutností zachovati jednotu mezi mincí národní a mincí císařskou. A tato jednotu by ovšem nebyla měla smyslu, nebýtí nejužších styků

mezi obchodem merovejským a obecným obchodem Středozeří, jinými slovy, kdyby obchod ten nebyl býval nepřetržitě nejtěsnějšími svazky spjat s obchodem říše byzantské.⁶⁾ Ostatně o těchto svazcích jest hojnost zpráv, a stačí z nich připomenouti zde pouze některé z nejvýznačnějších.

Povšimněme si především, že až do počátku osmého století Marseille nepřestala býti hlavním přístavem Gallie. Výrazy, jichž užívá Řehoř Tourský v různých historkách, mluvě o tomto městě, nutí nás, abychom je považovali za neobyčejně živé středisko hospodářské.⁷⁾ Velice čilá plavba prostředkovala obchod s Cařihradem, Syrií, Afrikou, Egyptem, Hispanií a Itálií; pravidelně dováženo bylo orientální zboží, papyrus, koření, nádherné tkaniny, víno a olej, trvale usazeni byli tam cizí kupci, většinou Židé a Syrové, a tato jejich národnost sama již dosvědčuje, jak těsné byly styky Marseille s říší byzantskou. Konečně i neobyčejné množství mincí, které tam v době merovejské bylo raženo, skýtá hmatatelný důkaz o tom, jak čilý byl obchod marseillský.⁸⁾ Vedle kupců obývala ve městě jistě také dosti početná vrstva řemeslníků,⁹⁾ a zdá se tudíž, že město to i pod vládou králů franckých zachovalo si po každé stránce městský ráz římských obcí.

Obchodní ruch Marseille působil přirozeně dále na její zázemí. Přístav marseillský dával veškerému obchodu Gallie sklon k Středozeřímoří. V okolí Marseille byla nejvýnosnější mýta říše

francké: Fos, Arles, Toulon, Sorgues, Valence, Vienne, Avignon,¹⁰⁾ zřejmý důkaz, že zboží, v Marseille vyloděné, dopravováno bylo dále do nitrozemí. Po Rhoně a Saoně, jakož i po silnicích římských zboží dostávalo se do severních končin zemí. Jsou ještě zachovány královské listiny, kterými opatství Corbijské obdrželo osvobození od mýta fosského na spoustu plodin a výrobků, mezi nimiž je překvapující množství rozmanitého orientálního koření a také papyrus.¹¹⁾ Proto není snad příliš smělé domnívati se, že i přístav rouenský a nantesský na pobřeží atlantickém i Quentovic a Duurstede při moři Severním vděčily obchodní ruch svůj působení Marseille. Výroční trh v Saint-Denys, jako později v dvanáctém a třináctém století trhy champánské, za jichž „předobrazení“ jej možno pokládati, prostředkoval styk kupců anglosaských, přípluvších přes Rouen a Quentovic, s kupci severní Italie, Hispanie a Provence a skytal jim tak možnost, účastniti se obchodu Středozezemí.¹²⁾ Toto působení Středozezemního moře bylo ovšem nejpatrnější v jižní části země. Nejdůležitější města merovejské Gallie, stejně jako Gallie římské, ležela vesměs jižně od Loiry. Podrobné zprávy o městech Clermont-Ferrandu a Orleansu u Řehoře Tourského ukazují, že města ta měla celé kolonie Židů a Syrů, a bylo-li tomu tak v místech, která, pokud lze souditi, neměla nikterak výjimečného postavení, musilo tomu býti ovšem stejně v daleko důležitějších střediscích, jakými byly

Bordeaux a Lyon. O Lyoně víme ostatně, že tam sídlilo ještě v době karolinské značné množství Židů.¹³⁾

To zajisté stačí na důkaz, že dík Středozemnímu moři a dík Marseilli doba Meroveovců znala to, co možno právem nazvati velkým obchodem, a bylo by jistě omylem tvrditi, že obchod orientálních kupců se omezoval v Gallii jedině na předměty luxusní. Prodej zlatnického a smaltovaného zboží a hedvábných látek přinášel jim ovšem bohatý zisk, ale jedině tím nebylo by jistě možno vysvětliti značný počet kupců a, že byli tak neobyčejně rozšířeni po celé zemi. Nadto živilo obchod marseillský především zboží obecné spotřeby, jako víno a olej, aniž počítáme koření a papyrus, které, jak jsme viděli, byly vyvázeny až do severní Gallie.

Orientální kupce v říši francké možno považovati za velkoobchodníky. Jejich lodi, složivše zboží v Marseilli, neodvážely od břehů provencských jen cestující, nýbrž zajisté i zpáteční náklad. Jakého druhu byl tento náklad, o tom prameny mlčí; jsme odkázáni jen na dohady a z dohadů těch jeden z nejpravděpodobnějších jest, že náklad ten činilo, alespoň z velké části, lidské zboží, řekněme přímo otroci. V království franckém se obchodovalo otroky nepřetržitě až do devátého století. Války proti saským a durinským barbarům a krajinám slovanským poskytovaly, jak se zdá, zboží toho hojnost. Řehoř Tourský vypravuje o otrocích saských, kteří náleželi

orleansskému kupci,¹⁴⁾ a s největší pravděpodobností možno se také domnívati, že onen Samo, jenž v první polovině sedmého století odešel s četou soudruhů do země Vendů, aby se stal na konec jejich králem, byl kdysi pouhý dobrodruh, obchodující otroky.¹⁵⁾ Konečně také obchod s otroky, který Židé provozovali dosti horlivě ještě v devátém století, sahá svými počátky jistě do doby starší.

Byla-li v Gallii v době merovejské největší část obchodu v rukou kupců orientálních, přece vedle nich, a podle všeho ve stálém styku s nimi, objevují se v pramenech i kupci domácí. U Řehoře Tourského nalézáme o nich zprávy, a že těchto zpráv není více, jest jistě způsobeno jen tím, že Řehoř vypravuje o takových věcech jen mimochodem a náhodně. Vypravuje, kterak král poskytl půjčku kupcům verdunským, jejichž obchody potom tak se dařily, že zakrátko mohli půjčku vrátit.¹⁶⁾ Dovídáme se u něho, že v Paříži byla „*domus negociantium*“, podle všeho jakási tržnice či bazar.¹⁷⁾ Mluví o kupci, jenž se obohatil za velikého hladu r. 585.¹⁸⁾ A nelze pochybovati, že ve všech těchto historkách jde o skutečné kupce z povolání a nikoli jen o lidi, kteří prostě náhodou něco koupili nebo prodali.

Podobný obchod, jako v merovejské Gallii, nalézáme pak ovšem také v jiných královstvích germánských, která sousedila se Středozezemním mořem, u Ostrogotů v Itálii, u Vandalů v Africe, u Visigotů v Hispanii. V ediktu Theodorichově jest množství

předpisů o kupcích. Karthago bylo i nadále důležitým přístavem, obchodovalo se Španělskem a jeho lodi dojížděly, zdá se, až do Bordeaux. Také právo visigotské zmiňuje se o kupcích ze zámoří.¹⁹⁾

Z toho ze všeho vyplývá nepochybně, že obchodní ruch říše římské přetrval germánské vpády. Vpády ty nezničily hospodářské jednoty starověku. Středozemní moře a styky, které byly na něm dále udržovány mezi východem a západem, jednotu tu naopak velice zřetelně uchovaly. Veliké nitrozemní moře evropské nenáleželo již sice, jako dříve, témuž státu, ale nic nenasvědčovalo ještě tomu, že zanedlouho moře to pozbude přitažlivosti, kterou po staletí působilo na své okolí. Přese všechny změny, které nastaly, zachoval si nový svět středozemní ráz světa antického. Pobřeží Středozemního moře soustřeďovalo a živilo nejlepší jeho síly. Žádné známky nevěstily ještě, že nadchází konec kulturního společenství, které vybudovala říše římská. Kdo by začátkem sedmého století byl pohlédl do budoucnosti, nebyl by v ní objevil nic, co by vzbudilo pochybnosti o trvalosti této staré tradice.

Leč, co bylo lze přirozeně a rozumně očekávat, se nestalo. Řád světa, který přetrval vpády Germánů, nedovedl přežítí nápor islamu. Nápor ten s živelnou silou světové pohromy vrhl se v cestu dějinnému vývoji. Ještě za života Mohamedova (571—632) nikdo nemohl toho čekat, ani se na to připravit. A přece stačilo nemnohem více než pade-

sát let k tomu, aby se islam rozšířil od moře Čínského k oceánu Atlantickému. Nic nedovedlo mu odolati. Na první ráz vyvrátil říši perskou (633—644), postupně odňal říši byzantské Syrii (634—636), Egypt (640—642), Afriku (643—708) a vnikl do Hispanie. Vítězný postup islamu zastavil se až na počátku osmého století, kdy na jedné straně zdi cařihradské (r. 717) a na druhé vojsko Karla Martela (r. 732) zlomily jeho hlavní útok, vedený obchvatem proti oběma křídům křesťanstva. Výbojnost islamu byla tím vyčerpána, ale tvářnost země byla se již změnila. Náhlý náraz islamu zničil antický svět, bylo veta po středozezemním společenství, v němž spojeny byly jeho síly. Ono známé a takořka přátelské moře, které spojovalo všechny jeho končiny, stalo se nyní hradbou mezi nimi. Od staletí na jeho březích býval život, alespoň v základních rysech, stejný, bývaly tu náboženství, mravy a názory stejné nebo velmi podobné. Vpád barbarů od severu na tom nic podstatného nezměnil. Nyní však náhle země, v nichž civilisace se zrodila, byly mu vyrvány. Kult prorokův nastoupil na místo víry křesťanské, mohamedánské právo na místo práva římského, řeč arabská na místo jazyka řeckého a jazyka latinského. Středozezemní moře bývalo jezerem římským, nyní největší jeho část stala se jezerem arabským a, jako dříve spojovalo, nyní oddělovalo východ a západ Evropy. Pouto, které ještě pojilo říši byzantskou ke germánským královstvím na západě, bylo zlomeno . . .

HLAVA II.

ÚPADEK OBCHODU VE STOLETÍ DEVÁTÉM.

Tento nesmírný význam, jež měl pro západní Evropu vpád islamu, nedošel ještě celkem dostatečné pozornosti.¹⁾ Vskutku vpádem tím západní Evropa se octla v poměrech, jakých nebylo od nejstarších dob historie. Prostřednictvím Foiničanů, Řeků a naposled Římanů západ vždy přijímal svou vzdělanost z východu. Žil, tak říkajíc, ze Středozevního moře; nyní po prvé nucen byl žíti ze svého. Jeho tržiště, které dotud bylo v pomoří, posunulo se k severu a následkem toho říše francká, jež potud konec konců hrála jen úlohu podružnou, počala rozhodovati o osudech evropského západu. Není možno viděti jen hru náhody v tom, že v touž dobu, kdy islam uzavírá Středozevní moře, vystupují na jeviště dějin Karlovci. Pozorujeme-li věci ty s vyššího hlediska, postihujeme mezi nimi souvislost příčinnou. Císařství franckému připadl úkol budovati základy středověké Evropy. Ale teprve, když byl zvrácen tradiční řád světa, mohlo splniti toto své poslání, a nebylo by bývalo k němu ani povoláno, kdyby dějinný vývoj nebyl býval takřka zvrácen vpádem islamu. Nebyti islamu, nebylo by jistě cí-

sařství franckého, a Karel Veliký jest nemyslitelný bez Mohameda.²⁾

Abychom se přesvědčili, že tomu vskutku tak, stačí přihlédnouti k rozdílu, jenž jest mezi dobou merovejskou a dobou Karlovců, mezi dobou, kdy Středozevní moře zachovávalo si svůj tisíciletý dějinný význam, a dobou, kdy působení to bylo ochromeno. Po všech stránkách pozorujeme tž kontrast: v cítění náboženském, v politice, v literatuře, ve zřízení státním, v řeči, ba i v rázu písma. At s kteréhokoli hlediska zkoumáme vzdělanost devátého věku, jest zcela zřejmo, že vzdělanost ta se rozchází se vzdělaností starověkou, a nic nebylo by klamnější, než viděti tu jen prosté pokračování staletí předcházejících. Státní převrat Pipina Krátkého byl daleko více než pouhou výměnou dvou dynastií; značil, že dosavadní běh dějin změnil svůj směr. Karel Veliký arci, přizdobuje se titulem římského Caesara a Augusta, domníval se, že obnovuje tradici antickou. Vskutku ji zlomil. Stará říše, omezena na to, co držel cařhradský *basileus*, stala se říší orientální, stála nadále vedle nové říše západní a byla jí cizí. Tato nová říše, ač římskou se nazývala, nebyla římská, leč potud, pokud byla římskou katolická církev. Nadto její síla tkvěla hlavně v jejích severních částech. Její hlavní spolutvůrci na poli náboženském a kulturním nebyli již, jako kdysi, Italové, Akvitanci, Španělé, nýbrž byli to Anglosasové jako sv. Bonifác a Alkuin nebo Švábové jako

Einhard. V říši, odloučené od Středozevního moře, lidé jihu hráli jen úlohu podružnou. Vliv germánský nabývá v ní převahy, zároveň co jsou sevřena od jihu, šířila se mohutně do severní Evropy a posunula své hranice až k Labi a horám českým.

Rozdíl mezi dobou Karlovců a dobou merovejskou zvlášt výrazně ukazují dějiny hospodářství.³⁾ V době merovejské Gallie byla ještě státem námořním, díky moři udržoval se v ní ještě oběh zboží a tržba. Naproti tomu říše Karla Velikého byla svou podstatou říše nitrozemní. Nesouvisela již s cizinou, byl to stát uzavřený, stát bez cizích odbytišť, stát žijící ve stavu úplné takřka izolace.

Přechod z doby do doby neudál se ovšem náhle. Možno pozorovati, že již od poloviny sedmého století obchod marseillský nenáhle upadal tou měrou, jak moslimové ve Středozemí postupovali. Nejprve přestaly tam dojížděti lodi a zboží ze Syrie, které Arabové dobyli v letech 634 až 636. Záhy potom (r. 640) také Egypt klesl pod jeho islamu a do Gallie nedocházel již papyrus. Příznačným důsledkem toho jest, že od r. 677 přestala ho užívatí kancelář královská,⁴⁾ Dovož koření se ještě nějaký čas udržoval, neboť ještě roku 716 mniši corbijsští považovali za užitečné, dáti si potvrditi své osvobození od mýta ve Fos, ale naposled.⁵⁾ Padesát let potom přístav marseillský byl opuštěn. Živné moře se mu uzavřelo a hospodářský ruch, který jeho prostřednictvím byl udržován s krajinami nitrozemními, nadobro po-

hasl. Provence, kdysi z celé Gallie kraj nejbohatší, stala se v devátém století krajem nejchudším.⁶⁾

Nadto Arabové čím dále tím více utvrzovali své panství nad mořem. V devátém století zmocnili se Korsiky, Sardinie a Sicilie. Na pobřeží africkém založili nové přístavy: Kairuan (r. 670), Tunis (r. 698—703), na jih od tohoto města později El Mehdiyah, pak r. 969 Kahyru. Palermo, kde zřízena byla veliká zbrojnice, stalo se jejich základnou na moři Tyrhénském. Tu svobodně plavila se jejich loďstva, loďstva obchodní, která dovážela výrobky západu do Kahyry, odkud byly pak zasílány dále do Bagdadu, nebo loďstva pirátů, kteří pustošili břehy Provence a Italie, loupili a pálili tam města a odváděli obyvatele, aby je prodali do otroctví. R. 889 tlupa těchto lupičů zmocnila se dokonce Fraxineta (nyní Garde-Frainet v departementu varském nedaleko Nizy), město pak téměř sto let zůstalo v jejich moci, obyvatelstvo sousedních krajů bylo odtud stále přepadáno a ohrožovány cesty, které napříč Alpami vedly z Francie do Italie.⁷⁾

Pokusy Karla Velikého a jeho nástupců chrániti říši před útoky Saracenů byly stejně nemohoucí jako to, co podnikali proti nájezdům Normanů. Jest známo, s jakou energií a s jakou obratností po celé deváté století Dánové a Norové vykořisťovali Francii, podnikajíce své výpravy nejen ze Severního moře, z kanalu Lamanšského a zálivu Biskajského, nýbrž někdy i z moře Středozevního. Na všech ře-

kách objevovaly se jejich tak obratně stavěné lodice, jichž krásné exempláře získané z nedávných výkopů chovají nyní v Oslo. Opět a opět podnikány byly do poříčí Rýnu, Mósy, Šeldy, Seiny, Loiry, Garonny a Rhony soustavně a důmyslně vedené výpravy kořistné.⁸⁾ Zpustošení bývalo tak úplné, že na mnoha místech obyvatelstvo vůbec zmizelo. A že říše francká podstatou svou byla státem nitrozemním, nic neukazuje lépe, než její nemohoucnost bránit svých břehů, ať proti Saracenům, ať proti Normanům. Neboť aby byla obrana účinná, byla by to musila býti obrana námořní, a říše neměla loďstva nebo měla jen loďstva na rychlo vytvořená.⁹⁾

Takovéto poměry vylučovaly možnost jakéhokoli skutečně významného obchodu. V letopisech devátého století vyskytují se arci některé zmínky o kupcích (*mercatores, negociatores*),¹⁰⁾ leč o jejich významu nelze si činiti valných ilusí. Neboť vezme-li v počet souhrn pramenů, které se nám z té doby zachovaly, povšimneme si, že řečené zmínky jsou vskutku velice vzácné. Ustanovení kapitularií dotýkají se všech stránek veřejného života, avšak, pokud se týče obchodu, jejich chudoba až zaráží. Z toho nutno usuzovati, že obchod hrál úlohu tak podřadnou, že bylo možno jej pominouti.

Jen na severu Gallie projevuje se ještě v první polovině devátého století jakýsi obchodní ruch. Přístavy Quentovic (kdysi poblíž Etaples) a Duur-

stede (na Rýně, na jihozápad od Utrechtu), které za vlády Meroveovců obchodovaly s Anglií a Dánskem, zůstaly až do r. 834—844, kdy je zničili Normané,¹¹⁾ středisky dosti rozsáhlé plavby. Díky jim, jak možno předpokládati, plavba Frisů po Rýně, Šeldě a Móse měla rozsah, jakého za vlády Karla Velikého a jeho nástupců nikde jinde nenalzáme. Látky, které tkali flanderští sedláci a které soudobé prameny označují jako roucha frisská (*pallia fre-sonica*), pak vína německého Porýní poskytovaly pro plavbu tu zboží a byly, zdá se, základem dosti pravidelného vývozu.¹²⁾ Mimo to, jak známo, denáry ražené v Duurstede obíhaly daleko široko. Podle nich raženy byly nejstarší mince švédské a polské,¹³⁾ zřejmý důkaz, že denáry ty, nepochybně prostřednictvím Normanů, pronikly záhy až do Pobaltí. Mezi předměty poněkud rozsáhlejšího obchodu možno ještě uvést sůl z Noirmoutiers, kam dojížděly lodi irské.¹⁴⁾ Dále byla solnohradská sůl dopravována po Dunaji a přítocích dunajských do nitra říše.¹⁵⁾ Posléze obchod s otroky, ačkoli panovníci jej zakazovali, byl provozován podél východních hranic, kde zajatci z válek s pohanskými Slovany docházeli četných kupců, kteří je vyváželi dále do Byzantia nebo za Pyreneje.

Vedle Frisů, jichž obchod zničily normanské nájezdy, nebylo jiných kupců mimo Židy. Židé byli ještě četní a vyskytovali se ve všech částech Francie. Židé z jižní Gallie byli ve styku se souvěrci moha-

medánského Španělska a byli obviňováni, že jim prodávají křesťanské děti.¹⁶⁾ Ze Španělska či snad z Benátek opatrovali tito Židé koření a drahocenné látky, jimiž obchodovali.¹⁷⁾ Ostatně nutili je, aby své děti dávali křtít, a proto asi záhy veliký počet jich stěhoval se za Pyreneje a vůbec jejich obchodní význam v devátém století stále upadal. Pokud se týče Syrů, kteří kdysi v obchodě tolik znamenali, v této době není již o nich ani slechu.¹⁸⁾

Nutno tudíž usuzovati, že v době karolinské z někdejšího obchodu zbývalo tuze málo. Když zmizely Quentovic a Duurstede, téměř veškeren obchod byl zmonopolisován v rukou cizích Židů a obchod ten záležel již téměř jedině v tom, že dovezeno bylo několik sudů vína nebo soli, že provozován zakázaný obchod s otroky, a konečně že roznášeno přepychové zboží, dovezené z orientu.

Nebylo již ani stopy po pravidelné a normální obchodní činnosti, nebylo stálého a organisovaného oběhu, nebylo kupců z povolání, kteří by sídlili ve městech, zkrátka zmizelo vše, co tvoří podstatu hospodářství směnného, jež by bylo vůbec možno tak nazývat; nenalezneme již po něm ani stopy, jakmile vpádem islamu se uzavřelo Středozemní moře. Veliký počet trhů (*mercata, mercatus*), které existovaly v 9. století,¹⁹⁾ neodporuje nikterak tomuto tvrzení. Vpravdě byly to jen malé místní trhy, zřízené pro týdenní zásobování obyvatelů, jimž tu v malém rozprodávány byly plodiny okolního venkova.

Bylo by stejně neúčelné uváděti na důkaz obchodní činnosti doby Karlovců, že v Cáchách kolem palatia Karla Velikého nebo vedle některých velikých klášterů, na př. vedle opatství Saint-Riquier, byl *vicus mercatorum*, ulice, v níž obývali kupci. ²⁰⁾ Neboť kupci, o nichž je tu řeč, nebyli kupci z povolání. Byli to lidé, jichž úkolem bylo pečovati o zásobení dvora nebo zásobení mnichů, byli to, možno-li tak říci, zřízenci vrchnostenského zásobování, nebyli to nijací praví obchodníci.²¹⁾

Máme ostatně *hmatatelný* důkaz hospodářského úpadku, který postihl západní Evropu od chvíle, kdy přestala náležeti k středozemnímu společenství. Jest to mincovní reforma, již započal Pipin Krátký a dokončil Karel Veliký. Jest známo, že reforma ta opustila ražbu zlatou a nahradila ji ražbou stříbrnou. *Solidus*, který dotud shodně s tradicí římskou byl mincí základní, stal se pouhou jednotkou početní. Jediné skutečné mince byly nadále stříbrné *denáry*, které vážily okrouhle dva gramy a jichž kovová hodnota přirovnána k hodnotě nynější naší koruny, může býti stanovena přibližně na necelé tři koruny.²²⁾ Kovová hodnota zlatého solidu merovejského byla okrouhle devadesát korun, a podle toho možno oceniti veškeren dosah reformy. Zajisté nelze ji vysvětliti jinak, než úžasným poklesem obchodu i poklesem bohatství.

Připustí-li se, a nutno to připustit, že návrat k zlaté ražbě ve třináctém století (ve florentských zlatých

a benátských dukátech) vyznačuje hospodářskou renesanci Evropy, pak nelze pochybovati, že naopak upuštění od zlaté ražby v devátém století jest svědectvím hlubokého úpadku. Nestačí říci, že Pipin a Karel Veliký chtěli odpomoci mincovním nepořádkům, které byly na sklonku období merovejského. Byli by mohli jim odpomoci, aniž by se byli vzdali ražení zlaté mince. Vzdali se zlaté mince zajisté z nutnosti, to jest proto, poněvadž zlato v Gallii zmizelo. A zmizelo jen proto, že byl přerušen obchod v Středozeří. Potvrzuje to rovněž skutečnost, že Cařihrad i jižní Itálie, jež zůstala s ním ve styku, setrvaly při zlaté minci, kterou panovníci karolinští byli nuceni nahraditi mincí stříbrnou. Velice skrovná stříž jejich denárů jest mimo to důkazem, že jejich říše byla hospodářsky izolována. Zajisté by nebyli mohli snížit mincovní jednotku na třicátou část dřívější hodnoty, kdyby se byl zachoval sebe menší styk jejich zemí s krajinami při Středozeří, kde zlatý solidus nepřestal obíhati.²³⁾

Leč to není vše. Mincovní reforma devátého věku neodpovídá jen všeobecnému schudnutí své doby, reformu tu provází i úpadek oběhu, takže pak pomalost i nedostatečnost oběhu až zaráží. Poněvadž nebylo středisek, která by dovedla zdaleka minci přitahovati, mince takřka stagnovala. Karel Veliký a jeho nástupci marně přikazovali, že denáry nesmí býti raženy jinde než v mincovnách královských. Počínajíc vládou Ludvíka Pobožného bylo nutno

přiznati kapitulám právo vlastní ražby, poněvadž nemohly si jinak opatřiti mince. Od druhé poloviny devátého století, kdykoli dovolovali králové zříditi trh, téměř vždy zároveň dovolovali zříditi mincovnu.²⁴) Tak nemohl si stát zachovati monopol ražby mince, stále více ražba mu unikala, a i to jest nepochybný projev hospodářského úpadku. Neboť dějepis zjišťuje, že čím mocnější jest hospodářský oběh, tím více soustřeďuje se a zjednodušuje mincovní systém. Rozptýlenost, rozmanitost a, dodejme, anarchie, která v devátém století, čím dále tím více vystupuje, dotvrzuje nejvýmluvněji celkový dojem, který snažili jsme se tu vyvolati.

Přesto chtěli Karlu Velikému přiřknouti hospodářskou politiku širokého rozhledu. Ale to se mu příkládají myšlenky, kterých naprosto nemohl míti, ať jakkoliv jinak oceňujeme jeho nadání. Nikdo nemůže jen trochu pravděpodobně dokázati, že práce, které od r. 793 dal Karel Veliký prováděti, aby spojil Altmühl s Regnicí a zřídil tak vodní cestu z Rýna do Dunaje, byly snad podnikány pro něco jiného než pro dopravu vojska, nebo že války proti Avarům byly započaty snad z touhy otevřítí obchodní cestu k Cařihradu. V kapitulariích jsou ovšem předpisy o mincích, o měrách a váhách, o trzích a mýtě, ale předpisy ty, ostatně neúčinné, souvisejí těsně s obecným systémem reglementace a dozoru, který byl karolinskému zákonodárství vlastní. Stejně jest tomu s opatřeními proti lichvě i s tím, že kněžím

zakázáno bylo zaměstnávat se obchodem. Účelem opatření těch bylo potírati faleš, nepořádek, neposlušnost a vnutiti lidu křesťanskou morálku. Jen předpojaté nazírání může viděti v nich opatření určená k tomu, aby podnítila hospodářský rozvoj říše.

Uvykli jsme tou měrou považovati vládu Karla Velikého za dobu obrody, že nás to mimoděk svádí k tomu, abychom ve všech oborech předpokládali stejný pokrok. Než, bohužel, co platí o písemnictví, o stavu náboženském, o mravech, o zřízení státním a politice, neplatí o hospodářském oběhu a obchodu. Všechny veliké věci, které Karel Veliký vykonal, vykonal buď mocí svou vojenskou nebo spojenectvím svým s církví. Než ani církve ani zbraně nemohly zdolati okolnosti, které říši franckou zbavovaly jejích zahraničních odbytí. Nezbývalo jí než přizpůsobiti se tomu, čemu nebylo možno se vyhnouti. Historie musí přiznati, že století Karla Velikého, ať jakkoli skvělým se jeví jinak, posuzujeme-li je s hlediska hospodářského, bylo stoletím úpadku.

V přesvědčení tom dotvrdí nás konečně i finanční organisace říše francké. Vskutku byla tak primitivní, jak bylo jen možno. Státních daní, při nichž Meroveovci po vzoru římském setrvali, již nebylo. Panovník neměl již jiných důchodů mimo důchody ze svých statků, dávky, které byly vymáhány od podrobených národů, a kořist, kterou skýtala válka. Výnos mýta neplynul již do pokladnice královské, a to

rovněž svědčí o hospodářském úpadku doby. Mýto se stalo prostou naturální dávkou, požadovanou nemilosrdně ze zboží, které časem bylo voženo po řekách nebo po cestách.²⁵) Hubené výtěžky jeho měly sloužiti k udržování mostů, přístavišť a cest, ale výtěžků těch zmocnili se úředníci, kteří je vybírali. *Missi dominici*, jichž úkolem bylo dozírati na správu říše, byli bezmocni vůči zlořádům, které zjišťovali, neboť stát neměl možnosti, aby platil své úředníky, a neměl tudíž ani možnosti, aby jim vnutil svou autoritu. Stát byl nucen vybíratí úředníky z velmožů, kteří samojediní mohli mu poskytovatí bezplatně své služby. A tak z nedostatku peněz byl nucen vybíratí nástroje své moci z třídy, jejímž nejzřetelnějším zájmem bylo zeslabení jeho moci. Že úředníci vybíráni byli ze šlechty, bylo základním nedostatkem francké říše a podstatná příčina, že tak rychle po smrti Karla Velikého se rozpadla. Vpravdě nic nebylo křehčího než tento stát, jehož panovník, v zásadě neomezený, závisel na věrnosti svých zřízenců, kteří byli na něm nezávislí. V tomto protismyslném stavu jest jádro feudálního systému. Říše Karlovců mohla míti delší trvání jen, kdyby jako říše byzantská nebo říše kalifů byla měla berní systém a dozor nad financemi, kdyby byla měla soustředěné státní důchody a státní poklad, z něhož by bylo bývalo možno platiti úředníky, podnikati veřejné práce a vydržovati vojsko a loďstvo. Finanční nemohoucnost, která způsobila její pád, jest

zřejmým důkazem, že její administrativní stavba spočívala na hospodářské základně, která nebyla s to ji udržeti.

Touto hospodářskou základnou, jak státu tak společnosti, bylo nadále vlastnictví pozemkové. Říše Karlovců stejně jako byla státem nitrozemním bez zahraničních odbytišť, stejně byla státem podstatou svou zemědělským. Stopy obchodu, které v ní ještě postihujeme, neměly celkem významu. V říši Karlovců nebylo majetku mimo majetek pozemkový, nebylo práce mimo práci zemědělskou. A jak bylo již řečeno výše, tato převaha zemědělství nebyla ovšem ničím novým. Setkáváme se s ní velmi zřetelně již v období římském a v období merovejském se ještě stupňovala. Od konce starověku po celém evropském západě rozkládaly se velkostatky, náležející šlechtě, jejíž členové nazývali se senátory. Malé statky mizí; kdo byli dříve svobodnými vlastníky, stávají se dědičnými nájemci a někdejší svobodní nájemci se stávají kolony, dědičně připoutanými k půdě. Vpád germánský na tom mnoho nezměnil. Přestali jsme již naprosto představovati si Germány jako lidovládu rovnoprávných sedláků. Když vnikli do říše římské, byly mezi nimi veliké rozdíly sociální, byla mezi nimi menšina bohatých a většina chudých. I počet otroků a polosvobodných (*litů*) u nich byl nemalý.²⁶⁾

Příchod dobyvatelů v římských provinciích nepůsobil tudíž valné změny. Noví příchozí přizpů-

sobovali se stavu, který nalézali, a zachovávali jej. Mnozí Germáni darováním královským nebo násilím, sňatkem či jinak, domohli se velkého pozemkového majetku a stali se tak rovni senátorům. Pozemková šlechta nezmizela, naopak přibývalo jí nových údů. Drobných svobodníků ubývalo čím dále, tím rychleji. Počátkem doby Karlovců bylo jich v Gallii, zdá se, již jen velice málo. Nadarmo podnikl Karel Veliký některá opatření na ochranu těch, kteří zbyli.²⁷⁾ Neodolatelně přiváděla je potřeba ochrany v náruč mocných, jejichž ochraně vzdávali sebe i svůj majetek.

Velkostatek od dob germánských vpádů tak stále rostl. K jeho rozmachu přispívala i přízeň, kterou králové dařili církev, i náboženská horlivost velmožů. Kláštery, jejichž počet od 7. století tak úžasnou měrou stoupal, získávaly po libosti rozsáhlé donace půdy. Velkostatky církevní a velkostatky světské všude navzájem se prolínaly, zaujímajíc nejen ornou půdu, nýbrž i les, pustiny a lada.

Zřízení těchto velkostatků v Gallii francké zůstalo takové, jaké bylo v Gallii římské, a nemohlo býti ovšem jinak, ježto Germáni neměli důvodu a ostatně nebyli ani schopni, nahraditi je organisací jinou. Podstata zřízení toho tkvěla v tom, že veškera půda dělila se ve dvě části, na nichž se hospodařilo dvojím rozličným způsobem. Na první, méně rozsáhlé části hospodařil vlastník sám; část druhá byla rozdělena mezi selské usedlosti právem poddan-

ským. Tak každá jednotlivá část panství (*villa*) skládala se z půdy panské (*terra dominicata*) a z půdy poplatné, přidělené po částech (*mansus*) v dědičné držení sedlákům (*manentes, villani*), kteří odváděli peněžité nebo naturální platy a konali roboty.²⁸⁾

Pokud kvetla města a obchod, velkostatky měly trh pro přebytek svých plodin. Nelze pochybovati, že se odtud po celou dobu merovejskou zásobovaly osady městské i kupci. Ale to se musilo změnit, když islam ovládl Středozevní moře a Normané moře Severní, a když pak přestal oběh zboží a s ním kupectvo a obyvatelstvo městské. Velkostatky stihl týž osud, který stihl říši franckou. Jako říše i ony pozbyly svých odbytišť. Ježto nebylo možno vyvážeti, kdyžtě nebylo kupců, stalo se zbytečným vyráběti nadále více než minimum nezbytné pro obživu těch, kdo — jako vlastníci nebo nájemci — na panství žili.

Hospodářství směnné bylo tak vystřídáno hospodářstvím prostě spotřebním. Panství nesouviselo již s okolím, nýbrž tvořilo nadále malý uzavřený svět, žilo ze sebe a pro sebe v tradiční nehybnosti patriarchálního zřízení. Deváté století jest zlatý věk toho, co bylo nazváno uzavřeným domovním hospodářstvím a co by přesněji mělo býti nazýváno hospodářstvím bez odbytišť.²⁹⁾

Toto hospodářství, v němž výroba sloužila jen spotřebě lidí na panství, a jemuž proto byla na-

prosto cizí „idea“ zisku, toto hospodářství nemůže býti považováno za zjev přirozený a původní. Vlastníci velkostatků nepřestali nikterak dobrovolně prodávati výtěžek své půdy: vzdali se toho, poněvadž nemohli jinak. Jisto jest, že kdyby obchod byl dále poskytoval možnost pravidelného odbytu, nebyli by jistě opomněli z toho těžiti. Neprodávali, poněvadž nemohli prodávati, a nemohli prodávati, poněvadž se jim nedostávalo odbytišť. Zřízení vrchnostenské, jak jeví se v devátém století, bylo tudíž výsledkem vnějších podmínek, nevyvinulo se organicky z poměrů předcházejících. To značí, že to nebyl zjev přirozený.

Můžeme se o tom přesvědčiti způsobem opravdu překvapujícím, srovnáme-li obraz, který skýtá Evropa karolinská, s obrazem, který touž dobou podává jižní Rus.³⁰⁾

Jest známo, že družiny normanských Varjagů, t. j. Skandinavců původem ze Švédska, podmanily si v devátém století Slované v Podněpří. Dobyvatelé, které poddaní nazývali Rusy, musili přirozeně žítí pohromadě, aby mohli udržeti se prostřed porobeného lidu. K tomu účelu zřídili opevněné ohrady, zvané slovancky *gorody*, a v nich usídlili se kolem svých knížat a model svých bohů. Nejstarší ruská města vděčí za svůj vznik takovým opevněným táborům: Smolensk, Suzdal, Novgorod a nejdůležitější z nich Kijev, jehož kníže měl přední postavení mezi knížaty ruskými.

O obživu dobytých bylo postaráno dávkami, které byly vybírány od domorodého lidu. Mohli tudíž Rusové žít doma, aniž by hledali v cizině doplněk k obživě, které země jim skýtala nadbytek. Byli by tak nepochybně činili a byli by se spokojili spotřebou dávek svých poddaných, kdyby, tak jako jejich vrstevníci v západní Evropě, nebyli mohli vejít ve styk s cizinou. Ale poloha sídel, jež zaujali, brzy musila je přivést k hospodářství směnnému. Bylať jižní Rus položena mezi dvěma oblastmi vyšší civilizace. Na východě za mořem Kaspickým rozkládal se kalifát bagdaský, na jihu Černé moře svlažovalo břehy říše byzantské a vedlo k Cařihradu. Barbaři pocítili ihned působení těchto dvou mocných ohnisk. Jistě byli nanejvýš rázní, podnikaví a dobrodružní, ale tyto přirozené vlastnosti způsobily jen, že dovedli využítí příležitosti. Když Varjagové zmocnili se slovanských krajin, přicházeli tam již arabští, židovští a byzantští kupci. Kupci ti ukázali cestu, a Varjagové neváhali ji sledovati, podněcováni touhou po zisku, která jest stejně přirozena člověku primitivnímu jako člověku civilisovanému. Kraj, který zaujali, poskytoval jim zboží zvláště vhodné pro obchod se zeměmi oplývajícími bohatstvím a zjemněným způsobem života.

Jeho nekonečné lesy skýtaly jim hojnost medu, vzácného v těch dobách, kdy cukr nebyl ještě znám, i kožešiny, jichž nádhera byla ceněna i v jižním podnebí pro ozdobu oděvu a obydlí. Ještě snáze

bylo opatřiti si otroky, a mohamedánské haremy a velké domy a dílny byzantské zajišťovaly i jistý i výnosný odbyt. Tak od devátého století, zatím co říše Karlovců byla odsouzena k osamocení od té doby, co Středozevní moře bylo jí uzavřeno, jižní Rus naopak byla vedena k vývozu svého zboží na obě velká tržiště, která na ni svou přítažlivostí působila. Pohanství zbavovalo dněperské Skandinavce náboženských rozpaků, které bránily západním křesťanům stýkati se s mohamedány. Nenáležejíce ani k víře Kristově, ani k víře Mohamedově, nechtěli než z těch i oněch bohatnouti.

Význam obchodu, jež vedli jednak s říší arabskou, jednak s říší řeckou, dosvědčuje neobyčejné množství arabských a byzantských mincí, které v Rusku byly nalezeny a tam jakoby zlatými body vyznačují směr obchodních cest. Z Kijevska na jih vedly cesty ty podél Dněpru, k východu podél Volhy a k severu vedly směrem, jež ukazovala Dvina nebo jezera, jichž vody tekou do zálivu Botnického. Výsledky archaeologických nálezů doplňují na štěstí ještě zprávy, které nalézáme u židovských neb arabských cestovatelů a u spisovatelů byzantských. Stačí, shrneme-li tu stručně, co v devátém století vypravuje Konstantin Porfyrogennitos.⁸¹⁾ Líčí, kterak Rusové každý rok, když ledy roztají, shromažďují v Kijevě lodi. Pak plaví se loďstvo po Dněpru, jehož četné prahy stěžují plavbu, takže třeba je obcházeti a táhnouti koráby po břehu. Když loďstvo dosáhlo

moře, plulo pak podle pobřeží až k Cařihradu, konečnému to cíli zdlouhavé a nebezpečné cesty. Ruští kupci měli tam zvláštní čtvrť, a obchodní smlouvy, z nichž nejstarší je již z devátého století, upravovaly jejich poměr k obyvatelům hlavního města. Mnozí z nich, zvábeni jeho půvaby, usazovali se tam a přijímali službu v císařské stráž, jako kdysi Germáné sloužili v legiích římských. Cařihrad, město císařů, působilo na Rusy tak mocným dojmem, že vliv toho přetrval staletí. Z Cařihradu přijali křesťanství (957—1015) i své umění, písmo a užívání peněz; i velkou část svého zřízení správního přejali odtud. To stačí na důkaz, jakou úlohu v jejich sociálním životě měl byzantský obchod. Podíl onoho obchodu byl tak podstatný, že bez něho ruskou civilizaci nebylo by možno pochopiti. Arci formy, kterými obchod ten byl provozován, byly velmi primitivní, ale nesejde na formách toho obchodu, nýbrž na vlivu, kterým působil.

A není pochybnosti, že vliv ten určoval společenské zřízení Rusů raného středověku. Od svých vrstevníků v karolinské Evropě lišili se pronikavě tím, že neznali důležitosti, ba ani pojmu soukromého vlastnictví půdy. Bohatstvím byl jim jen majetek movitý, nejcennější z něho otroci. Nestarali se o půdu, leč potud, aby panující nad ní, mohli si přivlastniti její výnos. Bylo to nazírání válečníků-dobyvatelů, ale nazírání to ovšem mohlo jen proto tak dlouho se udržeti, poněvadž tito válečníci byli

zároveň kupci. Dodejme, že i soustředění Rusů v *gorodech*, odůvodněné s počátku potřebami vojenskými, rovněž podivuhodně vyhovovalo potřebám obchodním. Zřízení stvořené od barbarů, aby v poddanství udržovali ujařmený lid, přizpůsobilo se tak životu, který si osvojili později, když podlehli hospodářské přitažlivosti Byzantia a Bagdadu. Jejich příklad ukazuje, že národ nemusí nutně projít stadiem zemědělství dříve, než se oddá obchodu. Zde obchod objevuje se jako zjev prvotný. A bylo tomu tak proto, že Rusové od počátku nebyli odloučeni od světa jako souvěcí obyvatelé evropského západu, nýbrž byli naopak puzeni či, řekněme lépe, vábeni k styku s ním. Odtud tak pronikavé rozdíly, které pozorujeme, srovnáváme-li jejich společenské řády s řády říše Karlovců: Tam šlechta pozemková, zde šlechta kupecká, tam poddaní připoutaní k půdě, zde otroci chápaní jen jako výrobní prostředky; tam obyvatelstvo, žijící na venkově, zde obyvatelstvo, soustředěné ve městech; konečně tam prosté hospodářství spotřební, zde hospodářství směnné a pravidelná a stálá činnost obchodní.

Že pronikavé rozdíly ty byly způsobeny okolnostmi, které Rusku poskytly odbytiště, zatím co jich zbavily říši Karlovců, to dokazuje historie s překvapující průkazností: Obchodní ruch ruský udržel se vskutku jen tak dlouho, pokud mu zůstaly otevřeny cesty na Cařihrad a Bagdad. Neodolal krizi, kterou v jedenáctém století způsobili Pečeněhové. Vpád

těchto barbarů do oblasti Kaspického a Černého moře měl tu stejné následky, jaké pro Evropu západní měl v osmém století vpád islamu do Středozeemí.

Jako vpád islamu přerušil styky Gallie s orientem, tak vpád Pečeněhů přerušil styky Ruska se zahraničními tržišti. A následky tohoto přerušení tu i tam podivuhodně se shodují. V Rusku i v Gallii, když obchod přestal, města se vylidnila a obyvatelstvo musilo hledati si živobytí na místě; období obchodu bylo vystřídáno obdobím zemědělským. Tu i tam, nehledě k nepatrným rozdílům, obraz byl týž. Kraje jižní, zničené a ohrožované od barbarů, ustoupily krajům severním. Kijev poklesl jako upadla Marseille; těžisko říše ruské posunulo se do Moskvy stejně, jako středisko říše francké s příchodem Karlovců přeneseno bylo k rozvodí Rýna. A konečně, aby shoda byla ještě výmluvnější, v Rusku jako v Gallii vzniká pozemková šlechta a ustavují se velkostatky, které, nemohouce vyvážeti nebo prodávati, omezují produkci na to, co vlastník a jeho sedláci potřebují. Tak tu i tam stejné příčiny způsobily stejné následky. Ale nezpůsobily jich v stejnou dobu. V době, kdy říše Karlovců znala jen zřízení vrchnostenské, Rusko žilo z obchodu, a v Rusku vyvíjí se toto zřízení, kdy západní Evropa, nalezši nová odbytiště, se systémem tím se rozešla. Bude naším úkolem níže zkoumati, jak k tomuto rozchodu došlo. Prozatím nám stačí, že jsme na příkladu

Ruska obhájili výklad, že hospodářství doby karolinské není výsledkem vnitřního vývoje, nýbrž že nutno je považovati především za následek toho, že Středozeří bylo islamem uzavřeno.

HLAVA III.

»CIVITATES« A »BURGI«.

Možno se tázati, zda v civilisaci, která tak výlučně spočívala na základech zemědělských jako civilisace západní Evropy od devátého století, existovala ještě města. Odpověď na otázku tu závisí na tom, jaký smysl dáme slovu město. Nazýváme-li tak místo, jehož obyvatelstvo se neživí prací zemědělskou, nýbrž provozuje obchod a řemesla, nutno odpovědětí záporně. Nejinak, rozumíme-li městem obec, která jest osobností právní a požívá zvláštního práva a zřízení. Naopak, hledíme-li na město jako na středisko správní a vojenské, přesvědčíme se snadno, že doba karolinská znala téměř tolik měst, kolik jich pak znala staletí následující. Jinými slovy: městům doby té scházely dva ze základních znaků měst středověkých i měst doby nové, města ta neměla měšťanského obyvatelstva a neměla městského zřízení.

Každé sebe primitivnější obyvatelstvo usedlé cítí potřebu, opatřiti svým členům shromaždiště či, chcete-li, místa, kde by se mohli sejíti. Obřady náboženské, trhy, shromáždění politická a soudní nutně vyžadují, aby určena byla místa, kam by se odebrali, kdo chtějí nebo musí se jich účastniti.

Ještě silněji působí k tomu potřeby vojenské. Je nutno, aby za nepřátelského vpádu lid měl útočiště, kde by ihned našel ochranu proti nepříteli. Válka je tak stará jako lidstvo, a opevňování jest téměř tak dávné jako válka. Zdá se, že první stavby, které člověk pro sebe zřídil, byly obranné ohrady. Dnes není ani jediného kmene divochů, kde bychom jich nenalezali, a ať sebe dále jdeme do minulosti, vidíme totéž. *Akropole* Řeků, *oppidum* Etrusků, Latinců a Gallů, germánská *burg*, slovanský *gorod* stejně jako *kraal* jihoafrických černochů nebyly původně nic jiného než shromážděště a zejména útočiště kmene. Způsob, jakým byly založeny a zřízeny, závisel přirozeně na rázu půdy a na stavivu, které poskytovala, ale celkový plán býval všude týž. Byl to čtyřhranný nebo kruhový prostor, který obklopovaly valy z kmenů stromových, hlíny nebo kamenů, chráněné příkopem a opatřené vraty. Slovem, byla to ohrada. A jest zajímavo připomenouti, že slova, která označují město v nynější angličtině (*town*) nebo ruštině (*gorod*), znamenala původně ohradu.

V době normální tyto ohrady zůstávaly prázdné. Lidé přicházeli tam jen k náboženským nebo občanským úkonům nebo, když je nutila válka, aby se tam utekli se svými stády. Leč pokračující civilisace měnila znenáhla občasný život jejich v život trvalý. Byly tam zřízeny chrámy, usídlili se tam úředníci nebo náčelníci kmene, usadili se tam kupci a řemeslníci. To, co zprvu bylo jen shromážděštěm pří-

ležitostným, stalo se městem: správním, nábožen-
ským, politickým a hospodářským střediskem kme-
nového území, po němž zpravidla bylo i nazváno.

To vysvětluje, proč mnohde, a zvláště v klasi-
ckém starověku politický život měst nebyl omezen
na ohradu jejich hradeb. Město bylo zřízeno pro
kmen, a všichni členové kmene rovně byli jeho
občany, ať bydlili uvnitř či vně městských zdí. Ani
Řecko, ani Řím neznaly nic, co by bylo obdobno
úzce lokálnímu a partikularistickému měšťanstvu
středověkému. Život městský splýval tam s životem
národním. Právo městské stejně jako samo nábo-
ženství města bylo společno všemu národu, jemuž
město bylo hlavou a s nímž tvořilo jednu a touž
republiku.

Ve starověku splývalo tudíž zřízení městské se
zřízením státním. A když Řím rozšířil své panství
na celou oblast kolem Středozevního moře, učinil
zřízení to základem správní organizace své říše. Zří-
zení to v západní Evropě přetrvalo germánské vpá-
dy, v Gallii, v Hispanii, v Africe, v Itálii shledali
jsme nepochybné jeho stopy ještě dlouho po pátém
století. Než znenáhla úpadkem společenského zří-
zení většina jeho znaků mizela. V osmém století
decurioni, ani *gesta municipalia*, ani *defensor civi-*
tatis již neexistovali. Touž dobou postup islamu do
Středozevní zničil obchod, který dotud ještě udržoval
jakýsi život ve městech, a tím odsouzena byla mě-
sta k nevyhnutelnému úpadku. Ale nebyla odsou-

zena k smrti. Třeba zmenšena, třeba sebe více oslabena, města trvala dále. Přese vše zachovala si v agrární společnosti oné doby neobyčejnou svou důležitost. Úlohu, kterou tu města hrála, dlužno dobře si připomenouti, chceme-li porozuměti úloze, která jim připadla později.

Jak bylo pověděno již výše, církev založila své rozdělení diecesí na rozdělení římských měst. Respektována od barbarů, když se barbaři usadili v provinciích říše, působila pak církev sama k tomu, že udržovalo se městské zřízení, o něž se opírala. Že obchod ustal, že kupci odešli, nemělo vlivu na zřízení církevní. Města, v nichž biskupové přebývali, chudla a vyliďňovala se, aniž biskupové to pocítovali. Naopak, čím více upadal obecný blahobyt, tím více se upevňovala jejich moc a vliv. Jejich vážnost vzrostla tím více, čím více upadala autorita státu, a tak zahrnováni dary věřících a byvše od Karlovců přičleněni k veřejné správě, imponovali biskupové stejně duchovní svou autoritou, jako mocí svou hospodářskou i politickou působností.

Když říše Karla Velikého se rozpadla, jejich postavení tím neutrpělo, ba spíše bylo ještě více utvrzeno. Knížecí vasalové, kteří zničili moc královskou, nijak se nedotkli moci církve, neboť před jejich útoky chránil ji její božský původ. Obávali se biskupů, ježto mohli je stihnouti hroznou zbraní církevní klatby; uctívali biskupy jako nadpřirozené

strážce pořádku a spravedlnosti. Obecná anarchie devátého a desátého věku nedotkla se tudíž vzestupu moci církevní, a církev ukázala se toho hodnou. Biskupové zřizovali ve svých diecesích instituce *Božího míru* a potírali tak metlu soukromých válek, na jichž potlačení moci královské nedostávalo se již sil.¹⁾

Toto vynikající postavení biskupů dodávalo přirozeně obzvláštní důležitosti jejich residencím, t. j. starým městům římským, a zachránilo města ta před zánikem. V hospodářství devátého století nebylo vpravdě důvodu pro jejich existenci. Když přestala býti obchodními středisky, ztratila zcela jistě největší část svého obyvatelstva. Zmizeli kupci a s nimi zmizel městský ráz, který městům zůstal ještě po celou dobu merovejskou. Pro společnost světskou neskytala města ta již pražádného prospěchu. Vůkol žily veliké statky vlastním svým životem, a nevidíme důvodu, proč by o osud měst měl zajímati se stát, jenž i sám založen byl na základně čistě agrární. Jest příznačno, že *falce* Karlovců nebyly již ve městech. Jejich sídla vesměs byla na venkově, na rodových panstvích: Heristal, Jupille v poříčí Mósy, Ingelheim v Porýní, Attigny, Quiercy v poříčí Seiny atd. Sláva Cách nesmí budit klamné představy o rázu toho místa. Chvilkový lesk, jímž za Karla Velikého se zastkvěly, vděčily právě jen tomu, že byly oblíbeným sídlem císařovým. Na konci vlády Ludvíka Pobožného byly již opět bez-

významným místem. Městem staly se pak teprve o čtyři sta let později.

K trvání římských měst nikterak nemohla přispěti správa říše. Hrabství, na něž dělila se říše francká, neměla hlavních měst, tak jako neměla hlavního města celá říše. Hrabě, jemuž byla svěřena správa, neměl v hrabství pevného sídla. Objížděl stále svůj obvod, aby předsedal shromážděním soudním, aby vybíral dávky a sbíral hotovost. Nikoli jeho sídlo, nýbrž jeho osoba byla středem správy. Záleželo tudíž pramálo na tom, zda přebýval či nepřebýval v městě. Ostatně úředníci ti byli vybíráni z majitelů velkých statků v kraji a sídlili nejčastěji na svých statcích. Jejich hrady stejně jako falce císařů byly zpravidla na venkově.²⁾

Naproti tomu usedlý způsob života, k němuž církevní řády nutily biskupy, připoutal je trvale k městu, jež bylo sídlem jejich diecese. Města, ač pozbyla své funkce ve správě světské, nepřestala býti středisky správy náboženské. Každá diecese rozkládala se i nadále kolem města, v němž stála její katedrála. To dosvědčeno jest jasně tím, jak od století devátého změnil se smysl slova *civitas*; nabylo významu i biskupství i biskupského města. Praví se *civitas Parisiensis* a znamená to stejně diecesi pařížskou, jako to znamená samo město Paříž, kde biskup sídlil. A tak v tomto dvojím smyslu slova *civitas* žila ještě památka po antickém městském zřízení, které církev přizpůsobila k svým účelům vlastním.

Celkem to, co se událo v zchudlých a vylidněných městech karolinských, připomíná měrou až překvapující to, co na dějišti ovšem daleko významnějším událo se v Římě, když ve čtvrtém století věčné město přestalo býti hlavou světa. Zaměňující Řím za Ravennu, pak za Cařihrad, císařové zůstavili Řím papeži. Čím Řím přestal býti ve správě státu, zůstal ve správě církve. Město císařské stalo se městem papežským. Jeho historický význam povznesl význam následovníka Petrova, jenž, nemaje již vedle sebe císaře, sám jevil se větším, a zároveň vskutku stal se i mocnějším. Nikoho kromě něho neviděli a, ježto dřívějších pánů tu již nebylo, nikoho kromě něho neposlouchali. Zůstáváje trvale v Římě, učinil Řím *svým* Římem, jako každý biskup z města, kde sídlil, učinil město své.

Na sklonku římského císařství a pak ještě více v době merovejské moc biskupů nad obyvatelstvem městským nepřetržitě rostla. Těžili z postupného rozkladu světské společnosti, a přijali či osobili si autoritu, které jim obyvatelé nesnažili se upírati. Stát pak neměl ani zájmu, ba ani prostředků, aby jí bránil. Výsady, jichž od čtvrtého století duchovenstvo počalo požívatí ve věcech soudních a berních, jejich postavení ještě povznesly. Postavení to stalo se ještě znamenitějším privilegii imunitními, která v jejich prospěch tak hojně uštědřovali králové frančtí. Privilegii těmi církevní statky biskupů vyňaty byly z právomoci hrabat. Od

té doby, to jest od sedmého století, byli biskupové skutečnou vrchností nad svými lidmi a nad svou půdou. Tak k soudní moci duchovní, kterou vykonávali nad duchovenstvem, přistoupila ještě soudní moc světská, již vykonávali prostřednictvím soudu, který sami zřizovali, a jehož sídlem přirozeně bylo město, kde biskupové sami měli svou residenci.

Když v devátém století zmizel obchod a s ním i poslední stopy městského života i toho, co ještě zbývalo z městského obyvatelstva, vliv biskupů, již dříve tak rozsáhlý, zbaven byl jakéhokoli soupeře. Nadále města podléhala jen jim, neboť nebylo tam vskutku jiných obyvatelů mimo lidi, kteří přímo nebo nepřímo záviseli na církvi.

Ačkoli není pro to zcela přesných pramenů, možno přece dohadovati se, jakého rázu bylo obyvatelstvo oněch měst. Bylo tam duchovenstvo hlavního chrámu a jiných kostelů jej obklopujících, byli tam klášterníci, kteří, někdy ve značném počtu, usazovali se v sídle diecese, byli tam učitelé a žáci církevních škol, posléze služebníci, jakož i svobodní nebo ne-svobodní řemeslníci, jichž bylo třeba pro potřeby bohoslužby i potřeby denního života kněžské osady.

Zpravidla býval ve městě týdenní trh, na nějž venkované z okolí přinášeli své plodiny; někdy konal se tu i trh výroční (*annalis mercatus*). U bran vybíráno bylo mýto ze všeho, co přiváženo neb odváženo z města. Ve městě bývala i mincovna. Bylo tam konečně také několik opevněných domů, v nichž

obývali manové biskupovi, jeho fojt nebo jeho kastelán. Dodejme k tomu ke všemu stodoly a sýpky, kam ukládána sklizeň z biskupských a klášterních panství, kterou v ustanovenou dobu poddaní sedláci z venkova sváželi. O velkých svátcích výročních věřící z diecese hrnuli se do města a na několik dní oživovali je nezvyklým lomozem a ruchem.³⁾

Celý tento malý svět uznával biskupa stejně za svou hlavu duchovní jako za svou hlavu světskou. V jeho osobě spojovala se, či lépe splývala autorita náboženská s autoritou světskou. Biskup podle příkazů křesťanské morálky spravoval město i diecesi s pomocí rady, složené z kněží a kanovníků. Nemohoucnost a ještě více přízeň státu umožnila, že církevní soud biskupův s arcijáhmem v čele neobyčejně rozšířil svou pravomoc. Nejen kněží mu ve všem všudy podléhali, nýbrž náleželo mu ještě množství věcí, které dotýkaly se laiků: spory manželské, závěti, průkazy rodové atd. Pravomoc světského soudu biskupova, v jehož čele stál kastelán nebo fojt, rozšířila se obdobně; počínajíc vládou Ludvíka Pobožného, zasahovala dále a dále, což vysvětluje i ospravedlňuje stále zjevnější zmatek ve správě státní. Již nejen lidé z imunity biskupské, nýbrž, zdá se, všichni, alespoň uvnitř města, podléhali soudu tomu, a soudní moc, která *v teorii* nad svobodnými lidmi příslušela hraběti, připadla *vsutku* soudu biskupskému.⁴⁾ Mimo to biskup vykonával jakési právo policejní, na základě

něhož spravoval trh, určoval vybírání mýta, dozíral nad ražbou mince, pečoval o udržování bran, mostů a hradeb. Zkrátka, ve správě města nebylo oblasti, do níž by nebyl zasahoval, ať právem, ať autoritou svou, biskup jako strážce pořádku, míru a obecného prospěchu. Městské zřízení antické vystřídáno bylo zřízením veskrze teokratickým. Obyvatelstvu vládl biskup a obyvatelstvo nemělo a ani nežádalo si sebe menšího podílu na této vládě. Stávalo se arci časem, že ve městě vypukla vzpoura. Biskupové byli napadeni ve svých palácích, ba leckdy musili i uprchnouti z města. Leč ve vzpourách těch nelze postihnouti sebe menší stopy měšťanského ducha. Vysvětlují je pletichy nebo rivality osobní, a bylo by naprostým omylem viděti v nich předzvěsti měšťanského hnutí jedenáctého a dvanáctého věku. Nadto vzpoury ty přiházely se velice zřídka, vše nasvědčuje tomu, že biskupská správa byla celkem blahodárná a u lidu oblíbena.

Správa ta, jak jsme již pravili, neomezovala se na město samo, nýbrž vztahovala se na celé biskupství. Ve městě sídlila, ale diecesi spravovala. Městské obyvatelstvo nemělo v ní nikterak privilegovaného postavení, nýbrž žilo pod právem obecným. Rytíři, nevolníci, svobodníci, kteří žili ve městě, nelišili se od rytířů, nevolníků, svobodníků na venkově ničím, leč že žili pospolu na jednom místě. Nepostihujeme ještě ani stopy po výsadách a autonomii, kterých požívalo později měšťanstvo středo-

věké. Slovo *civis*, jímž soudobé prameny označují obyvatele města, bylo ještě pouhým označením topografickým, významu právního ještě nemělo.⁵⁾

Město nebylo jen sídlem biskupovým, bylo zároveň i tvrzí. V posledních dobách říše římské města musila být ohrazena, aby byla chráněna před barbary. Téměř všude tyto zdi byly ještě zachovány, a biskupové pečovali o jich udržování neb obnovu s horlivostí tím větší, že nájezdy Saracenů a Normanů v devátém století stále naléhavěji dávaly pocítovati potřebu ochrany. Staré římské opevnění chránilo tudíž město dále proti novým nebezpečím.

Půdorys měst se nezměnil, byl stejný za Karla Velikého, jaký býval za Konstantina. Býval to čtyřhran obklopený hradbami, a hradby po stranách opatřeny byly věžmi, z hradeb ven vedly pak brány, zpravidla čtyři. Prostoru takto hrazeného bylo poskrovnu: délka jednotlivých stran zřídka přesahovala 400 až 500 metrů.⁶⁾ Ostatně prostor ten v této době zdaleka nebyl plně zastavěn. Mezi domy vyskytovaly se tam role a zahrady. A v této době zanikla také předměstí, která kdysi v době merovejské rozkládala se ještě před hradbami.⁷⁾ Díky svému opevnění města mohla téměř vždy vítězně odolatí nájezdům výbojníků od severu i z jihu. Stačí zde připomenouti známé obležení Paříže od Normanů roku 885.

V době nepřátelských vpádů města biskupská bývala přirozeným útočištěm obyvatelstva z okolí.

I zdaleka přicházeli tam mniši, hledající ochrany před Normany; tak utekli se r. 887 mniši kláštera St. Vaast do Beauvais a r. 881 a 882 přišli do Laonu mniši i ze St. Quentinu i z kláštera Sv. Bavona v Gentu.⁸⁾

V obecné nejistotě a zmatcích, které vtiskly tak truchlivý ráz druhé polovině devátého století, připadlo tudíž městům svrchovaně blahodárné poslání: napadený, vydíraný a terorizovaný národ nalézal v nich v plném slova smyslu svou záštitu. Ostatně záhy nebyla již k úkolu tomu sama.

Anarchie devátého století uspíšila, jak známo, nevyhnutelný rozklad francké říše. Hrabata, která byla zároveň největšími velkostatkáři svého kraje, využila příležitosti k tomu, že si počala osobovati naprostou nezávislost, že svůj úřad proměnila v dědičné vlastnictví, že ve svých rukách spojila moc soukromou, kterou vládla na svých statcích, s mocí veřejnou, která jim byla svěřena, a konečně, že veškerá hrabství, jichž mohla se zmocniti, pod vládou svou sjednotila v jediné knížetství. Říše Karlovců od poloviny devátého století drobila se tak ve množství teritorií, kterým vládlo tolikéž místních dynastií a která byla s korunou spiata jen křehkým poutem lenního závazku. Stát měl příliš slabé základy, než aby se byl mohl stavěti na odpor tomuto drobení. Drobení to stalo se nesporně násilím a věrolomností, a přece konec konců bylo národu na prospěch. Sotva knížata zmocnila se vlády, ihned uvě-

domila si závazky, které vláda ukládá. Bylo jejich nejzřejmějším zájmem, brániti a chrániti země a lid, které staly se *jejich* zeměmi a *jejich* lidem, a úkolu toho, k němuž ostatně musila je vésti sama starost o vlastní prospěch, knížata také se podjala. Jak jejich moc rostla a se upevňovala, vidíme, že víc a více zaměstnávali se tím, aby knížetstvím svým dali zřízení, které by bylo s to udržovati v nich veřejný pořádek a mír.⁹⁾

Prvá potřeba, která se naléhavě objevovala, byla potřeba ochrany, brzy před Saraceny nebo Normany, brzy před sousedními knížaty. Tak od počátku devátého století vznikaly v každém teritoriu hrady.¹⁰⁾ Soudobé prameny dávají jim nejrůznější jména: *castellum*, *castrum*, *oppidum*, *urbs*, *municipium*; nejobvyklejší a na každý způsob nejodbornější z těchto názvů jest *burgus*, slovo přejaté od Germánů do latiny pozdního císařství a zachované téměř ve všech jazycích moderních (*burg*, *borough*, *bourg*, *borgo*).¹¹⁾

Po těchto hradech staršího středověku nezachovaly se na naši dobu žádné pozůstatky, na štěstí dovolují však prameny učiniti si o nich dosti přesnou představu. Byly to nevelké, zpravidla kruhové ohrady z kamení, s počátku někdy i z prostého dřevěného koloví, ¹²⁾ a obklopené příkopem. Uprostřed byla mohutná věž, při útoku poslední útočiště obránců.

V hradě sídlila rytířská posádka (*militēs castrenses*), časem pak přicházely na posilu skupiny bojov-

níků, vybírané střídavě mezi obyvatelstvem z okolí. Vše podléhalo rozkazům *kastelána*. V každém z hradů své země měl kníže obydlí (*domus*), do něhož občas s družinou svou zavítal na stálých svých cestách, k nimž válka nebo vláda jej nutily. Zpravidla také týčila se nad cimbuří hradeb zvonice kaple nebo kostela, k němuž kupily se příbytky, nutné pro pobyt kněžstva. Někdy vedle kostela bývala i místnost pro shromáždění soudní, jejichž členové v určitou dobu scházeli se z venkova do hradu. Konečně nikdy nescházely sýpky a sklepy, v nichž byl výnos okolních statků knížecích uchováván, aby byly zásoby pro obležení, nebo na dobu pobytu knížecího pro stravení jeho a družiny. O živobytí posádky bylo postaráno naturálními dávkami, které musili odváděti sedláci z kraje; také udržování hradeb bylo povinností sedláků a práce tyto byly konány robotou.¹³⁾

Obraz, jež jsme tu načrtli, nevyhovuje ovšem v podrobnostech, neboť v podrobnostech poměry se v různých zemích liší, ale všude vidíme tytéž rysy základní. Srovnáme-li flanderský *bourg* a *borough* anglosaské Anglie, zjistíme překvapující podobnost.¹⁴⁾ A podobnost ta dokazuje nepochybně, že tytéž potřeby vedly všude k opatřením shodným.

Jak patrně, hrady měly především účel vojenský, leč vedle prvotného určení nabyly velmi záhy ráz středisek správních. Kastelán nebyl pak již jen náčelníkem rytířské hradní posádky, kníže svěřoval mu berní a soudní pravomoc kolem hradu, v roz-

sáhlejším nebo méně rozsáhlém okrsku, který od desátého století nazýván byl kastelanií. Jako biskupství příslušelo k městu, příslušela kastelanie k hradu. Její obyvatelé nalézali tam ve válce útočiště, v míru dostavovali se tam, aby účastnili se shromáždění soudních neb aby odváděli povinné dávky.¹⁵⁾ Ostatně hrad neměl nikterak ráz města. Rytíři a kněží tvořili podstatnou část jeho obyvatelstva a kromě nich bylo tam jen nemnoho jejich služebníků. Bylo to obyvatelstvo, jaké sídlí v pevnosti, nebylo to nikterak obyvatelstvo městské. Nebylo možno tam provozovati obchod ani řemesla, a v takovém prostředí nebylo na ně ani pomyslení. Hrad neprodukoval nic sám ze sebe, žil jen z výnosu okolní půdy a neměl jiné hospodářské funkce, leč funkci prostého spotřebitele.

Vedle hradů, které postaveny byly od knížat, dlužno uvésti ještě opevnění, která v devátém století dala zříditi většina klášterů, aby se chránily před barbary. Opevněními těmi i kláštery proměnily se v hrady nebo tvrze. Tyto tvrze církevní měly ostatně po každé stránce stejný ráz jako tvrze světské, jako ony byla to jen místa, skýtající možnost ochrany a obrany.¹⁶⁾

Jistě se tudíž nemýlíme, usuzujeme-li, že doba, kterou zahajuje období Karlovců, neznala měst ani ve smyslu útvaru sociálního, ani ve smyslu hospodářském ani v právním smyslu toho slova. „*Civitates*“ a „*burgi*“ byly jen pevnosti a střediska správy,

jejich obyvatelé neměli ani zvláštního práva, ani zvláštního zřízení, ani způsob života neodlišoval jich nikterak od ostatního národa.

Podnikání obchodní stejně jako řemeslná výroba bylo jim cizí, a tak v ničem neodlišovaly se od agrární civilizace své doby. Nadto počet obyvatelů tam byl zcela nepatrný. Nemáme přímých zpráv a nemůžeme proto počet ten odhadnouti přesně, ale vše nasvědčuje tomu, že na hradech i těch nejznamenitějších obývalo jen několik set mužů a že „města“ té doby jistě nechovala více než dva až tři tisíce obyvatelů.

Přesto „civitates“ a „burgi“ hrály v dalších dějinách městských úlohu velmi důležitou, neboť, možno-li tak říci, položily základy pro budoucí město. Hradby starých měst a hradů byly středem, kolem něhož pak působením hospodářské obnovy vyrůstala města pozdější. Prvé náznaky této obnovy postihujeme ve století desátém.

HLAVA IV.

RENEŠANCE OBCHODU.

Konec devátého století možno pokládati za okamžik, kdy křivka, kterou rýsuje hospodářský vývoj evropského západu po uzavření Středozevního moře, dosáhla nejnižšího bodu. Byla to také chvíle, kdy zmatky, způsobené loupením výbojníků a politickou anarchií, dostoupily svého vrcholu. Desáté století bylo, ne-li dobou obnovy, alespoň dobou ustálení a poměrného klidu. Postoupení Normandie Rollovi (r. 912) značí na západě konec velkých vpádů normanských, na východě Jindřich Saský a Ota I. zastavili a zadrželi Slované na Labi a Maďary v Podunají (r. 933, 955). Touž dobou feudalism, dobytý rozhodného vítězství nad mocí královskou, rozmáhá se ve Francii na troskách starého zřízení karolinského. V Německu naopak pomalejší spád sociálního vývoje dovolil vévodům saského rodu, že mohli opřít se nárokům světské šlechty. Mohli proti ní postaviti moc biskupů a o ni se opírat, mohli opět povznésti moc královskou a přizdobiti se titulem římských císařů a tak osobiti si universální moc, kterou kdysi vládl Karel Veliký.

Vše to nestalo se arci bez bojů, ale nebylo to proto méně blahodárné. Evropa nebyla již bezbranně

vydána útokům, vrátila se jí důvěra v budoucnost a s důvěrou i odvaha a podnikavost. Obyvatelstva opět přibývalo a zdá se, že počátky tohoto opětného vzestupu možno klásti do desátého století. Ještě patrnější je, že veřejná moc počala opět plniti úkol, který jí příslušel. Jak ve vévodstvích feudálních, tak v knížetstvích církevních postihujeme tou dobou první stopy zřízení, jehož cílem bylo zlepšiti poměry lidu. Tato doba, která sotva byla se vyprostila z anarchie, nade vše potřebovala toho, co jest nejzákladnější a nejpodstatnější ze všech společenských potřeb, potřebovala míru. Vzpomeňme, že první Boží mír vyhlášen byl r. 989. Metla doby, soukromé války byly rozhodně potírány ve Francii od hrabat jednotlivých krajů a v Německu od knížat duchovních.

Věk desátý, ač sám o sobě chmurný, viděl přece již před sebou rýsovat se obraz, který skýtá věk jedenáctý. Známa legenda o hrůzách roku tisícího po této stránce není bez symbolického významu. Není jistě pravda, že by lidé roku tisícího byli očekávali konec světa, avšak století, které tímto rokem počíná, na rozdíl od věku předcházejícího vyznačuje se tak zřetelným rozmachem života, že vzniká zdání, jako by lidstvo, tížené dlouho mučivým snem, náhle bylo procitlo. Na všech stranách jeví se stejné probuzení energie, ba, řekl bych, optimismu. Církev oživená reformou clunijskou, usilovala očistiti se od zlořádů, které porušily její kázeň, a setřásti poddanství, v němž ji udržovali císařové. My-

stické nadšení, které naplnilo církev a kterým církev nadchla své věřící, vrhalo je v hrdinský a velkolepý podnik výprav křížových, které proti islamu postavily moc západního křesťanstva. Vojenský duch feudalismu vedl křesťanstvo k tomu, že odvažovalo se epických dobrodružství a že mělo v nich úspěchy. Normanští rytíři odcházeli do jižní Itálie bojovat proti Byzantincům a mohamedánům a zakládali tam knížetství, z nichž zanedlouho vzniklo království Sicilské. Jiní Normané, k nimž přidružili se Vlámové a Severofrancouzi, vedeni vévodou Vilémem, dobyli Anglie. Na jih od Pyrenejí křesťané zatlačili španělské Saraceny a zmocnili se Toleda a Valencie (1072—1109).

Takové podniky svědčí nejen o energii a mravní síle, nýbrž jsou také důkazem zdravé společnosti. Jest na bíledni, že podniky ty umožnil jen mohutný přírůstek obyvatelstva, jenž náleží k základním rysům jedenáctého věku. Plodnost rodin byla, zdá se, obecná stejně u šlechty jako u sedláků. Všude byl nadbytek mladších synů, kteří necítili se dosti volnými na rodné hroudě a hořeli touhou zkusiti v cizině štěstí. Všude potkávali se dobrodruhové, jdoucí za ziskem nebo prací. Ve vojsku bylo plno žoldnéřů (*coterelli* nebo *Brabantiones*), kteří dávali se do služeb každého, kdokoli je chtěl najmouti. Později na počátku dvanáctého století počaly odcházeti čtyři sedláků z Flander a Holandska, aby vysušily močály (*moore*) v Polabí. Ve všech krajích Evropy nabízeli

se nadbytek rukou k dílu, a jedině tím vysvětliti možno veliké a stále rostoucí množství rozsáhlých prací, které vykonány byly při mýcení lesů a stavění hrází.

Od dob římských do jedenáctého století se rozsah vzdělávané půdy, zdá se, podstatně nezvětšil. Ani kláštery, nehledíc k zemím germánským, po té stránce nezměnily nic na stávajících poměrech. Téměř vždy usídlily se na staré půdě a nepodnikaly nic, aby zmenšily rozsah lesů, suchopárů a močálů na svých panstvích. Než to se naprosto změnilo, jakmile vzrůst obyvatelstva umožňoval zužitkovati tyto neplodné plochy. Okolo roku 1000 počíná období mýcení, které pak v rozsahu stále rostoucím potrvalo až asi do konce století dvanáctého. Díky rostoucímu počtu obyvatelů Evropa kolonisovala se sama. Knížata a velkostatkáři jali se zakládati nové osady a tam odcházeli mladší synové, pro něž nebylo doma dosti půdy.¹⁾ Veliké hvozdy počaly řídnouti. Okolo roku 1150 objevily se ve Flandřích první poldry.²⁾ Řád Cisterciácký, založený r. 1098, od počátku věnoval se klúčení a mýcení lesů.

Jak patrnó, vzrůst populace a obnovený ruch, jenž byl vzrůstu toho příčinou i následkem, prospěly zemědělství, ale odraz toho musil záhy působiti i na obchod. Již před jedenáctým věkem nastala obchodu doba obnovy. Obnova ta počala se pod vlivem dvou ohnisk, z nichž jedno leželo na jihu, druhé na severu Evropy: na jedné straně byly to

Benátky a jižní Itálie, na straně druhé pobřeží flanderské. Jinými slovy: obnova ta byla následkem popudu vnějšího. Objevila se a rozmáhala následkem styku, k němuž na těchto dvou místech docházelo s obchodem cizím. Obnova obchodu mohla být i arcí způsobena i jinak, činnost obchodní mohla zajisté ožít také v důsledku zvýšení celkového hospodářského života. Než skutečností jest, že věc měla se jinak: tak jako obchod západní klesl, když mu byly uzavřeny cizí trhy, tak ožil opět, když trhy ty se mu znovu otevřely.

Benátky, jichž vliv naň působil především, zaujmají, jak známo, v hospodářských dějinách Evropy místo zvláštní. Jako Tyrus měly i Benátky výlučně obchodní ráz. Jejich první obyvatelé, prchající před Huny, Gothy a Langobardy (v V. a VI. století), zvolili si za útočiště pusté ostrůvky v laguně: Rialto, Olivolo, Spinalunga, Dorsoduro.⁸⁾ Aby tam mohli žít, bylo jim třeba vynalézavosti, musili bojovat proti přírodě. Ničeho tam nebylo, neměli ani pitné vody, ale moře stačí k živobytí těch, kdo dovedou jednat. Rybolovem a výrobou soli opatřili si Benátčané hned živobytí, neboť výměnou za toto zboží dostávalo se jim od obyvatelů sousedního pobřeží obilí.

Tak již sama povaha jejich bydliště nutila Benátčany k obchodu. Měli pak dosti energie a nadání k tomu, že dovedli využít nekonečných možností, které poloha ta skýtala podnikavé mysli. V osmém

století skupina ostrovů, na nichž sídlili, byla již dosti zalidněna, tak že se mohla státi sídlem zvláštní diecese.

V době, kdy Benátky vznikly, ještě celá Itálie náležela k říši byzantské. Pro svou ostrovní polohu unikaly pak Benátky dobyvatelům, kteří postupně na poloostrov doléhali, nejprve Langobardům, pak Karlu Velikému, konečně i německým císařům. Zůstaly tak pod svrchovaností Cařihradu, tvoříce v nejzazším cípu Adriatického moře a na úpatí Alp osamocenou stráž říše byzantské. Zatím co evropský západ odpoutával se od východu, nepřestaly Benátky k němu náležeti. A tato věc měla dalekosáhlý význam. Jejím důsledkem bylo, že Benátky nepřestaly tíhnouti k Cařihradu. Přes moře působila na ně jeho přitažlivost, a pod vlivem Cařihradu Benátky vyrostly.

Cařihrad ještě v jedenáctém století byl velikým městem, ba největším městem v celé oblasti Středomořího moře. Měl téměř milion obyvatelů, a byli to obyvatelé neobyčejně činní, kteří na rozdíl od obyvatelů starověkého Říma nikterak nespokojovali se úlohou neproduktivního spotřebitele.⁴⁾ S horlivostí, kterou berní system státu poutal, ale nedusil, věnovali se stejně obchodu jako řemeslům. Cařihrad tak jako byl hlavním městem říše, byl i velikým přístavem a průmyslovým střediskem prvního řádu. Bylo možno nalézt tu všeliké způsoby živobytí a veškeré druhy společenské činnosti. Cařihrad

jediný v křesťanském světě skýtal obraz podobný velikým městům moderním, se vši spletností, se vši přítěží, ale také se vši zjemnělostí civilisace specificky městské. Čilá plavba spojovala jej s břehy černo mořskými, s Malou Asií, jižní Italií i se zeměmi při Adriatickém moři. Jeho loďstva zaručovala Cařihradu vládu nad mořem, bez něhož nebyl by mohl žít. Pokud Cařihrad byl ještě mocný, dovedl proti islamu obhájití své panství nade všemi vodami východního Středoze mí.

Pochopíme snadno, jak mnoho Benátky získaly tím, že byly připojeny ke světu, který se tak lišil od evropského západu. Jemu vděčily nejen za svůj obchodní rozkvět, nýbrž jím byly přivedeny i k vyšším formám civilisace, k dokonalejší technice, k obchodnímu podnikání, k politické a správní organizaci, ke všemu tomu, čím nabyly zvláštního postavení ve středověké Evropě. S úspěchem stále větším věnovaly se od osmého století zásobování Cařihradu. Jejich lodi dovážely tam zboží z krajin, které s nimi na východě nebo západě sousedily: obilí a víno z Italie, dříví z Dalmacie, sůl z lagun, a — přes papežské i císařské zákazy — otroky, které jejich loďníci snadno opatrovali si u národů slovanských při Adriatickém moři. Z Cařihradu přiváželi navzájem drahé tkaniny, které vyráběl byzantský průmysl, jakož i koření, které dodávala Cařihradu Asie. V desátém století plavba benátská nabyla již neobyčejného rozsahu, a s rostoucím obchodem obje-

vovala se neodolatelná touha po zisku.⁶⁾ U Benátčanů žádná skrupule nemohly jí brániti, jejich náboženství bylo náboženství obchodníků. Nesešlo jim na tom, že mohamedáni jsou nepřátelé Kristovi, jen když obchod s nimi mohl jim vynášeti. V devátém století počali stále horlivěji zajížděti do Halebu, Alexandrie, Damašku, Kairuanu, Palerma. Obchodní smlouvy zaručovaly jejich kupcům na mohamedánských tržistiích privilegované postavení.

Do počátku jedenáctého století moc Benátek byla již stejně podivuhodně se rozvinula jako jejich bohatství. Za dožate Petra II. Orseola osvobodily Adriatické moře od slovanských pirátů, podrobily si Istrii, v Zadru, na Krku a Rábu, v Trogiru a Splitu, na Korčule a Lastovu si zřídili faktorie nebo arsenály. Johannes Diaconus slavil lesk a slávu *zlaté Venetie*, Vilém Apulský velebil město, „bohaté penězi, bohaté lidmi“, a tvrdil, že „není na světě lidu statečnějšího nad ně ve válkách námořních, ani obeznalejšího v umění řídití lodi na moři.“

Mocný hospodářský ruch, jehož střediskem byly Benátky, musil ovšem nutně rozšířiti se i na italské kraje, od nichž Benátky dělila jen laguna. Tu zásobovaly se již obilím a vínem, jež spotřebovaly nebo vyvážely, pak snažily se přirozeně stvořiti si tu odbytiště pro orientální zboží, jehož více a více na jeho molech bylo vykládáno. Plavíce se po Pádu, Benátčané vstoupili ve styk s Pavií, kterou záhy oživilí vlastním podnikáním.⁷⁾ Od císařů německých

získaly Benátky právo svobodně obchodovati zprvu s městy sousedními, pak s celou Itálií, jakož i výhradní právo rozvážeti všeliké zboží, které dovezeno bylo do jejich přístavu.

V desátém století působením Benátek Lombardie probudila se k obchodnímu životu, jenž se z Pavie velmi rychle rozšířil do sousedních měst. Jedno každé město spěchalo, aby mělo podíl na tržbě, k níž Benátky skýtaly mu i příklad a kterou v něm k vlastnímu svému užitku probouzely. Podnikavost šířila se a rozvíjela se postupně. Hospodářské styky s Benátkami nezakládaly se již jen na plodinách zemědělských, objevily se počátky průmyslu. Nejpozději v prvních letech jedenáctého století v Luce hotovili již sukna, a věděli bychom ještě více o tom, jak počínala tato hospodářská renesance v Lombardii, kdyby naše prameny nebyly tak žalostně chudé.⁷⁾

Ať jakkoli mocný byl vliv benátský na Itálii, nepůsobil na ni přece jen sám. Část poloostrova na jih od Spoleta a Beneventa ještě byla a až do příchodu Normanů zůstala v moci říše byzantské. Bari, Tarent, Neapol a zvláště Amalfi setrvávaly s Cařihradem ve styku podobně jako Benátky. Byla to velmi rušná obchodní místa, která také, stejně jako Benátky, neváhala obchodovati s přístavy mohamedánskými.⁸⁾

Jejich plavbě musili arci dříve nebo později vystati konkurenti mezi obyvateli přímořských měst

dále na sever. A vskutku pak vidíme, kterak od počátku jedenáctého století nejprve Janov, záhy na to Pisa obracejí své úsilí k moři. Ještě roku 935 saračenští piráti vyloupili Janov. Blížila se však chvíle, kdy Janov sám mohl přikročiti k útoku. Proň arci nebylo pomýšlení, že by s nepřáteli víry mohl uzavříti obchodní smlouvy, jaké učinily Benátky neb Amalfi. Nedopouštěla toho mystická religiozita západu, a od staletí nahromadilo se příliš mnoho nenávisti proti nevěřícím. Jen s mečem v ruce bylo možno osvoboditi moře. R. 1015—1016 Janované ve spolku s Pisou podnikli výpravu proti Sardinii. Dvacet let potom, r. 1034, zmocnili se a některou dobu drželi Bon na pobřeží africkém; navzájem Pisanci r. 1062 vnikli vítězně do přístavu palermského a zničili jeho zbrojnici. R. 1087 loďstva obou měst na podnět papeže Viktora III. napadla El Mehdiu.⁹⁾

Všechny tyto výpravy vyplynuly stejně z náboženského nadšení jako z dobrodružné myslí. Na rozdíl od Benátčanů Janované a Pisanci považovali se za bojovníky Krista a církve proti islamu. Věřili, že vidí archanděla Gabriela a sv. Petra, kterak je vedou do boje proti nevěřícím, a teprve, když v Mehdiu pobili „kněze Mohamedovy“ a poplenili mešitu, podepsali výhodnou pro sebe obchodní smlouvu. Mysticism vítězů i bohatství, které z plavby počalo jim plynouti, symbolisuje podivuhodně katedrála pisan-ská, postavená po tomto úspěchu. K její výzdobě bylo užito sloupů a vzácného mramoru, přivezeného

z Afriky, a zdá se, že její nádhera měla býti svědectvím vítězství křesťanstva nad oněmi Saraceny, jichž nesmírné bohatství budívalo i pohoršení i závist. Toť alespoň dojem, který vyjadřuje nadšená současná báseň:¹⁰⁾

*Unde tua in aeternum splendet ecclesia
Auro, gemmis, margaritis et palliis splendida.*

Tak před protiútokem křesťanů islam ponenáhlu couval, počátek první výpravy křížové (r. 1096) značí pak jeho definitivní ústup. Již r. 1097 loďstvo janovské plulo k Antiochii, přivážejíc křížákům posily a zásoby. Dvě léta potom „na rozkaz papežův“ poslala Pisa lodi, aby osvobodily Jerusalema. Odtud celé Středozeří bylo otevřeno, či spíše bylo opět otevřeno lodím ze západu. Jako kdysi v době římské opět bylo pravidelné spojení s jednoho konce na druhý konec tohoto, svou podstatou evropského moře.

Panství islamu na něm se končilo. Zajisté politické a náboženské úspěchy křížové výpravy neměly trvání, ve dvanáctém století moslimové dobyli opět království Jerusalemského a Edesského a Antiošského knížetství, avšak moře zůstalo v moci křesťanů, nyní oni drželi na něm hospodářskou nadvládu. Postupně připadla jim veškerá plavba v přístavech levantských, s překvapující rychlostí množily se jejich faktorie v přístavech syrských, egyptských a na ostrovech Jonského moře. Zmocnivše se Sardinie

(r. 1022), Korsiky (r. 1091) a Sicílie (r. 1058—1090), odňali Saracénům základny, pomocí nichž od devátého století blokovali západ. Janované a Pisané měli nyní volnou cestu, mohli sami zajížděti do velikého přístavu cařihradského nebo plaviti se k východním břehům, kam lodi po Rudém moři neb zálivem Perským a karavany dovážely zboží z nitra Asie. Města Amalfi, které s nimi soutěžilo, dobyli r. 1073 Normané, zničili jeho obchod, a tak zbaveni byli Janované a Pisanci těchto soupeřů.

Jejich úspěchy vzbudily však ihned žárlivost Benátek. Benátky nechtěly sněsti toho, že by se s těmi, kdo teprve po nich přišli, měly dělit o obchod, jehož monopol snažily si zachovati. Vyznávaly sice touž víru, náležely k témuž národu a mluvily týmž jazykem, avšak jakmile Janované a Pisanci stali se jejich konkurenty, viděly v nich jen své nepřátele. Z jara r. 1100 flotila benátská před ostrovem Rhodem číhala na návrat loďstva, které Pisa vyslala k Jerusalemu, přepadla je z nenadání a nelítostně potopila množství lodí.¹¹⁾ Takto počal mezi námořními městy zápas, který pak potrval tak dlouho, jako jejich rozkvět. Středozezí nevrátila se již ona *pax Romana*, již mu kdysi poskytla říše Caesarů. Nadále rozpor zájmů udržoval na něm brzy utajované, brzy zjevné nepřátelství mezi soky, kteří o ně zápasili.

Námořní obchod, jak se rozvíjel, nutně musil se šířiti. Na počátku dvanáctého století zasáhl již po-břeží Francie a Španěl. Starý přístav marseillský

ožil po dlouhém spánku, do něhož upadl na konci období merovejského. V Katalonii, z níž králové aragonští vypudili Maury, Barcelona těžila také z osvobozeného moře. Ale v této době první hospodářské renesance Itálie nesporně uchovala si prvenství. Všechn obchodní ruch Středozeří, od východu prostřednictvím Benátek, od západu prostřednictvím Pisy a Janova, stékal se v Lombardii, a Lombardie neobyčejně mohutně počala se rozvíjeti. V této podivuhodné rovině vyrůstala města stejně mocně jako tam vyrůstá obilí. Úrodnost půdy dovolovala jim neomezeně se šířiti a zároveň příhodnost obchodního spojení podporovala tu i dovoz surovin i vývoz výrobků. Obchodem vznikl tam pak průmysl a tak, jak se průmysl rozvíjel, Bergamo, Cremona, Lodi, Verona, všechna stará města, někdejší *civitates* a někdejší *municipia* římská, ožila k novému životu a k životu daleko bohatšímu, než jakým žila ve starověku. Záhy jejich překypující podnikavost hledala si nová pole. Na jih se šířila do Toskány, k severu razila si nové dráhy napříč Alpami: průsmyky splužským, svatobernardským a brenerským přinášela evropskému nitrozemí ony blahodárné podněty, které jí přineslo moře.¹²⁾ Sledovala pak dále přirozené cesty, které značí toky řek, na východ Dunaje, na sever Rýna, na západ Rhony. Od r. 1074 italští kupci, nesporně Lombardové, se připomínají v Paříži¹³⁾ a od počátku století dvanáctého vábily již trhy flanderské značný počet jejich krajanů.¹⁴⁾

Že tito lidé z jihu objevili se na pobřeží flander-ském, bylo zcela přirozeno. Byl to následek přitažli-vosti, kterou obchod samočinně na obchod působí.

Jak jsme již pravili, v Nizozemí v době karolinské projevoval se obchodní ruch, jakého tenkrát nikde jinde nebylo. Vysvětlí to snadno velký počet řek, které Nizozemím protékají a tu dříve, než ústí do moře, spojují své vody: Rýn, Mósa, Šelda. Anglie a kraje skandinávské ležely dosti blízko této země širokých a hlubokých zátok, a tak jejich plavci již velmi záhy sem zajížděli. Jim, jak jsme viděli výše, přístavy Duurstede a Quentovic vděčily za svůj vý-znam. Než rozkvět ten neměl trvání, nemohl pře-trvati období normanských vpádů. Čím přístupnější byl kraj, tím více vábil dobyvatele a tím více musil trpěti jejich pustošením. Zeměpisná poloha, jako zachránila obchodní rozkvět Benátkám, tak zde při-rozeně musila přispěti k jeho zániku.

Normanské vpády byly pouze prvými projevy expanse, k níž národové skandinávští byli nutkáni. Jako dobrodružní kořistníci a dobyvatelé byli pře-kypující energií svou vrženi zároveň proti západní Evropě i proti Rusku. Nebyli to však prostí piráti: jako kdysi Germáné vůči říši římské, měli touhu usa-diti se v krajinách bohatších a úrodnějších než byla jejich vlast, a založiti tam osady pro nadbytečné oby-vatelstvo, kterého otčina nemohla již uživit. Toto podnikání jejich posléze se zdařilo. Na východě Švédové pevně stanuli v oblasti přirozených cest,

kteřé podél Něvy, jezera Ladožského, Volchova, Lovati, Dviny a Dněpru vedly od moře Baltského k moři Černému. Na západě Dánové a Norové kolonisovali anglosaská království na sever od Humbru a dali si ve Francii při březích Kanálu od Karla Pošetilého postoupiti zemi, která potom nazvána byla Normandií.

Tyto úspěchy měly za následek, že podnikavosti Skandinávců dán byl nový směr. V desátém století odvrátili se od válek, aby oddali se obchodu.¹⁵⁾ Jejich lodi brázdlily pak všechna moře severní, a nebylo jim třeba obávati se soupeřů, poněvadž byli jediní mořeplavci mezi národy, obývajícími na oněch pobřežích. Stačí přeci stí zběžně skvělé vypravování Sag, abychom si představili odvážlivost a důvtip barbarských plavců, o jichž dobrodružstvích a hrdinských činech Sagy vypravují. Každým jarem, jakmile moře rozmrzlo, vydávali se na širé moře. Bylo možno potkati se s nimi na Islandě, v Irsku, v Anglii, ve Flandřích, při ústí Labe, Vesery nebo Visly, na ostrovech moře Baltského, v zálivu Botnickém i v zálivu Finském. V Dublině, Hamburce, Zvěříně, na ostrově Gotlandě měli své osady. Jejich přičiněním obchodní dráha, jež vycházejíc z Byzance a Bagdadu přes Kijev a Novgorod procházela Ruskem, pokračovala dále k břehům moře Severního a vykonávala tam svůj blahodárný vliv. Není snad vůbec v dějinách zvláštějšího zjevu nad tento vliv, jímž vyšší civilisace říše řecké a říše arabské prostřed-

nictvím Skandinávců působily na severní Evropu. Po té stránce úloha Skandinávců, nehledě k rozdílným podnebí, prostředí a kultury, jeví se zcela obdobnou úloze, která Benátčanům připadla v jižní Evropě. I ti, i oni obnovili styk východu se západem. A jako obchod benátský záhy rozšířil se na Lombardii, stejně tak plavba Skandinávců způsobila hospodářské probuzení flanderského pobřeží.

Zeměpisná poloha Flander uzpůsobovala je ovšem podivuhodně k tomu, aby staly se západní etapou severomořského obchodu. Sem obracely se přirozeně lodi přijíždějící z Anglie nebo lodi, které projedše Sundem z Baltu, směřovaly k jihu. Pravili jsme, že Normané vyhledávali přístavy Quentovic a Duurstede ještě před dobou svých vpádů. Oba přístavy ty zmizely v době zmatků, Quentovic z trosk se již nepovznesl a jeho dědictví přealy Bruggy, výhodněji položené v zátoce Zwinské. V Duurstede skandinávští plavci počátkem desátého století objevili se znova. Nicméně jeho rozkvět dlouho nepotrval. Jak rostl obchod, soustřeďoval se čím dále tím více k Brugám, které ležely blíže Francie a kde hrabata flanderská udržovala bezpečnost, jaké nepožíval kraj duurstedský. Ostatně ať jakákoli toho byla příčina, jisto je, že Bruggy vábily měrou stále rostoucí severní obchod, a jejich budoucnost byla trvale zajištěna, když v jedenáctém století Duurstede zaniklo. Pozoruhodné množství mincí hrabat flanderských Arnolda II. a Balduina

IV. (965—1035) nalezeno bylo v Dánsku, v Prusku, a až v Rusku a to, třebaže písemných zpráv o tom není, dokazuje, že již tenkrát Flandry prostřednictvím skandinávských plavců byly se zeměmi těmi ve styku.¹⁶⁾ Víme, že kolem r. 1030 utekla se do Brug anglosaská královna Emma, a již v letech 991—1002 celní sazba londýnská uvádí Vlány na prvním místě mezi cizinci, kteří ve městě obchodují.¹⁷⁾

K obchodnímu významu, jímž tak záhy Flandry se vyznačily, přispělo také to, že v zemi byl domorodý průmysl, který mohl přijíždějícím lodím dodat cenný zpáteční náklad. Od dob římských a snad ještě dříve Morini a Menapiové hotovili vlněné látky. Technickými pokroky, které uvedlo římské panství, tato primitivní výroba se zajisté zdokonalila a její úspěch byl zajištěn konečně také tím, že ovce, chované na vlhkých pobřežních lukách, skýtaly rouno obzvláště jemné. Jest známo, že pláště (*sagae*) a kabáty (*birri*) tu vyrobené byly vyváženy až za Alpy a že v posledních dobách říše římské v Tournai byly dílny na vojenské oděvy. Vpád Germánů tohoto průmyslu nezničil, Frankové dobyvše Flander v pátém století, pokračovali v něm tak, jak jej provozovali dřívější obyvatelé před nimi. Jest jisto, že látky frisské, o nichž mluví letopisy devátého věku, byly hotoveny ve Flandřích.¹⁸⁾ Zdá se, že to byly jediné řemeslné výrobky, které v době karolinské byly předmětem pravidelného obchodu; Frisové rozváželi je po Šeldě, Móse a Rýně, a když

Karel Veliký chtěl odvděčiti se něčím za zdvořilosti kalifa Haruna Al Rašida, nenalezl vhodnějšího daru, který by mu mohl nabídnouti, než *pallia fressonica*. Jest pravděpodobno, že tyto látky stejně pozoruhodné pro krásné své barvy jako pro svou jemnost, vzbudily asi ihned pozornost skandinávských plavců desátého století. Nikde na severu Evropy nebylo možno najíti výrobků cennějších, a tak látky ty octly se vedle severských kožešin a hedvábných tkanin arabských a byzantských mezi nejhledanějšími předměty vývozu. Vše nasvědčuje tomu, že sukna, o nichž kolem roku 1000 děje se zmínka na trhu londýnském, byla sukna flanderská. Plavba získávala jim nová odbytiště a tak zajisté nutně dávala nové podněty k rozmachu jejich výroby.

Tak průmysl a obchod, průmysl, jenž byl tu do movem, a obchod, jenž byl sem přenesen z daleka, splynuly tu a spolu daly kraji vlámskému od desátého století obchodní ruch, jenž pak nepřetržitě dále se rozvíjel. Již v jedenáctém století učiněny byly překvapující pokroky. Flandry obchodovaly se severní Francií, vyměňující svá sukna za francouzské víno. Když Vilém Normanský dobyl Anglie a zemi tu, která dotud tíhla k Dánsku, připoutal k pevnině, vztahy, které již dříve udržovaly Brugy s Londýnem, ještě se utužily. Vedle Brug objevila se jiná kupecká místa: Gent, Ypry, Lille, Douai, Arras, Tournai; v Thourout, Messines, Lille a Yprech zřídila hrabata flanderská trhy.

Ostatně blahodárny vliv severské plavby nepocítily jen Flandry samy. Její působení bylo pocítováno podél všech řek, které ústí v Nizozemí. Již v desátém století města Cambrai a Valenciennes na Šeldě, Lutych, Huy a Dinant na Móse jsou uváděna jako střediska obchodu, stejně Kolín a Mohuč v Porýní. Pobřeží Kanálu a Atlantického oceánu, vzdálenější od severomořského ohniska, mělo již důležitost menší, pozoruhodnější byl tu jedině Rouen, který byl přirozeně ve styčích s Anglií, jižněji pak pomaleji rozvíjely se Bordeaux a Bayonne. Pokud se týče samotného nitra Francie a Německa, to zůstalo dlouho v nehybnosti, až hospodářský výboj nenáhle sem pronikající, jednak zdola z Itálie, jednak shora z Nizozemí, i sem vnesl nový život.

Tak nenáhle do dvanáctého století krok za krokem postupující hospodářský výboj ten západní Evropu konečně proměnil a osvobodil z tradiční nehybnosti, k níž ji odsuzovalo sociální zřízení, závislé jedině na vztazích člověka k půdě. Obchod a řemesla nestanuly jen vedle zemědělství, nýbrž vlivem svým působily i na zemědělství samo. Zemědělské plodiny, jež před tím sloužily jen spotřebě těch, kdo půdu vlastnili nebo kdo na ní pracovali, nyní uvedeny byly v obecný oběh, sloužíce výměnnému obchodu, nebo jako surovina, sloužíce řemeslné výrobě. Rámec vrchnostenského zřízení, který dotud svíral hospodářské podnikání, byl prolomen a celá společnost lidská nabyla tak tvárnějšího, pohybli-

vějšího a rozmanitějšího rázu. Opět jako ve starověku venkov orientoval se k městům. Stará římská města obchodem ožila a opět se zalidnila, osady kupecké počaly se kupiti v podhradích, vznikaly podél pobřeží mořského, na březích a při ústích řek, na místech, kde spojovaly se přirozené dráhy dopravní. Každá z těchto osad byla tržištěm, jehož přitažlivost, úměrná významu osady, působila na bližší neb i vzdálenější okruh vůkol. Všude pak je nalézáme, velké nebo malé, průměrně na pět čtverečních mil připadala jedna. To proto, že staly se vskutku lidstvu nezbytnými; přinesly mu dělbu práce, bez níž nedovedlo se pak již obejítí. Mezi osadami těmi a venkovem utvořila se vzájemná výměna služeb. Venkov zásoboval města a města dodávala mu navzájem zboží obchodní a výrobky řemeslné, a tak pojila venkov a města solidarita čím dále, tím těsnější. Hmotný život měšťanův závisel na sedlákovi, ale sociální život sedlákův závisel na měšťanovi, neboť od měšťana seznal pohodlnější a zjemnělejší způsob života, jenž podněcoval jeho tužby, učil novým potřebám a zvyšoval tak jeho životní míru. A ještě jinak vznik měst mocně podnítil sociální pokrok, totiž tím, že se odtud šířilo světem nové pojetí práce. Dříve byla práce otrocká, se vznikem měst práce stala se svobodnou, a důsledky toho, k nimž ještě se vrátíme, byly nedozírné. Dodejme posléze, že renesance obchodu, jejíž rozmach spadá do dvanáctého století, objevila moc kapitálu, a to

postačí na důkaz, že málokteré období mělo na společnost lidskou mocnější vliv.

Nová Evropa oživená, proměněná a uvedená na cestu pokroku podobala se celkem více Evropě starověké než Evropě karolinské. Mělať s Evropou starověkou podstatný znak společný, totiž města. Ba, mohlo by se tvrditi, že středověká města, ač nehrála v ústrojí politickém tak veliké úlohy jako města ve starověku, významem svým hospodářským je daleko předstihla. Bylot v západních provinciích starověké říše římské velikých obchodních měst celkem málo. Za velká obchodní města možno tam vedle Říma považovati jen Neapol, Milán, Marseille a Lyon; přístavů, jaké měly později Benátky, Pisa, Janov nebo Bruggy, středisek řemeslné výroby, jakými byly později Milán, Florencie, Ypry a Gent, ve starověké říši římské nebylo vůbec. Města staré Gallie, jako Orleans, Bordeaux, Kolín, Nantes, Rouen a j. měla, zdá se, již ve dvanáctém století daleko větší význam, než jaký měla kdy za císařů římských. Konečně hospodářský rozmach středověké Evropy překročil podstatně hranice, jichž dosaženo bylo v Evropě římské. Nezastavil se na Rýně a Dunaji, nýbrž širokým proudem přelil se do Německa a šířil se až k Visle. Města rozkvetla v krajích, kterými na počátku křesťanského letopočtu jen zřídka kdy prošel některý kupec s ambrou a kožešinami, a které tenkrát zdály se stejně nehostinými, jako zdál se střed Afriky našim otcům. Sund,

jímž nikdy neproplul žádný obchodní koráb římský, ožil nyní neustálou plavbou lodí. Lodi plavily se tak po Baltu a moři Severním jako dříve plavily se po Středozezemním moři, a na březích toho i onoho moře byl pak stejný takřka počet přístavů. Tu i tam obchod těžil ze zdrojů, které poskytovala mu příroda. Ovládl obě nitrozemská moře, která svírají tak podivuhodně členěné břehy evropské pevniny. Tak, jako italská města vytlačila mohamedány ze Středozezemí, tak i během dvanáctého století německá města vytlačila Skandinávce ze Severního a Baltského moře, a na mořích rozvinula se pak plavba německé *hansy*.

Tak na obou místech, která prostředkovala styk Evropy se světem východním, v Benátkách i ve Flandřích, počal obchodní rozmach, který pak se šířil jako blahodárná nákaza napříč pevninou.¹⁹⁾ Postupujíc do nitrozemí, hnutí, přicházející ze severu, a hnutí, přicházející z jihu, konečně se setkala. Potkala se uprostřed přirozené cesty, která vedla z Brug do Benátek, totiž na planině champaňské, kde ve městech Troyes, Lagny, Provins a Baru na Aubě ve dvanáctém století vznikly slavné trhy, které do konce třináctého věku hrály ve středověké Evropě úlohu, kterou hrají bursy a clearing houses v době přítomné.

HLAVA V.

KUPCI.

Pátráme-li po původu věcí, nebývá téměř nikdy po ruce dostatek zpráv. Tak i zde pro nedostatek zpráv nelze s dostatečnou určitostí vyložití, odkud vzali se kupci, kteří podnítli a rozšířili po celé západní Evropě obchodní ruch, jehož počátky jsme právě načrtli.

V některých krajích obchod objevuje se jako původní a spontánní zjev. Již na úsvitě dějin bylo tomu tak na př. v Řecku a ve Skandinavii. Plavba byla tam alespoň tak dávného původu jako zemědělství. Vše vedlo obyvatele k plavbě: bohatě členěné pobřeží, četné přístavy, ostrovy a nízké břehy rýsující se na obzoru vábily a nutkaly vydati se na moře tím mocněji, že rodná půda byla tak málo úrodná. Blízkost starých kultur a špatná jejich obrana slibovaly nadto hojnou kořist. Loupež byla základem námořního obchodu u plavců řeckých doby Homery stejně jako u normanských Vikingů. Tu i tam obojí dlouho vyvíjelo se souběžně.

Leč nic podobného nevidíme ve středověku. Nebylo tam ani stopy po tomto hrdinském a barbariském obchodu. Germánům, kteří v pátém století vtrhli do provincií římských, mořeplavba byla úplně

cizí. Chtěli jen půdu, a na Středozezemním moři plavba pokračovala jako dříve, plnila dále své mírové poslání, které jí připadalo v říši římské.

Vpád islamu, jenž plavbu tu zničil a moře uzavřel, nevzbudil žádného odporu. Přijali to jako hotovou věc, a evropská pevnina, zbavena byvší svých odvěkých tržišť, setrvala dlouho v poměrech takřka čistě agrárních. Skrovný obchod, jež v době karolinské provozovali tam Židé, potulní kupci a něco příležitostných obchodníků, byl příliš slab, a ostatně zničily jej téměř úplně nájezdy Normanů a Saracénů, takže jej naprosto nemůžeme mít za předchůdce onoho znovuzrození obchodu, jehož první známky možno pozorovati ve století desátém.

Na první pohled zdálo by se přirozeným předpokládati, že stav kupecký vytvořil se ponenáhlu v samém lůně zemědělského lidu. Leč výklad takový nelze ničím podepřít. V sociálním zřízení raného středověku, kdy každá rodina dědičně byla připoutána k půdě, nenalezneme nic, co by mohlo někoho přimět, aby zaměnil zajištěné živobytí držitele půdy za nejisté a pochybné živobytí obchodníka. Také touha po zisku a lepším živobytí sotva byla rozšířena tam, kde lid uvykl tradičnímu způsobu života a neměl styku s okolním světem, kde nic nového nevzněcovalo obraznost a kde jistě naprosto nedostávalo se podnikavého ducha. Vesničané docházeli sice na trhy do tehdejších měst a hradů, ale prodej na malých těch trzích skýtal jim příliš málo

výdělku, takže nepocítili jistě touhy živiti se výměným obchodem, ba jistě si nemohli ani představit, že z obchodu takového možno žíti. Myšlenka, že by bylo možno opatřiti si hotové peníze prodejem půdy, nepřipadla jistě nikomu z nich. Tomu bránil společenský řád i obecné nazírání na život, a nemáme sebe menšího důkazu, že by kdo byl pomyslel na obchod tak podivný a tak odvážný.

Někteří historikové za předky středověkých kupců chtěli považovati služebníky velikých klášterů, jimž bývalo někdy uloženo přivéztí odjinud potřebné potraviny nebo jindy opět odvéztí na sousední trh přebytek obilí a vína. Jest to jistě duchaplná hypotéza, přesto však hypotéza ta neobstojí, přihlédneme-li blíže. Předně těchto „kupců klášterních“ bylo příliš málo a nemohli proto míti většího významu. Pak nebyli to samostatní obchodníci, nýbrž zřízenci, zaměstnaní výhradně ve službách svých pánů. Není známo, že by kdy byli provozovali obchod na vlastní účet. Nepodařilo se a jistě se také nikdy nepodaří naléztí jakoukoli souvislost mezi nimi a kupci z povolání, jichž původ zde zjišťujeme.

A tak s určitostí lze tvrditi jen to, že zaměstnání kupecké objevilo se v Benátkách již v době, kdy ještě nijak nebylo možno předvídati jeho pozdější rozmach po západní Evropě. Již v šestém století líčí Cassiodorus Benátčany jako národ námořníků a kupců. Víme určitě, že ve městě tom již v devátém století nahromaděna byla veliká bohatství, a ob-

chodní smlouvy, které Benátky uzavíraly jednak s Karlovci, jednak s císaři byzantskými, jsou jasným důkazem, že obyvatelé živil se obchodem. Nemáme arci pohříchu zpráv o tom, jakým způsobem Benátčané nahromadili své bohatství a jakým způsobem provozovali svůj obchod. Jen to jest téměř jisto, že sůl, odpařovaná na malých ostrůvcích v lagunách, byla záhy velmi ceněným předmětem vývozu. Daleko větší ještě zisk plynul pak z plavby podél břehů Adrie a ze spojení s Cařihradem. Překvapuje věru, jak daleko byla již v desátém století rozvinuta technika benátského obchodu.¹⁾ Znalost písma byla v Benátkách silně rozšířena již v době, kdy v celé ostatní Evropě vzdělání bylo výhradou klášterů, a nelze neviděti souvislost mezi zjevem tím a mezi rozkvětem obchodu.

S velikou pravděpodobností možno předpokládati dále, že k tomuto rozvoji benátského obchodu přispělo také půjčování peněz. Zprávy, které o tom máme, náležejí sice teprve do počátku jedenáctého století, avšak instituce námořní půjčky byla tenkrát již tak silně rozvinuta, že počátky její nutno jistě klásti do doby starší.

Benátský kupec dlužil si peníz nutný k opatření lodního nákladu u peněžníka, jenž počítal zpravidla na 20% úroků. Náklad lodi býval společným majetkem několika kupců, kteří společně obchodovali. Poněvadž plavba byla nebezpečná, vypravovalo se obvykle několik lodí společně pod ochranou pečlivě

vyzbrojených korábů.²⁾ Vše nasvědčuje tomu, že zisky bývaly obrovské. Prameny benátské neskýtají o tom sice dosti zpráv, ale na štěstí můžeme je doplniti prameny janovskými. Námořní půjčky, výstroj lodí i způsob obchodu byly tu i tam ve dvanáctém století stejné.³⁾ Známe-li nesmírné zisky, které připadaly kupcům janovským, můžeme podle toho souditi na zisky jejich předchůdců Benátčanů. A to stačí, abychom mohli s určitostí tvrditi, že tu i tam obchodem a jen obchodem mohli získati hojné kapitály ti, jichž energii a inteligenci osud byl přízniv.⁴⁾

Ale tajemství těchto překotně rychlých úspěchů benátských kupců tkví jistě v úzkém příbuzenství, které pojilo jejich obchodní organizaci s obchodem byzantským a, prostřednictvím Byzance, s obchodem starověkým. Benátky vskutku náležely k západnímu světu jen svou polohou; životem a duchem, který v nich vládl, byly mu cizí. První kolonisté lagun — uprchlíci z Akvileje a sousedních měst — přinesli tam obchodní techniku a pomůcky římského světa. Stálé, čím dále tím intensivnější styky, které od těch dob poutaly Benátky k byzantské Italii a k Cařihradu, chránily a rozmnožovaly tento drahocenný odkaz. Vskutku styk Benátek s východem, jenž uchoval tisíciletou kulturní tradici, nikdy nepřestal. Můžeme považovati benátské plavce za následovníky oněch syrských plavců, o nichž bylo již pověděno, že až do mohamedánských vpádů hojně dojížděli do přístavu marseillského a do Tyrrhénského moře. Be-

nátčanům nebylo třeba dlouhého a trapného učení, aby uvedeni byli do velikého obchodu. Tradice velikého obchodu byla u nich vždy uchována, a tím jest již vysvětleno ono výjimečné místo, které zaujímají v hospodářských dějinách západní Evropy. Nemožno neviděti, že to, co bylo základem vyšší úrovně jejich hospodářského podnikání, bylo obchodní právo a zvyklosti starověku.⁵⁾ To arci lze prozatím jen všeobecně tvrditi, ale nepochybuji, že speciální studie tvrzení toto v budoucnosti podrobněji doloží. Zatím je jisto, že vliv byzantský, který v prvních staletích silně působil na politické poměry Benátek, projevil se také na poli hospodářském. V ostatní Evropě v poměrech, v nichž veškeré stopy po kupcích z povolání dávno již zmizely, kupecký stav pracně musil vyvíjeti se znova, v Benátkách však objevil se současně s městem, byl tam přežitkem z antického světa.

Benátky měly přirozeně veliký vliv na ostatní města přímořská, která se v jedenáctém století počala rozvíjeti, především na Pisu a Janov, pak na Marseille a Barcelonu. Přesto zdá se, že nepřispěly k vytvoření onoho kupeckého stavu, jehož příčiněním obchodní ruch šířil se od břehů mořských do nitrozemí. Tu se shledáváme se zjevem zvláštním, jež nikterak nelze odvoditi z hospodářské organisace starověku. Benátské kupce potkáváme arci velmi záhy v Lombardii a severně Alp, nikde však nevidíme, že by byli zakládali kolonie. Ostatně samy podmínky pozemního obchodu lišily se tolik od ob-

chodu námořního, že nejsme ani v pokušení připsovati jim tu vliv, který také žádným pramenem historickým není doložen.

Teprve během desátého století tvořil se v nitrozemní Evropě opět kupecký stav, nejprve tvořil se zvolna a teprve ke konci století rostl rychleji.⁶⁾ Vzdělání obyvatelstva, který touž dobou počal se jeviti, byl s tím jistě v přímé souvislosti. Přírůstek ten působil, že větší a větší počet jedinců odpoutával se od půdy a počal žiti potulným a nejistým životem, který v každé zemědělské společnosti jest údělem těch, kterým nedostalo se půdy. Rostl tak počet poběhlíků, žijících den ze dne z milodarů klášterů, pracujících za mzdu v době žní, bojujících za žold v době války a ovšem neostýchajících se ani loupeže ani plenu, když naskytla se k tomu příležitost. A nepochybně mezi těmito potulnými dobrodruhy musíme hledati prvé kupce.

Jejich způsob života nutil je přirozeně vyhledávati ona místa, kde větší shluk lidí jim dával větší naději na výdělek nebo šťastnou náhodu. Navštěvovali horlivě poutě, nemenší přitažlivost pro ně měly však i přístavy nebo týdenní a výroční trhy. Tam dávali se najímati za námořníky a lodníky, vlekli a vykládali lodi a odnášeli zboží. Jistě mezi nimi bylo mnoho energických povah, ztužených pestrými životními zkušenostmi. Mnozí znali cizí jazyky a byli obeznámeni se způsoby a potřebami různých zemí.⁷⁾ Naskytla-li se šťastná náhoda — a vědí bozi, koli-

kráte naskytne se náhoda v životě tulákově — byli vždy podivuhodně připraveni náhody využití. Malý zisk chytrostí a obratností dá se vždy obrátiti v zisk veliký. Musilo tomu tak býti zvláště v době, kdy nedostatek dopravních prostředků a poměrná vzácnost nabízeného zboží nutně udržovaly ceny značně vysoko. Pro nedostatek dopravních prostředků objevovaly se často po celé Evropě, brzy v té a brzy v oné zemi, hladomory a přinášely nové možnosti pro lidi, kteří dovedli využití jich k svému obohacení.⁸⁾ Stačilo dopravit několik pytlů obilí v příhodnou chvíli na pravé místo, a zajištěn byl velký zisk. Člověku, jenž dovedl jednati a nešetřil námahy, skýtala štěstěna vyhlídky na výnosný obchod. A tak jistotně z davu těchto ubožáků, bloudících bosou nohou světem, záhy vyvstávali novopečení zbohatlíci.

Že tomu tak vskutku bylo, dokazují prameny, které se nám na štěstí zachovaly. Stačí odkázati na nejvýznačnější z nich, životopis svatého Godrika, poustevníka finchalského.⁹⁾

Narodil se ke konci jedenáctého století v Lincolnshire z chudé selské rodiny a musil již od mládí pracně hledati si obživu. Jako tolik nešťastníků všech dob povaloval se na pobřeží, číhaje na to, co vlny na břeh vynesou. Později snad nějaký šťastný nález způsobil, že se stal potulným obchodníkem a s rancem na zádech chodil krajem. Časem našetřil něco peněz a jednoho krásného dne připojil se

k četě kupců, s nimiž se na své pouti potkal. S nimi obcházel pak z města do města, navštěvuje týdenní a výroční trhy. Stav se takto kupcem z povolání, nashromáždil si podivuhodně rychle dosti jmění, že mohl ve spolku se svými soudruhy vystrojiti loď a provozovati pobřežní obchod podél břehů Anglie, Dánska, Skotska a Flander. Podnik utěšeně rozkvétal. Záležel v tom, že vyváželi plodiny tam, kde věděli, že jest jich nedostatek, a výměnou opatrovali si pro zpáteční plavbu zboží, které pak dopravovali na místa, kde poptávka byla největší a kde možno bylo proto docílití největšího zisku. Tento chytrý způsob obchodu, lacino nakupovati a draze prodávati, za několik let učinil z Godrika velmi bohatého muže. Tehdy osvícen milostí Boží, vzdal se dosavadního života, rozdělil své statky chudým a stal se poustevníkem.

Historie sv. Godrika — odmyslíme-li si její pobožný konec — byla také historií mnoha lidí jiných. Na něm patrně s největší zřetelností, kterak člověk, který počal s holýma rukama, mohl v poměrně krátké době nahromaditi značné jmění. Jistě mnoho k tomu přispěly okolnosti a štěstí, ale hlavní příčinou jeho úspěchu — současný jeho životopisec, kterému vděčíme za toto vypravování, zdůrazňuje to opětovně — byl jeho důvtip či, lépe řečeno, obchodní duch.¹⁰⁾ Godrik jeví se nám chytrým počtářem s obchodnickým nadáním, jaké nezřídka ve všech dobách nalézáme u podnikavých lidí. Touha po

zisku řídila všechno jeho podnikání a tak snadno shledáme na něm již známky onoho „kapitalistického ducha“ (*spiritus capitalisticus*), o němž někteří historikové nám chtěli dokázati, že vznikl teprve za renesance. Bylo by pošetilé tvrditi, že Godrik provozoval obchod pouze proto, aby kryl své každodenní potřeby. Neshromažďoval svých výtělků na dně truhlice, nýbrž užíval jich k tomu, aby udržoval a rozšiřoval svůj obchod. Nebojím se, že vyjadřuji se příliš moderně, pravím-li, že užíval svých zisků k tomu, aby zvětšil svůj provozní kapitál. Překvapuje arci poněkud, že svědomí tohoto budoucího mnicha netížily žádné náboženské skrupule. Snažili se každé zboží prodati tam, kde by je odbyl nejdráže, a snaha ta byla v přímé protivě k tomu, že církev stihala opovržením jakoukoli spekulaci a hlásala hospodářskou nauku o „spravedlivé ceně“.¹¹⁾

Úspěch Godrikův nebyl arci výsledkem jen jeho obchodnické obratnosti. V prostředí tak surovém, jakým bylo ještě prostředí jedenáctého století, soukromé podnikání mohlo se dařiti jen tenkrát, mohlo-li se opřiti o sdružení. Příliš mnoho nebezpečnosti číhalo na pocestné kupce a proto cítili především potřebu sdružení se k společné obraně. A také jiné důvody nutily k spojení se soudruhy. Vznikl-li spor na trzích, nalézali mezi soudruhy svědky nebo rukojmí, kteří odpovídali za ně před soudem. Společně se soudruhy mohli ve velkém nakoupiti zboží,

které jednotlivec za své peníze nebyl by mohl si opatřiti. Váha jednotlivcova rostla váhou celku, jehož byl částí, a opora ta umožňovala mu, že mohl snáze odolati soutěži konkurentů. Životopisec Godrikův praví výslovně, že právě od té doby, co jeho hrdina se připojil k četě pocestných kupců, počaly se obchody Godrikovy dařiti. Ostatně, sdruživ se s jinými kupci, přizpůsoboval se Godrik jen obecným zvyklostem. V raném středověku nebyla známa jiná forma obchodu než ta, jejímž charakteristickým znakem je karavana. Jen společná obrana členů a kázeň a řád, kterému se podrobovali, umožňovala obchod, lhostejno, ať šlo o obchod po moři či o obchod pozemní. Jen pohromadě pluly lodi a jen v četách putovali kupci. Jen moc skýtala bezpečnost, a jen sdružené síly skytaly moc.

Bylo by naprosto mylné považovati sdružení kupců, jichž prvé stopy nalézáme ve století desátém, za zjev specificky germánský. Jest ovšem pravda, že názvy: *gilda* a *hansa*, jak spolky kupců označovány byly v severní Evropě, jsou původu německého, avšak sdružování samo shledáváme všude v hospodářském životě a, ačkoliv spolky ty se co do jednotlivostí v různých krajích různí, jejich podstata všude byla táž, jako byly tytéž podmínky, které k sdružování tomu nutily. Bez sdružení nemohl se obchod šířiti ani v Itálii ani v Nizozemí. *Frairies*, *charités*, *compagnies*, jež tvořili kupci jazyka románského, byly zcela obdobny *gildám* a *hansám* germánských

zemí.¹²⁾ Neboť v hospodářském zřízení nevládne „národní duch“, nýbrž sociální nezbytnost. Původní zřízení obchodní bylo stejně mezinárodní jako zřízení feudální.

Z pramenů historických možno si utvořiti jasný obraz, jak vypadaly ony kupecké čety, které se od desátého století čím dále tím hojněji objevovaly v západní Evropě.¹³⁾ Třeba si je představovati jako hloučky ozbrojených lidí, kteří s luky a meči obklopovali koně a vozy, na nichž naloženo bylo plno pytlů, žoků a sudů. V čele karavany nesena byla korouhev. Vůdce, *hansgraf* či *doyen* řídil výpravu a jeho rozkazům podléhali všichni účastníci, „bratří“, kteří navzájem spíati byli společnou přísahou. Duch naprosté solidarity pojil všechny; zdá se, že zboží bylo kupováno i prodáváno společně, a zisk rozdělen byl podle toho, kolik jeden každý do podniku vložil.

Tato sdružení podnikala zpravidla, jak se zdá, cesty velmi dlouhé. Bylo by naprosto pochybeno představovati si obchod této doby jako obchod místní, vtěsnaný v úzký okruh krajinského trhu. Viděli jsme již, že italští kupci vypravovali se až do Paříže a Flander. Od konce desátého století londýnský přístav byl pravidelně navštěvován kupci z Kolína, Huy, Dinantu, z Flander a Rouenu. Jednou dovídáme se o kupcích verdunských, kteří obchodovali se Španělskem.¹⁴⁾ V Paříži pak hansa „vodních kupců“ po Seině měla stálé styky s Rouenem. Posléze, vypravuje-li životopisec Godrikův o cestách

Godrikových po moři Baltském a Severním, poučuje nás tím zároveň také o cestách jeho druhů.

Hospodářské obrození středověku vyznačoval tedy „velký obchod“ či, chceme-li užiti výrazu přesnějšího, obchod na veliké vzdálenosti. Stejně jako plavci z Benátek a Amalfi a později Pisánci a Janované od počátku podnikali daleké plavby, stejně kupci na pevnině prochodili celý svůj život, cestující ze země do země.¹⁵⁾ Jen tak mohli opatřiti si větší zisk. Aby mnoho vydělali, musili daleko cestovati pro zboží tam, kde ho byla hojnost, aby mohli je prodati pak se ziskem v krajích, kde jeho vzácnost zvyšovala jeho cenu. Čím delší byla cesta kupcova, tím větší byl zisk. Pochopíme pak snadno, že tato lákavá vyhlídka na zisk byla dosti mocná, aby vyvážila útrapy a nebezpečství potulného života, vydaného na pospas všelikým nehodám. Mimo zimu byl středověký kupec neustále na cestách. Prameny anglické dvanáctého století dávají kupcům přezdívku: *pedes pulverosi*, „zaprášené nohy“.¹⁶⁾

Tato bludná stvoření, tito obchodující tuláci zvláštním způsobem svého živobytí budili jistě od počátku údiv zemědělských vrstev, jichž veškeré zvyklosti uráželi a mezi nimiž pro ně nebylo místa. Vnášeli pohyb mezi lid připoutaný k půdě, a světu, jenž žil věren tradici a v úctě před hierarchií, jež vymezovala úkol a místo každé společenské vrstvy, odhalovali význam vypočítavého a rozumového podnikání, ukazovali, že štěstí nezávisí na původu člo-

věkově, nýbrž na jeho inteligenci a energii. Nepřekvapí nás, že to budilo pohoršení. Šlechta chovala vždy odpor proti těmto zbohatlíkům neznámého původu, jichž drzé bohatství ji uráželo. Budilo hněv šlechticů, když viděli, že tito zbohatlíci mají více peněz než oni sami, pokořovalo je, když v době tísně musili se utíkat k jejich měšcům. Vyjma Itálii, kde šlechtické rodiny neváhaly zvětšovati své jmění tím, že půjčovaly peníze do obchodních podniků, všude jinde až do Veliké revoluce francouzské mezi šlechtou udržoval se předsudek, že není důstojno zabývati se obchodem.

Ještě nepříznivěji chovalo se ke kupcům duchovenstvo. S hlediska církevního obchodování bylo nebezpečno pro spásu duše. Výrok přičítaný sv. Jeronymovi praví, že kupec jen stěží může zalíbiti se Bohu. Kanonisté považovali obchod za jakýsi druh lichvy, zavrhovali vyhledávání zisku, jež ztotožňovali s lakotou. Jejich učení o „spravedlivé ceně“ chtělo hospodářskému životu vnutiti určité omezení, jakýsi asketismus, neslučitelný s jeho přirozeným rozvojem. Jakákoli spekulace jevila se hříchem, a přísnost ta nevyplývala jen ze strohého výkladu křesťanské morálky, nýbrž nutno ji, zdá se, přičísti také existenčním podmínkám církve samé. Záviseloť hospodářství církve zcela na onom velkostatkářském zřízení, jehož duch, jak bylo pověděno výše, byl naprosto vzdálen jakékoli podnikavosti a touhy po zisku. Přimyslíme-li ještě ideál chudoby, který clu-

nijský mysticism slučoval s náboženskou horlivostí, snadno pochopíme, proč církev znovuzrození obchodu přijímala s nedůvěrou a nepřátelstvím, proč byla jím znepokojena a pohoršena.¹⁷⁾

Nutno ovšem přiznati, že tento postoj církve působil také blahodárně. Měl za následek, že ziskuchtivost byla brzděna a ukládány jí meze. Chránil tak do určité míry chudé před bohatými, dlužníky před věřiteli. Hrozného zadlužení, které ve starověkém Řecku a Římě tak těžce doléhalo na lid, byla středověká společnost ušetřena a možno věriti, že velikou zásluhu o to měla církev. Obecná úcta, jíž se církev těšila, ukládala jakási mravní pouta. Třeba pouta ta nebyla dosti mocna, aby vnutila kupcům učení o „spravedlivé ceně“, přece zmohla tolik, že kupci neoddávali se ziskuchtivosti bez výčitek svědomí. Mnozí jistě se strachovali nebezpečství, jimiž způsob jejich života ohrožoval blaho jejich duše. Obava o život příští trápila jejich svědomí. Na smrtelném loži mnozí zakládali dobročinné ústavy nebo rozdávali část svého nespravedlivě nabytého jmění. Bohabojný konec Godrikův ukazuje rozpor, který se jistě odehrával často v duši kupců, zápas mezi neodolatelnými svody bohatství a strohými předpisy náboženské morálky, jež povolání jejich neustále nutilo přestupovati, které však sami přece jen nepřestávali uznávati.¹⁸⁾

Ve společnosti, jejíž údiv kupci z tolika důvodů vzbuzovali, bylo posléze také jejich právní postavení

zcela zvláštní. Pro svůj potulný život všude jevíli se cizinci. Nikdo neznal původu těchto věčných pocestných. Jistě většina jich pocházela z rodičů nesvobodných, které v mládí opustili, aby si šli hledati štěstí. Ale poddanství nerozumělo se samo sebou, musilo býti dokázáno. Podle práva musil býti považován ten člověk za svobodného, kdo nemohl býti přisouzen žádnému pánu. A proto, třebaže kupci byli většinou syny nevolníků, přesto bylo nutno jednati s nimi tak, jakoby byli odjakživa požívali svobody. Odpoutavše se od rodné půdy, fakticky se osvobodili. Uprostřed společenského zřízení, v němž lid byl připoután k půdě a každý byl poddaný nějakého velmože, kupci ku podivu všech procházeli všude, aniž kdo mohl si osobovati na ně právo. Oni pro sebe svobody nevytáhli, byla jim příznávána, poněvadž nemohlo jim býti dokázáno, že již dříve svobody nepožívali. Oni svobody nabyli, abychom tak řekli, užíváním a promlčením. Zkrátka zatím co agrární zřízení činilo ze sedláka člověka, jehož přirozeným stavem bylo poddanství, tak naproti tomu obchod činil z kupce člověka, jehož normálním stavem byla svoboda. Proto také nepodléhali kupci vrchnostenským a panským soudům, nýbrž soudům zeměpanským. Jen těm soudům příslušelo je souditi, které nad množstvím soudů soukromých udržovaly staré soudní řády franckého státu.¹⁹⁾

Nejen to, veřejná moc vzala kupce zároveň pod svou ochranu. Vévodové, jimž příslušelo v hrabstvích

pečovati o mír a pořádek, dozírati na veřejné cesty a chrániti pocestné, vzali také kupce ve svou ochranu. Chráníce kupce, pokračovali ostatně jen v tradicích franckého státu, jehož právomoc si byli přisvojili. Již Karel Veliký snažil se ve svém zemědělském státě udržeti svobodu obchodu. Vydal nařízení na ochranu poutníků a židovských i křesťanských kupců a některá *capitularia* jeho nástupců svědčí o tom, že i oni zůstali věrni této politice. Stejně vedli si v německých zemích císařové z rodu saského a králové ve Francii později rovněž. Ostatně měli panovníci podstatný zájem na tom, aby přilákali kupce na své území. Přinášeliť tam kupci nový ruch a rozmnožovali bohatě příjmy jejich z poplatků tržních. Také hrabata velmi záhy počala přísně pronásledovati loupežníky a pečovati o to, aby zachován byl pořádek na trzích a aby cesty byly bezpečny. Tak již do jedenáctého století docíleno bylo velkých pokroků, a kroniky vypravují, že byly kraje, kde bylo možno cestovati s pytlím plným zlata, aniž třeba bylo obávati se oloupení. Také církev stíhala klatbou loupež, a Boží míry, které na její popud od desátého století byly zřizovány, sloužily obzvláště ochraně kupců.

Ale nebylo dosti na tom, že kupci byli postaveni pod záštitu a jurisdikci státu, nové jejich zaměstnání žádalo ještě více. Vyžadovalo také, aby právo, jež stvořeno bylo pro obyvatelstvo v podstatě zemědělské, stalo se pružnějším a přizpůsobilo se základním

potřebám kupeckého zaměstnání. Starý soudní řád se svým strohým tradičním formalismem, jeho pomalost, jeho primitivní prostředky důkazní jako soudní souboj, zprošťující přísaha a *ordálie*, jež výsledek sporu ponechávaly náhodě nebo sváděly ke zneužití, vše to bylo pro kupce pramenem neustálých nesnází. Oni potřebovali právo prostší, rychlejší a spravedlivější. Na týdenních a výročních trzích vznikalo tudíž mezi nimi zvykové právo, právo kupců, *ius mercatorum*, jehož prvé stopy postihujeme od desátého století.²⁰⁾ Podobá se, že toto zvykové právo bylo velmi záhy uvedeno v soudní praxi, alespoň ve sporech mezi kupci samými. Bylo pro ně jakýmsi právem osobním, a soudcové neměli důvodu upírati jim výhody jeho užívání.²¹⁾ Ze soudobých pramenů, které o právě tom se zmiňují, nelze pohříchu poznati jeho obsah. Možno se však právem domnívati, že to byl souhrn zvyklostí, které se zrodily z provozování obchodu a které se pak postupně šířily tak, jako se šířil obchod sám. Zejména na velkých trzích, kde se v pravidelných lhůtách potkávali kupci z různých zemí a kde, jak víme, pro rychlé řízení byly utvořeny zvláštní soudy, tam se již od samého počátku musila tvořiti jakási obchodní jurisprudence, právo, které přes veškeru rozdílnost zemí, jazyků a národního práva bylo všude v podstatě stejné.

A tak se objevuje kupec nejen jako člověk svobodný, nýbrž i jako člověk privilegovaný. Stejně

jako šlechtic a kněz měl i kupec své výjimečné právo. Jako šlechta a duchovenstvo, tak i kupci byli tím vymaněni z vrchnostenské a panské pravomoci, zatím co sedláci pravomoci té zůstávali i nadále podrobeni.

HLAVA VI.

VZNIK MĚST A MĚŠŤANSTVO.

Nikde nevyvíjel se městský život neodvisle od obchodu a průmyslu. Po té stránce nic neznamenají rozdíly podnebí, národů nebo náboženství, ani rozdíly dob. Souvislost ta objevovala se nutně v minulosti ve městech egyptských, babylonských, řeckých, ve městech říše římské nebo říše arabské tak jako v naší době objevuje se ve městech evropských, amerických, indických, japonských nebo čínských. Obecnost tohoto zjevu lze vysvětliti jeho nutností. Obyvatelstvo soustředěné ve městě nemůže ovšem žíti bez dovozu potravin, které přijímá z venčí. Tomuto dovozu musí však odpovídati naopak vývoz tovarů, který tvoří rub či protihodnotu onoho dovozu. Mezi městem a jeho okolím vyvíjí se tak trvalá výměna služeb. Obchod a řemesla jsou nezbytny k udržení této vzájemné závislosti: město by zhynulo bez dovozu, který zajišťuje výživu, a bez vývozu, který dovoz ten směnou uhrazuje.¹⁾

Tento stav věci připouští arci nekonečné množství obměn. V různých dobách a na různých místech činnost obchodní a činnost řemeslná mezi obyvatelstvem městským měly větší nebo menší převahu. Jest s dostatek známo, že ve starověku značnou část

obyvatelů městských tvořili vlastníci pozemků, ať již se živili zemědělskou prací nebo žili z výnosu pozemků, které vně města jim náležely. Nicméně, jak města rostla, řemeslníků a kupců v nich čím dále tím více přibývalo, a hospodářství agrární, které bylo tu starší než hospodářství městské, trvalo pak vedle něho dále, aniž jedno druhému bránilo v dalším rozvoji.

Obraz, který skýtají středověká města, jest podstatně jiný. Čím města ta byla, učinily je obchod a řemesla, a pod vlivem obchodu a řemesel rostla města ta dále. Jejich sociální a hospodářské zřízení stálo proti sociálnímu a hospodářskému zřízení venkova v takové protivě, jaké nepozorujeme v žádném jiném období dějin. Nikdy před tím nebylo, zdá se, třídy lidí tak specificky, tak úzce městských, jako bylo středověké měšťanstvo.²⁾

Nelze naprosto pochybovati, že vznik středověkých měst byl v přímé příčinné souvislosti s renesancí obchodu, o níž hovořili jsme v kapitolách předcházejících. Důkazem toho jest překvapující shoda, kterou postihujeme mezi rozvojem obchodu a vznikem měst. Itálie a Nizozemí, v nichž rozvoj obchodu objevil se nejdříve, byly také země, kde města objevila se nejdříve a nejrychleji a nejsilněji nabyla půdy. A zjistíme také snadno, že měst přibývalo tak, jak obchod pokračoval. Města objevovala se podél přirozených cest, po nichž obchod se šířil, rostla, tak říkajíc, v jeho stopách. Zprvu nalézáme je jen na

pobřeží mořském a při řekách. Pak, jak obchod pronikal dále, vznikala města na příčných cestách, které spojovaly navzájem ona prvá střediska obchodního ruchu. Příklad Nizozemí jest po této stránce zvláště význačný.

V desátém století vznikla prvá města, jednak na pobřeží mořském, jednak na řekách Móse a Šeldě; kraj uprostřed, Brabantsko, tenkrátě měst ještě neměl a dočkal se jich teprve ve století dvanáctém, kdy objevila se města podél cesty, která se vytvořila mezi oběma velkými řekami. A k obdobným poznatkům možno dospěti všude. Mapa Evropy, na níž by byla vyznačena poměrná důležitost obchodních cest, shodovala by se téměř úplně s výčtem poměrné důležitosti městských osad.

Středověká města byla arci neobyčejně rozdílná, každé mělo vlastní tvářnost a odlišný ráz. Města navzájem se lišila, jako liší se lidé mezi sebou. A přece možno lidi dělití podle rodin a seskupovati je podle určitých obecných typů, a tyto typy samy navzájem shodují se ve svých podstatných znacích. Podobně není nemožno popsati vývoj městského života v západní Evropě, a chci se zde o to pokusiti. Obraz, který tak získáme, nutně bude trochu příliš schematický. Nebude se přesně hoditi na žádný případ zvláštní, poněvadž individuální znaky budou pomínuty a zachovány jen znaky společné. Jen hlavní linie vyniknou, jako když na krajinu hledíme s vrcholu hory.

Věc ostatně není tak složitá, jako by se na prvý pohled mohlo zdáti. Vykládáme-li o původu evropských měst, bylo by vskutku neúčelné přihlížeti k nekonečné rozmanitosti měst těch vůbec. Neboť městský život vyvinul se s počátku jen na dosti omezeném počtu míst, která ležela jednak v severní Itálii, jednak v Nizozemí a krajinách sousedních. Stačí držeti se těchto původních měst, aniž hledíme k útvarům pozdějším, které, třeba byly sebe zajímavější, nemají přece jen významu jevů původních.³⁾ Nizozemí mimo to věnováno bude na následujících stranách obzvláště mnoho místa také proto, že Nizozemí vskutku skýtá historikovi prvních dob městského vývoje hojnějších pramenů než kterýkoli jiný kraj západní Evropy.

Obchodní zřízení středověké, tak jak pokusili jsme se je popsat, vedlo nezbytně k tomu, že početní kupci, kteří byli nositeli tohoto obchodu, časem pevně se usadili. V mezidobích mezi svými cestami a zejména ve špatné době roční, kdy ani po moři, ani po řekách, ani po zemi nebylo možno cestovati, hromadili se nutně na některých místech v zemi. Usazovali se tak přirozeně především na místech, která měla příhodnou polohu, a kde mohli zároveň bezpečně uložit i peníze své i jiný majetek svůj. Přicházeli tudíž kupci do měst nebo hradů, které nejlépe vyhovovaly těmto podmínkám.

Celkem bylo takových měst a hradů nemálo. Poloha měst byla dána členěním půdy nebo směrem

toků vodních, zkrátka přírodními poměry, které také zároveň určovaly směr obchodu a přiváděly tak kupce k městům. A hrady, které měly brániti nepříteli nebo skýtati útočiště ohroženému obyvatelstvu, byly ovšem postaveny také na místech, k nimž přístup byl obzvláště snadný. Po těchže cestách, po nichž postupovali výbojnící, přicházeli i kupci, a proto hrady, zřízené proti nepřátelům, dovedly zároveň znamenitě vábiti kupce do svého opevnění. Tak se stalo, že prvě kupecké osady utvořily se na místech, které příroda sama předurčila k tomu, aby se stala — či opět stala — ohnisky hospodářského oběhu.⁴⁾

Věřili bychom málem, a někteří historikové domnívali se tak vskutku, že trhy (*mercatus, mercata*), jichž bylo tolik od devátého století zřizováno, byly příčinou těchto prvých osad. Ač na prvý pohled domněnka ta zdá se svůdnou, přece ukáže se klamnou při bližším zkoumání. Trhy doby karolinské byly prosté trhy místní, kam docházeli sedláci z okolí a pak několik potulných kupců. Jediným jejich účelem bylo pečovati o zásobení měst a hradů; trhy konaly se jen jednou za týden a obchody na nich omezovaly se na to, co potřeboval pro své živobytí skrovný počet obyvatelů, pro něž byly zřízeny. Takové trhy existovaly vždy a existují ještě nyní v tisíci malých měst a vesnic. Jejich přitažlivost nebyla ani dosti mocná, ani nesahala dosti daleko, aby byla dovedla k nim přivábiti a kolem nich soustřediti kupecké obyvatelstvo. Ostatně známe množ-

ství míst, která, třebaže byla nadána trhem toho druhu, přece nikdy nepovznesla se na úroveň měst. Tak tomu bylo na příklad s trhem, který zřídil biskup cambraiský r. 1001 v Cateau-Cambrésis nebo s trhem, který zřídil opat reichenavský r. 1100 v Radolfzelli. I Radolfzell i Le Cateau zůstaly vždy s hlediska hospodářského bezvýznamnými místy, a že pokusy, s nimi podniknuté, neměly úspěchu, ukazuje jasně, že trhy neměly onoho vlivu, který jim někdy býval přikládán.⁵⁾

Totéž lze říci o trzích výročních (*fora*), a přece trhy výroční na rozdíl od trhů týdenních neměly místně omezený ráz. Byly zřízeny k tomu, aby se na nich v pravidelných lhůtách scházeli kupci z povolání, aby se tu jedni s druhými setkali a v určitou dobu sem se dostavili. Vskutku důležitost mnohých výročních trhů byla veliká. Trhy v Thourout a Messines ve Flandřích, trhy v Bar-sur-Aube a v Lagny ve Francii byly až asi do konce třináctého století z nejdůležitějších středisek středověkého obchodu. Mohlo by se tudíž na první pohled zdáti podivným, že žádné z těchto míst se nestalo městem v opravdovém slova toho smyslu. To proto, že jejich hospodářský život neměl oné trvalosti, která jest nezbytná k tomu, aby obchod byl připoután k místu. Kupci tam přicházeli, poněvadž místa ta ležela na veliké průchodní cestě, vedoucí od moře Severního do Lombardie, i protože místa ta od panovníků byla nadána svobodami a výsadami. Byla

to shromáždění a místa výměny, kde se potkávali kupci a prodavači, přišedší od severu nebo od jihu. Pak po několika týdnech jejich cizokrajní zákazníci se rozcházel, aby se vrátili až příštího roku.

Stávalo se nepochybně — a stávalo se dokonce jistě velmi často — že výroční trh zřízen byl na místě, kde byla již dříve kupecká osada. Tak tomu bylo na př. v Lille, Yprech, v Troies atd. Výroční trh rozvoj těchto měst jistě podporoval, ale nelze připustiti, že by byl býval jeho skutečným základem. Přesvědčí nás o tom snadno několik velkých měst, které nikdy neměly privilegovaného výročního trhu nebo získaly jej teprv pozdě: Worms, Špýr, Mohuč nikdy neměly výročního trhu; Tournai obdrželo výroční trh až r. 1284, Leydy až r. 1304 a Gent až v patnáctém století.⁶⁾

Zbývá tudíž jedině, abychom zeměpisnou polohu místa a spolu s ní existenci starého římského města nebo opevněného hradu považovali za podstatnou a nezbytnou podmínku kupecké osady. Není nic přirozenějšího než takovýto vznik osady. Základní nezbytnosti kupeckého života: snadná komunikace a potřeba bezpečnosti — vysvětlují jej co nejpřirozeněji. V době pokročilejší, až technika pomůže člověku, aby překonal přírodu a vnutil jí přítomnost svou, nedbaje překážek, které mu staví v cestu podnebí nebo půda, bude nepochybně možno stavěti města všude, kdekoli podnikavý duch a touha po zisku určí jich místo. Než zcela jinak bylo tomu

v době, kdy lidstvo nemělo ještě dosti síly, aby se osvobodilo od fysického prostředí. Bylo nuceno se mu přizpůsobiti a proto podle něho zařizovalo své bydliště. Slovem, utváření středověkých měst jest zjev, jenž zeměpisným prostředím a prostředím sociálním byl určován téměř stejnou měrou, jako poměry horopisné a směr údolí určují toky řek.⁷⁾

Pak od desátého století, tak jak renesance evropského obchodu pokračovala, kupecké osady, usazené v někdejších městech nebo podhradích, nepřetržitě rostly podle toho, jak byly více nebo méně uzpůsobeny k hospodářskému životu.

A vzestup, jenž se v nich zračil od počátku, pokračoval nepřetržitě dále až do konce třináctého století. Nutně musilo tomu tak býti. Každé ohnisko mezinárodního obchodu přirozeně mělo podíl na celkovém vzrůstu obchodu vůbec a, rostl-li počet kupců, rostl nutně jejich počet na všech místech, kde zprvu se usadili, neboť byla to právě místa pro obchodní život nejprůhodnější. Místa ta před jinými přivábila kupce právě, protože nejlépe odpovídala potřebám jich živnosti. Tak lze nejspokojivěji vysvětliti, proč zpravidla obchodní města v kraji největší, bývají i nejstarší.

Zprávy, které máme o těchto prvotních osadách kupeckých, jsou tak chudé, že ani zdaleka neuspokojují naší zvědavosti. Letopisy desátého a jedenáctého věku naprosto se nestaraly o zjevy sociální a hospodářské; skládali je kněží nebo klášterníci, a

proto ovšem měřily důležitost událostí podle toho, jakou důležitost měly události ty pro církev. O světskou společnost zajímaly se jen potud, pokud měla vztah ke společnosti církevní. Nemohly vyhnouti se vypravování o válkách a politických zápletkách, které působily i na církev, ale proč by byly zaznamenávaly počátky městského života, pro něž neměly ani pochopení ani přízně?⁸⁾ Několik náhodných narážek a kusých poznámek u příležitosti nějaké bouře nebo nějakého povstání — toť zpravidla vše, čím historik musí se spokojiti. Třeba jíti až do dvanáctého století, abychom tu onde u nějakého laika, který se plete do spisování, našli kořist trochu hojnější. Tomuto nedostatku lze do určité míry odpomoci pomocí listin a památek, ale i těch máme pro dobu počátků městských velmi málo a teprve od konce jedenáctého století počínají skýtati trochu více světla. Konečně co se týče pramenů původu městského, totiž pramenů, které byly psány a složeny od měšťanů, takových není do konce dvanáctého století vůbec. Ať činíme cokoli, musíme se spokojiti tím, že víme málo a při lákavém studiu počátků měst až příliš často nuceni jsme utíkat se ke kombinacím a domněnkám.

Tak hned podrobněji nevíme, jak města postupně byla osídlena. Nevíme, jak první přistěhovalí kupci se tam usídlili, uprostřed či vedle obyvatelstva staršího. Stará města, která často mívala uvnitř hradeb nezastavěné plochy polí a zahrad, s počátku měla

pro přistěhovalce dosti místa, ale místa toho záhy bylo příliš málo a jest jisto, že od desátého století v mnoha městech přistěhovalci musili se usídliti vně hradeb. Ve Verdunu zřídili hrazenou osadu (*negotiatorum claustrum*), kterou dva mosty spojovaly se starým městem.⁹⁾ V Řezně město kupců (*urbs mercatorum*) stálo vedle města biskupova a totéž je doloženo v Utrechtu, ve Štrasburku a j.¹⁰⁾ V Cambrai noví příchozí opevnili se kolovou ohradou, která nedlouho nato byla nahražena kamennou zdí.¹¹⁾ O Marseille víme, že na počátku jedenáctého století musily tam býti rozšířeny městské hradby.¹²⁾ Tyto příklady, jež možno snadno ještě rozmnožiti, ukazují nezvratně, že stará města, která od dob římských dotud nijak nevzrostla, v této době překotně se šířila.

Z těchž příčin jako stará města osídleny byly od kupců i hrady, podmínky byly tu však dosti rozdílné. Pro příchozí nebylo tam vskutku volného prostoru. Byly to jen tvrze, a jejich hradby uzavíraly vždy jen úzce omezený okruh. Pro nedostatek místa byli tudíž kupci od počátku nuceni usazovati se vně onoho okruhu. Před hradem zřizovali si hrad vnější čili předhradí (*forisburgus, suburbium*). Toto předhradí v pramenech slove také „novým hradem“ (*novus burgus*) na rozdíl od hradu šlechtického či starého (*vetus burgus*), k němuž se pojilo. Mimo to zvláště v Nizozemí a Anglii shledáváme pro ně název *portus* a název ten podivuhodně vystihuje jeho povahu.

Ve správním názvosloví říše římské slovo *portus* neoznačovalo přístav mořský, nýbrž hrazené místo, které sloužilo za skladiště nebo překladiště zboží.¹³⁾ Výraz v tomže téměř smyslu přešel do dob mero-vejských a karolinských.¹⁴⁾ Zjistíme snadno, že všechna místa, která byla tak označována, ležela na tocích vodních a že bylo v nich vybíráno mýto.

Byla to tedy výkladiště, na nichž podle náhodných poměrů obchodní situace hromadilo se zboží, určené k další dopravě.¹⁵⁾ *Portus* od trhu týdenního nebo výročního byl zcela určitě odlišován. Kdežto trhy byla místa, kde v pravidelných lhůtách setkávali se kupci a prodavači, *portus* bylo místo stálého obchodu, středisko, kudy zboží nepřetržitě procházelo. V sedmém století byly „*porti*“ v Dinantu, Huy, Maestrichtu, Valenciennes, Cambrai, jinými slovy, tenkrát byly tam sklady kupeckého zboží.¹⁶⁾ Obchod těchto míst byl později zničen hospodářským úpadkem v osmém století a normanskými vpády. Pak teprve v desátém století dochází k tomu, že staré *porti* ožívují a v téže době na mnoha místech vznikají nové: v Brugách, Gentu, Yprech, Saint-Omeru a jinde. Touž dobou v textech anglosaských objevuje se slovo *port* ve významu latinských terminů *urbs* a *civitas*, a je známo, jak hojně až dosud vyskytuje se koncovka „*port*“ v místních jménech všech zemí anglického jazyka.¹⁷⁾ To zvláště jasně ukazuje úzký vztah, který byl mezi hospodářskou obnovou středověku a počátky městského ži-

vota. Byla to souvislost tak těsná, že v jedné z velikých řečí evropských totéž slovo, které označovalo osadu kupeckou, sloužilo také za označení města samého. Nadto ve staré holandštině bylo tomu podobně, užívalo se tam názvů *poort* a *poorter*, první označoval město, druhý označoval měšťana.

Můžeme tudíž s naprostou jistotou souditi, že *porti* pod hrady ve Flandřích a krajích sousedních, o nichž tolikráte zmiňují se prameny desátého a jedenáctého století, byly kupecké osady. Něco málo míst v letopisech a legendách, třebaže skýtá o nich příliš málo podrobností, věc samu dokazuje nepochybně. Zde chci uvést jen zajímavý úryvek z vypravování o „Zázracích sv. Vomara“; sepsal je okolo r. 1060 mnich, který byl svědkem událostí, které líčí. Vypravuje o zástupu mnichů, kteří přišli v procesí do Gentu. Obyvatelé „jako roj včel“ vyšli zbožným návštěvníkům vstříc a dovedli je nejprve ke kostelu sv. Farahildy, ležícímu uvnitř hradeb *burgu*. Nazítří odešli z *burgu* a odebrali se ke kostelu sv. Jana Křtitele, který byl nově postaven v *portu*.¹⁸⁾ Patrně tedy, že tu máme vedle sebe dvě osady různého původu a různé povahy, starší z nich jest tvrz, druhá novější jest místo obchodní. A postupným spojením těchto dvou prvků, při čemž starší od mladšího ponenáhlu byl absorbován, vzniklo časem město.¹⁹⁾

Než postoupíme dále, povšimněme si ještě toho, jaký byl osud někdejších měst a hradů, jimž pro

polohu jejich nebylo přáno státi se středisky obchodními. Byly to na příklad, abychom zůstali v Nizozemí, staré město Téroouanne nebo hradiště, zřízení kolem klášterů ve Stavelotu, Malmédy, v Lobbes a jinde.

V raném středověku, pokud převládalo hospodářství agrární a zřízení velkostatkářské, všechna místa ta vynikala bohatstvím a významem. Ale ježto byla příliš vzdálena velkých cest dopravních, renesance obchodu se jich nedotkla a, možno-li tak říci, jich nezúrodnila. Uprostřed rozkvětu, který způsobilo obrození obchodu, zůstala místa ta neplodná jako zrno, které padne na kámen. Až do doby moderní žádné z nich nepovzneslo se nad úroveň prostého polovenkovského městyse.²⁰⁾ To samo již naprosto stačí, aby byl přesně vymezen podíl, který na vzniku měst měla stará města a hrady. Pozdější města z nich se nezrodila, poněvadž stará města a hrady byly přizpůsobeny sociálnímu řádu, odlišnému od sociálního řádu, z něhož zrodila se města pozdější. Stará města a hrady byly jen, abych tak řekl, kristalisačními body obchodní činnosti. Tato činnost z nich nevyházela, nýbrž přistupovala k nim zvenčí, jestliže příhodnou jejich polohou k nim byla přivedena. Úloha starých měst a hradů byla tudíž v podstatě pasivní. V dějinách vzniku pozdějších měst význam hradu knížecího ustupuje daleko za významem kupeckého předhradí. Předhradí bylo prvkem aktivním a jen odtud,

jak uvidíme, lze vysvětliti obnovu městského života, jež jest jen důsledkem obnovy hospodářské.²¹⁾

Počínajíc desátým stoletím osady kupecké před hrady a starými městy nepřetržitě rostly, a vzrůst ten byl v naprosté protivě s nehybností, v níž zůstávala stará města a hrady nad nimi. Stále nové obyvatele vábily kupecké osady, nepřetržitě rostly, zaujímalý větší a větší plochu, takže na počátku dvanáctého století na mnoha místech jejich domy tísnily se již hustě kolem původní tvrze a se všech stran ji uzavíraly. Na počátku jedenáctého století objevila se nutnost zříditi pro osady ty nové kostely a rozdělití jejich obyvatelstvo v nové farnosti. V Gentu, Brugách, Saint-Omeru a mnohde jinde nalézáme v pramenech zprávy o stavbách kostelů a dovídáme se, že podnět k nim zhusta dávali zbohatlí kupci.²²⁾

Jak takové předměstí bylo zařízeno, o tom nemáme podrobných vědomostí, takže lze si je jen všeobecně představití. Původní typ byl všude velmi jednoduchý. Na břehu vody, která osadou protékala, či spíše uprostřed osady bylo tržiště, na tržišti sbíhaly se ulice (*plateae*) a vedly odtud k branám, které uzavíraly cestu z osady do kraje. Kupecké osady totiž, toho dlužno zvláště bedlivě si povšimnouti, obklopovaly se záhy opevněním.²³⁾

A nemohlo tomu býti jinak, kdyžť přes všechno úsilí knížat a církve nepřetržitě řádilo násilí a loupež. Než se rozpadla říše Karlovců, a až do nor-

manských vpádů královská moc dovedla jakž takž udržovati veřejnou bezpečnost, a zdá se, že *porti oné* doby, či alespoň veliká většina jich, byla ještě místa nehrazená. Avšak již uprostřed devátého století jedinou ochranou movitého majetku byla záštita hradeb. Kterési capitulare z let 845 až 846 praví jasně, že nejbohatší lidé a těch nemnoho kupců, kteří ještě zbývali, utekli se do měst.²⁴⁾ Pak opětný rozkvět obchodu až příliš lehce podněcoval žádostivost všelikých kořistníků, a tím naléhavěji doléhala na kupecké osady nutnost proti nim se chrániti. Tak jako kupci neodvažovali se na cesty beze zbraně, tak proměnili i svá společná bydliště v jakási opevnění. Stavby, které zřídili pod starými městy nebo hrady, podobaly se celkem tvrzím a sрубům, které v sedmnáctém a osmnáctém věku stavěli evropští přistěhovalci v osadách severoamerických a v Kanadě. Stejně jako tyto osady pozdější byly i kupecké osady středověké chráněny ponejvíce jen pevným kolovím, jež uzavírala vrata a obklopoval příkop. Památku na tato prvá opevnění městská zachovala heraldika, v níž dlouho udržel se zvyk, znázorňovati město jakýmsi kruhovým plotem.

Nedokonalé toto hrazení z trámové nemělo zajisté jiného účelu než, aby čelilo náhlému útoku. Chránilo před loupežníky, ale nebylo by mohlo odolati pravidelnému obléhání.²⁵⁾ Proto, vypukla-li válka, aby nepřítel nemohl se do podhradí položit, bylo nutno hrazení to spáliti a utéci se do pevných

hradeb starého města nebo hradu. Teprve počínajíc stoletím dvanáctým rostoucí blahobyť dovolil kupeckým osadám lépe se zabezpečiti tím, že obklopily se kamennými valy, které v rozích opatřeny byly věžemi a mohly tak čeliti pravidelnému útoku. Odtud kupecké osady samy staly se pevnostmi a staré opevnění, zřízené světskou nebo duchovní vrchností, které stále ještě vypínalo se v jejich středu, pozbylo jakéhokoli smyslu. A tak ponenáhlu neužitečné zdi ponechány byly svému osudu. Domy byly k nim přistavěny a zastřely je. A stávalo se i, že měšťané vykoupili je od hraběte neb od biskupa a, aby staré hradby nezůstaly mrtvým kapitálem, zbořili je a místo, na němž stávaly, proměnili ve staveniště.

Potřeba bezpečnosti, která naléhala na kupce, vysvětluje nám tudíž to, co jest podstatným znakem středověkých měst, totiž jejich opevnění. Opevněním lišilo se město od vesnice. V té době nelze si představití město bez hradeb, bylo to právo či, jak se tenkrát říkalo, bylo to *privilegium*, které žádnému městu nescházelo. I tu heraldika odpovídá zcela skutečnosti a klade hradby do znaku měst.

Než od opevnění městského jest odvozen nejen znak města, nýbrž odtud pochází i název, kterým označováno bylo a ještě označováno jest městské obyvatelstvo. Tím, že se město stalo místem opevněným, stalo se také hradem, *burgus*. Kupecká osada na rozdíl od původního hradu, jak jsme již

pravili, byla označováno jako *nový* hrad, nový burgus a odtud obyvatelé, nejpozději od jedenáctého století, nazýváni jsou *burgenses*, *bourgeois*. Slovo to, pokud mi známo, objevuje se nejdříve ve Francii, kde je doloženo již k r. 1007. Ve Flandřích v Saint-Omeru nalézáme je k r. 1056, pak prostřednictvím krajiny mósské, kde se s ním setkáváme k r. 1066 ve Huy, přechází dále do říše. Název *bourgeois* obdrželi tak, či spíše dali si sami obyvatelé nového hradu, tedy obyvatelé osady kupecké, a jest zajímavo, že název ten nikdy nebyl dáván obyvatelům hradu starého. Ti označováni byli názvem *castellani* či *castrenses*. A to jest opět dalším a zvláště výmluvným důkazem, že původ městského obyvatelstva nesmí býti hledán mezi obyvatelstvem někdejších hradů, nýbrž mezi přistěhovalci, které obchod přivedl do jejich sousedství a kteří od jedenáctého století počali absorbovati obyvatele původní.

Názvu *bourgeois* nebylo s počátku užíváno obecně, vedle něho užívalo se shodně s tradicí antickou názvu *civis*. V Anglii a ve Flandřích nalézáme také názvy *poortmanni* a *poorters*. Názvy ty koncem středověku upadly sice v zapomenutí, nicméně jsou vítaným dokladem toho, že — jak jsme ostatně již zjistili — *portus* a „nový hrad“ jest totéž. Vskutku oba názvy označovaly jednu a touž věc a, kdybychom na to nebyli již snesli dosti důkazů, stačilo by to, že výrazů *poortmannus* a *burgensis* užíváno bylo jako pojmů souznačných.

Jak máme si představovati původní obyvatelstvo kupeckých osad? Jest zřejmo, že v osadách těch neobývali jen kupci podnikající daleké cesty, o nichž jednali jsme v kapitole předcházející. Vedle nich musil tu býti větší nebo menší počet lidí, kteří vykládali nebo dopravovali zboží, stavěli a vystrojovali lodi, stavěli vozy, hotovili sudy a bedny, slovem vše, čeho nezbytně vyžadovalo provozování obchodu, a to samo pak do rodícího se města nutně vábilo z okolí lidi, kteří hledali zaměstnání. Od počátku jedenáctého století možno jasně pozorovati, že obyvatelstvo venkovské podléhalo přitažlivosti měst. Čím více rostl počet městského obyvatelstva, tím silnější byl vliv, kterým město působilo na okolí. Běžné potřeby městského obyvatelstva vyžadovaly nejen stále více řemeslníků, nýbrž i stále rozmanitější řemesla. Těch několik řemeslníků, kteří dotud dostávali omezeným potřebám starých měst a hradů, nemohlo přirozeně vyhovovati zmnohonásobeným požadavkům nových obyvatelů. Musilo tudíž živnostem nejpotřebnějším: pekařům, sládkům, řezníkům, kovářům a pod. přibýti pracovních sil zvenčí.

Avšak k rozvoji řemesel přispěl i obchod sám. Všude, kde řemesla byla provozována na venkově, obchod působil k tomu a docílil i toho, že řemesla byla přenesena do měst a pak záhy vůbec v nich soustředěna.

Flandry skýtají po té stránce příklad zvláště poučný. Jak jsme se zmínili výše, již od dob keltských

bylo tam soukenictví velice silně rozšířeno a až do normanských vpádů rozváželi plavci frisští sukna hotovená od flanderských sedláků. Později využili toho ovšem kupci měštští a, jak víme, od konce desátého století dováželi sukna do Anglie.²⁶⁾ Tam záhy poznali výbornou jakost tamější vlny, i jali se přivážeti ji do Flander a dávali ji tam zpracovati. Tak proměnili se v zaměstnavatele a přivábili přirozeně do měst tkalce z kraje.²⁷⁾ Tito tkalci tím pozbyli svého selského rázu a stali se pouhými námezdníky ve službách kupců. Vzrůst obyvatelstva přirozeně hověl soustředění řemesel. Množství chudšů hrnulo se do měst, kde soukenictví, rostouc tak, jak rozvíjel se obchod, zaručovalo jim obživu. Ostatně není pochybnosti, že žili tu v poměrech velice bídých. Jejich vzájemná soutěž na trhu práce dovolovala kupcům platiti velice nízkou mzdu. Zprávy, které o těchto soukenických dělnících máme — nejstarší jsou až z jedenáctého století — líčí nám je jako surovou, nevzdělanou a nespokojenou láji.²⁸⁾ Sociální zápasy, které průmyslový život pak k takové hrůze roznítil ve Flandřích třináctého a čtrnáctého věku, v zárodku byly již v době samých počátků měst. Patrně, že protiva kapitálu a práce jest tak dávná jako měšťanstvo.

Staré venkovské soukenictví zmizelo dosti záhy. Neobstálo v soutěži, i protože soukenictví městske obchod hojně zásoboval surovinou, i protože soukenictví městske vládlo pokročilejší technikou. Kup-

ci totiž majíce na zřeteli odbyt, neopomněli zlepšiti jakost látek, které vyváželi. Sami zařídili i řídili dílny, v nichž sukna byla valchována a barvena. Ve dvanáctém století dospěli již tak daleko, že suknům těm žádná jiná na trzích evropských nemohla se rovnati ani co do jemnosti tkáně, ani co do krásy barev. Kupci zvětšili také rozměry suken. Čtvercové „pláště“ (*pallia*), jež kdysi hotoveny byly od venkovských tkalců, vystřídaly kusy třicet až šedesát loket zděli, což bylo i hospodárnější při výrobě, i pohodlnější při vývozu.

Sukna flanderská dostala se tak mezi nejhledanější zboží velkého obchodu. Jejich výroba, soustředěná ve městech flanderských, zůstala do konce středověku hlavním zdrojem jejich blahobytu a přispěla k tomu, že města ta stala se velkými řemeslnými středisky a nabyla onoho zvláštního rázu, jímž Douai, Gent nebo Ypry se tak neobyčejně vyznačují.

Nevyrovnatelný byl rozkvět soukenictví ve Flandřích, ale soukenictví se neomezovalo ovšem nikterak jen na tuto zemi. Také mnoho měst na severu i jihu Francie, v Itálii, v německém Porýní oddalo se soukenictví s úspěchem. Ze všech řemeslných výrobků mělo soukenictví největší podíl na středověkém obchodu, výroba kovodělná měla již proň význam daleko menší. Omezovala se téměř výhradně na práce z mědi, jež byly pramenem blahobytu několika měst, z nich třeba uvésti zvláště Dinant při řece Móse. Ostatně ať šlo o řemeslo jakékoli, všude

vládl týž zákon soustředění, o němž jsme tak záhy již ve Flandřích mohli se přesvědčiti. Působením obchodu osady městské všude vstřebaly řemeslnou výrobu venkova.²⁰⁾

Dříve v období velkostatkářského hospodářství každá hospodářská jednotka, ať velká nebo malá, snažila se, aby pokud možná sama opatrovala si veškeré své potřeby. Velkostatkář choval na svém „dvoře“ nevolnické řemeslníky, a každý sedlák sám stavěl si dům a vlastní rukou hotovil si nábytek a nástroje, jichž nejvíce potřeboval. Ostatek dodávali potulní obchodníci, židé a nemnoho kupců jiných, kteří čas od času přicházeli. Žilo se v poměrech, které podobaly se velmi stavu, jaký ještě nedávno byl v četných krajích Ruska. Než vše to změnilo se, když města počala obyvatelům venkova poskytovat možnost, aby se v nich zásobili všelikými řemeslnými výrobky. Mezi měšťanstvem a obyvatelstvem venkova vyvinula se ona výměna služeb, o níž jsme hovořili výše. Řemeslníci, kteří pracovali pro měšťany, nalézali i mezi venkovským obyvatelstvem pevné odběratele. Důsledkem toho byla zřetelná dělba práce mezi městy a venkovem. Venkov oddal se výhradně zemědělství, města oddala se řemeslům a obchodu, a tento stav potrvál pak tak dlouho, pokud potrvála středověká společnost.

Ostatně stav ten byl mnohem výhodnější pro měšťany než pro sedláky. Města se také energicky starala o to, aby byl zachován. Vždy potírala každý po-

kus zavéstí řemesla na venkov, žárlivě střežla výsadu, která zbavovala je starosti o živobytí. Teprve v době moderní dočkali jsme se toho, že města se odhodlala zřici se monopolu, který se již nesrovnával s hospodářským pokrokem.⁸⁰⁾

Měšťané, jichž obojí podnikání, obchodní a řemeslné, právě jsme naznačili, byli s počátku vydáni všanc mnohonásobným obtížím, které teprve časem podařilo se překonati. Usazovali se ve starých městech a hradech, kde nic nebylo přichystáno k jejich přijetí. Objevili se tam nutně jako příčina zmatku, a řekli bychom málem, že velmi často byli přijímáni s nechutí. Především bylo nutno dohodnouti se s vlastníky půdy. Brzy byl to biskup, brzy klášter, brzy hrabě nebo vrchnost, které náležela tam půda a na půdě té soudní moc. Ba stávalo se i často, že půda, kterou zaujal *portus* či „nový hrad“, nepodléhala celé jednomu soudu a jedné vrchnosti. Pak byla to pole, a s příchodem nových přistěhovalců proměnila se pole rázem ve staveniště. Jejich držitelé neuvědomovali si ihned zisk, jenž by jim z toho mohl vzejíti, s počátku pociťovali hlavně nepříjemnosti, které jim působil příchod těchto kolonistů, žijících životem, který byl v rozporu s dosavadními zvyklostmi nebo se rozcházel s ustálenými představami.

Ihned propukly spory. Nebylo možno se jim vyhnouti, neboť uvažme, že noví obyvatelé byli cizinci a neměli proto vůbec chuti dbáti zájmů, práv a zvyklostí, jež jim stály v cestě. Po dobrém nebo po zlém

razili si cestu a, čím více rostl jejich počet, tím smělejší stávaly se jejich úchvaty.

V Beauvais r. 1099 kapitula musila vznésti žalobu proti barvířům, kteří tak zatarasili tok řeky, že mlýny kapituly nemohly již mlíti.³¹⁾ Jinde biskup nebo klášter měšťanům upírali pozemky, které měšťané zaujali. Posléze po dobrém nebo po zlém přece bylo nutno se dohodnouti. V Arrasu klášter St. Vaast své polnosti nakonec postoupil a rozdělil na staveniště.³²⁾ V Gentu a v Douai bylo tomu podobně a, třebaže jinak máme o tom málo zpráv, možno zajisté předpokládati, že se tak dalo obecně. Až na naše časy v mnoha městech jména ulic připomínají agrární někdejší svou podobu. Dnes na př. jedna z hlavních tepen města Gentu sluje ještě ulicí Polní (*Veldstraat*) a v jejím sousedství nalézáme náměstí *Kouter* (kultura — hospodářství).³³⁾

Rozmanitosti vlastníků rovnala se rozmanitost práv, jimž podléhaly jednotlivé pozemky. Držitelé jedněch povinováni byli *úrokem* a robotou, z druhých placeny dávky na vydržování stále rytířské posádky starého hradu, z jiných opět placeny byly dávky, které vybírali kastelán, biskup nebo fojt jakožto vrchnost soudní. Všechny dávky ty vesměs nesly pečet doby, v níž zřízení hospodářské stejně jako zřízení politické bylo založeno jedině na vlastnictví pozemkovém. K tomu přistupovaly formality a poplatky požadované při převodu nemovitostí, které ztěžovaly neobyčejně a po případě vůbec znemožňo-

valy prodej a koupi. V takových poměrech půda, zatížena jsouc těžkým břemenem nabytých práv, nemohla státi se předmětem obchodu, nemohla nabýti obchodní ceny ani býti podkladem úvěru.

Poměry tak již spletené ztěžovala ještě mnohost práv. Půda, kterou měšťané zaujali, zřídka podléhala vrchnosti jediné. Každý z vlastníků, mezi něž půda byla rozdělena, měl svůj vrchnostenský soud, který ve věcech půdy byl jediné příslušný. Některé z těchto soudů mimo to vykonávaly ještě soudní moc vyšší ve věcech hrdelních neb alespoň ve sporech menších. Spletitost práv byla ještě ztížena spletitostí příslušností. Stávalo se, že týž člověk podléhal zároveň několika soudům podle toho, šlo-li o dluhy, o zločiny či prostě o pozemkovou držbu. Nesnáze, které z toho vyplývaly, byly tím větší, že některé ze soudů těch nesídlily ve městě a, měla-li býti na nich vedena pře, vyžadovalo to někdy i dalekých cest. Nadto různily se soudy ty navzájem i co do složení i co do práva, které nalézaly. Vedle soudů vrchnostenských býval buď ve městě nebo na starém hradě zpravidla ještě starý hrabský soud. Pak církevní soud diecese potahoval k sobě nejen všechny spory náležející pod právo kanonické, nýbrž i vůbec všechny spory, v nichž zúčastněn byl někdo z kněžstva, nemluvě o množství sporů dědických, rodinných, manželských a pod.

Obrátíme-li pak zřetel k právním poměrům obyvatelů samých, objeví se spletitost ještě větší. Tvo-

řící se prostředí městské vykazovalo po té stránce všeliké protivy a všeliké odstíny. Nic roztodivnějšího než toto rodící se měšťanstvo. Kupci, jak jsme již viděli výše, byli považováni za lidi svobodné. Ale jinak tomu bylo u převelikého počtu přistěhovalců, kteří hrnuli se do měst v naději, že tu naleznou práci. Pocházeli zpravidla z okolí a nemohli tudíž zatajiti svůj stav. Snadno mohl je opět nalézt pán, z jehož panství byli uprchli; lidé z jejich vesnice je potkali, když přišli do města. Lidé znali jejich rodiče, věděli, že byli to lidé poddaní, neboť selský lid obecně žil v poddanství. Tito přistěhovalci nemohli tudíž domáhati se svobody tak jako kupci, neboť kupci i sami požívali svobody jen proto, že nebyl znám rodový jejich původ.³⁴⁾ Tak většina řemeslníků zůstávala ve městě v původním poddanství. Arci mezi jejich novými sociálními poměry a mezi jejich starým postavením právním byla nesrovnalost. Ačkoli přestali býti sedláky, nemohli odstraniti znak, kterým poddanství cejchovalo selský lid. Hleděli-li jej skryti, byla jim jistě drsně připomenuta skutečnost. Stačilo, aby pán požádal o jejich vydání, a byli nuceni následovati ho a vrátiti se na panství, z něhož byli unikli.

A nepřímou poddanství ohrožovalo i kupce samy. Chtěli-li se oženiti, žena, kterou si zvolili, téměř vždy byla z vrstvy nevolné. Jen nejbohatší z nich mohli bažiti po cti, oženiti se s dcerou nějakého rytíře, jehož dluhy byli dříve zaplatili. U ostatních

spojení se ženou nevolnou mělo za následek nesvobodu dětí. Zvykové právo dávalo totiž dětem právo matky podle přísloví „partus ventrem sequitur“, a chápeme, jak hluboce tím rodiny byly rozdvojovány. Svoboda, které kupec požíval sám, nemohla přejíti na děti, sňatkem v jeho domě znovu ožívalo poddanství. Co hněvu, co sporů nutně rodilo se z poměrů tak protismyslných! Zřejmě staré právo, násilím vnucujíc se sociálnímu prostředí, kterému nebylo již přizpůsobeno, vedlo k těmto nesmyslnostem a nespravedlivostem, které neodolatelně volaly po nápravě.

Na druhé straně zatím co měšťanstvo rostlo a s počtem nabývalo moci, šlechta ponenáhlu před ním ustupovala a odcházela mu s cesty. Od té doby, co někdejší hrady a stará města ztratila svůj vojenský význam, pobyt rytířů v nich pozbyl svého oprávnění. A jest zjevno, alespoň v severní Evropě, že rytíři odcházeli na venkov a opouštěli města. Jen v Itálii a na jihu Francie sídlili ve městech dále.

To nepochybně třeba připočísti tomu, že v těchto zemích se uchovaly tradice říše římské a do určité míry i její městské zřízení. Stará města v Itálii a Provinci byla příliš úzce spiata s krajem, byla sídlem jeho správy a tak zůstávala s ním i v době hospodářského úpadku osmého a devátého věku v souvislosti užší než kdekoli jinde. Šlechta, třebaže její léna byla rozptýlena po venkově, nenabyla tam přece tak výlučně venkovského rázu jako šlechta

francouzská, německá nebo anglická; usadila se ve městech a žila tam z důchodů svých pozemků. Od raného středověku stavěla tam ony opevněné domy, které až dosud tolika starým městům toskánským dávají tak malebný ráz. Italská šlechta nezhostila se onoho městského rázu, který tak mocně vyznačoval starověkou společnost. Rozdíl mezi šlechtou a měšťanstvem vystupoval v Itálii daleko méně, než kdekoli jinde v Evropě. Pak, když znovu ožil obchod, vidíme dokonce šlechtice, kteří zajímají se o obchody kupců a účastní se jich částí svých důchodů. A tím snad nejvíce liší se rozvoj měst italských od rozvoje měst na severu.

V těchto jen zcela výjimečně nalezneme tu a onde rodinu šlechtickou, osamocenou a jakoby ztracenou uprostřed společnosti měšťanské. Ve dvanáctém století byl odchod šlechty na venkov téměř všude již dokončen. Ostatně dotýkáme se tu otázky ještě velice málo objasněné, o níž, jak lze doufati, další badání přinese více světla. Prozatím možno předpokládati, že hospodářská krise, která ve dvanáctém století postihla šlechtu zmenšením jejích důchodů, spolupůsobila k tomu, že šlechta opouštěla města. Jistě poznala, že jest pro ni výhodno prodati měšťanům pozemky, které ještě ve městech držela a jež, proměněny ve staveniště, nesmírně stouply v ceně.

Poměry kněžstva přílivem měšťanstva do starých měst a hradů nebyly podstatně dotčeny. Vyplynuly mu z toho nepříjemnosti, ale také výhody. Biskupové

musili vésti boj o to, aby proti přistěhovalcům zachovali veškerá svá práva soudní i práva svá k půdě. Kláštery a kapituly musily připustiti, aby na jejich pozemcích a polnostech postaveny byly domy. Zřízení patriarchální a velkostatkářské, jemuž církev byla přivykla, příliš náhle bylo postaveno před nečekané požadavky a potřeby, takže z toho nutně nejprve musilo vyplynouti období nesnází a nejistoty.

Než nesnáze ty byly na druhé straně vyváženy. Hojněji a hojněji plynuly roční platy z městíšť měšťanům postoupených. Vzrůstem obyvatelstva přibývalo úměrně vedlejších příjmů, které přinášely křty, sňatky a úmrtí. Neustále rostl výnos ofěr. Kupci a řemeslníci seskupovali se v nábožná bratrstva, která přidružila se k některému kostelu nebo klášteru a platila mu roční poplatky. Jak stoupal počet obyvatelů, byly zakládány nové farnosti, a tak množil se i počet i důchody duchovenstva světského. Jinak bylo tomu s duchovenstvem klášterním. Počínajíc jedenáctým stoletím jen zcela výjimečně kláštery zřízeny byly ve městech; klášterníci nemohli zvyknouti příliš rušnému a příliš pracnému životu měst, a nadto nebyli by ani mohli nalézt tam místo, jakého vyžadovala veliká stavba klášterní a vše, co s ní souviselo. Řád cisterciácký, jenž ve dvanáctém století tak silně se po Evropě rozšířil, šířil se jen po venkově.

Teprve ve století následujícím a za podmínek zcela odlišných vraceli se mniši do měst. Žebravé

řády, Františkáni a Dominikáni, kteří se tam stěhovali, odpovídali nové orientaci náboženského nadšení, ba více, zásadou chudoby rozešli se s vrchnostenským zřízením, které dotud bylo podkladem klášterního života. Řády těmi mnišství přizpůsobilo se podivuhodně městskému prostředí. Ničeho, mimo almužny, od měšťanů nežádali, nezavírali se nikterak v rozsáhlých mlčelivých klausurách, nýbrž stavěli své kláštery v ulicích. Měli podíl na všech nepokojích a na vší bídě řemeslníků; chápali všechny jejich tužby a stali se tak po zásluze jejich duchovními vůdci.

HLAVA VII.

ZŘÍZENÍ MĚSTSKÉ.

Prostředí rodících se měst, jak vidno, bylo prostředím neobyčejně složitým, bylo v něm plno protiv a všelikých problémů. Dvojí obyvatelstvo, které tu žilo vedle sebe, nesplývalo, nýbrž mezi ním projevovala se protiva dvou různých světů. Na staré zřízení vrchnostenské se všemi jeho tradicemi, se vši jeho myšlenkovou a citovou náplní, která sice ze zřízení toho se nezrodila, jež však zřízením tím nabyla zvláštního svého rázu, útočily tu potřeby a tužby, které je překvapovaly, které je urážely, jimž nijak nebylo přizpůsobeno a proti nimž se zprvu stavělo na odpor.

Ustupovalo-li pak, činilo tak nedobrovolně; ustupovalo, protože nový stav způsobován byl příčinami příliš hlubokými a příliš mocnými, takže nebylo možno odolat jich následkům. Arci, ti, kdo vládli, nemohli s počátku odhadnouti dosah proměn, které se kolem nich dály; podceňující jejich sílu, s počátku se jim vzpírali. Teprve později, a často příliš pozdě smířili se s tím, čemu nebylo možno se vyhnouti. Jako vždy, udála se proměna teprve časem. A odpor, který vysvětliti lze důvody nejpřirozenějšími, bylo by nespravedливо, jako se mnohdy děje, připisovati

„feudální tyranii“ nebo „zpupnosti kněžské“. Stalo se ve středověku, co se stalo tolikráte potom. Ti, kteří měli prospěch ze stávajícího řádu, semkli se na jeho obranu a, že řád ten zabezpečoval jejich zájmy, nebylo jim k tomu jediným, ba snad ani ne tak silným důvodem, jako že řád ten zdál se jim nezbytným k zachování společnosti lidské.

Ostatně, co se týče této společnosti, všimněme si, že měšťané ji přijímali. Jejich požadavky a to, co by bylo možno nazvat jejich politickým programem, necílilo nijak k jejímu povelání; beze sporu připouštěli výsady a moc knížat, kněží a šlechty. Nešlo jim o žádný všeobecný převrat, nýbrž snažili se jen o prosté ústupky, protože se bez nich nemohli obejít. A ústupky ty omezovaly se na potřeby jejich vlastní, o potřeby venkovského obyvatelstva, z něhož sami byli vyšli, měšťané naprosto se nestarali. Zkrátka, žádali na společnosti jen, aby jim uvolnila místo, které by se srovnávalo se způsobem života, který vedli. Nebyli revolucionáři, a sáhli-li někdy přece k násilí, nebylo to z nenávisti k vládě, nýbrž činili tak jen proto, aby ji donutili k ústupkům.

Stačí přihlédnouti letmo k základním požadavkům měšťanů, abychom se přesvědčili, že požadavky ty nešly dále, než bylo nezbytně třeba. Především žádali měšťané osobní svobodu, která by zabezpečila kupci i řemeslníku volný pohyb, možnost, aby kamkoli mu libo, mohl odejít, přijít a kdekoli obývat, tak aby osoba jeho a stejně i jeho děti byly bezpečny

před pravomocí vrchnostenskou. Potom žádali, aby zřízení byl zvláštní soudní sbor, aby měšťan nepodléhal již soudům několika a zbaven byl i nesnáží, které pro jeho sociální a hospodářské podnikání vyplývaly z formalistního řízení starého práva. Žádali dále, aby ve městě opatřen byl mír, to jest, aby stanoveny byly pokuty, které by zajistily bezpečnost. Žádali, aby zrušeny byly ony dávky, které byly nejvíce na překážku provozování obchodu a řemesel a nejvíce ztěžovaly držbu a nabývání půdy. Konečně žádali větší nebo menší stupeň politické autonomie a místní samosprávy.

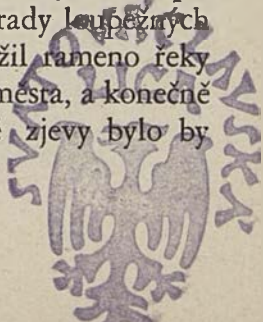
Ostatně všechny tyto požadavky nijak netvořily soustavného celku a nebyly také odůvodňovány teoretickými zásadami. Duchu těchto prvotných měšťanů nic nebylo více vzdáleno, než jakákoli představa o lidských neb občanských právech. Ani osobní svobody nedomáhali se jako práva přirozeného. Usilovali o ni jen pro výhody, které přinášela. Patrně to na příklad z toho, že v Arrasu kupci snažili se vydávati sebe za poddané kláštera St. Vaast, aby měli podíl na osvobození od mýta, jehož dostalo se lidem klášterním.¹⁾

Od počátku jedenáctého věku možno pozorovati první pokusy, které podnikali měšťané, aby se zbavili stavu, který je tížil. Jejich úsilí pak se již nezastavilo. Přes mnohý nezdar spělo reformní hnutí neodolatelně k svému cíli. Bylo-li třeba, lámalo v otevřeném boji překážky, stavící se mu v cestu, a ve dva-

náctém století dosáhlo konečně toho, že města získala podstatné znaky městského zřízení, jež staly se pak základem jejich ústavy.

Možno se pak přesvědčiti, že všude kupci dali podnět k událostem těm a zachovali si v nich postavení vůdčí, a to zcela přirozeně. Byliť mezi obyvatelstvem městským živlem nejhybnějším, nejbohatším, nejvlivnějším a proto zajisté tím netrpělivěji snášeli stav, který dotýkal se i jejich zájmů i jejich sebevědomí.²⁾ Úlohu, kterou pak hráli, přes obrovský rozdíl dob a prostředí, bylo by možno dosti dobře přirovnati k úloze, kterou na konci osmnáctého století v politické revoluci, jež odstranila Ancien Régime, hrála buržoasie kapitalistická. Tu i tam skupina, jež měla největší zájem na změně, postavila se v čelo oposice, a dav ji následoval. Ve středověku, stejně jako v době nové, počala demokracie tím, že podléhala vedení vybrané skupiny a její program vnucovala nejasným tužbám lidu.

Zápas počal nejdříve ve starých městech biskupských, a bylo by jistě pochybeno hledati příčinu toho v osobních vlastnostech biskupů. Naopak, přemnoho z nich vyznačovala osvícená péče o obecný prospěch, a nescházeli mezi nimi výborní vládcové, jichž památka po staletí žila mezi lidem. V Lutychu na př. biskup Notger (972—1008) rušil hrady loupežných rytířů, kteří ohrožovali okolí, přeložil rameno řeky Mósy, aby zlepšil zdravotní poměry města, a konečně zlepšil i jeho opevnění.³⁾ Podobné zjevy bylo by

možno uvést také z Cambrai, Utrechtu, Kolína n. R., Wormsu, Mohuče a z mnoha měst v Německu, kde až do boje o investituru snažili se císařové dosazovati biskupy, vynikající stejně vědomostmi jako energií.

Než čím více biskupové uvědomovali si své povinnosti, tím více se snažili hájiti své vlády proti nárokům svých poddaných a držeti je pod svou autoritativní a patriarchální správou. Mimo to moc duchovní v jejich rukách splývala s mocí světskou, a zdálo se jim proto, jako by každý ústupek ohrožoval samu církev. Nelze také zapomenouti, že vykonávání úřadu nutilo je sídliti trvale ve městech a že proto právem strachovali se nesnází, jež by jim mohly vyplynouti z toho, mělo-li by měšťanstvo, uprostřed něhož žili, samosprávu. Konečně, jak jsme již pravili, církev byla málo nakloněna obchodu. Projevovala vůči němu nedůvěru, a byla tím přirozeně hlucha k tužbám kupců a lidu, který stál za nimi. Nemohla proto chápati jejich potřeb a činila si mylné představy o jejich síle. Z toho vznikala nedorozumění, příkoří a záhy vzájemné nepřátelství, a tak od počátku jedenáctého století docházelo k tomu, čemu nebylo možno se vyhnouti.⁴⁾

Hnutí počalo v severní Itálii. Oč dříve počal tu obchodní život, o to dříve uzrály jeho politické důsledky. Jednotlivosti známe pohříchu jen velice špatně, jest však jisto, že události ty byly urychleny kvasem, jenž tenkrát ovládl církev. Lid městský

vášnivě se přidal k mnichům a kněžím, kteří vedli boj proti znemravnělosti kleru, napadali svatokupectví a manželství kněží a zatracovali zasahování moci světské do správy církevní. Biskupové, císařem dosazení a tím již podezřelí, ocitali se tak tváří v tvář oposici, v níž splývaly a posilovaly se navzájem mysticism, požadavky kupců a nespokojenost, kterou mezi řemeslným dělnictvem vyvolávala bída. Arci i šlechtici měli účast na tomto hnutí, které jim skýtalo příležitost setřásti lenní svrchovanost biskupů, a spojovali se proto s měšťany a Patareny, jak (podle milánského předměstí Patarie) konservativci s opovržením nazývali své protivníky.

Roku 1057 v Miláně, jenž již tenkráté vévodil měštům lombardským, bylo prudké vření proti arcibiskupovi.⁵⁾ Průběh boje o investituru šířil nutně zmatky, které pak tou měrou, jak papežství vítězilo nad císařstvím, víc a více obracely se ve prospěch povstalců. Ať již se svolením biskupů nebo násilím správa města odevzdána byla úředníkům, kteří nazváni byli konšely (*consules*).⁶⁾ První konšelé, o nichž máme zprávu, ale jistě nikoli první, kteří existovali, objevují se v Luce r. 1080. Tam také již r. 1068 zmíněna jest *curtis communalis*, městský soud, charakteristický to znak městské samosprávy, a městský soud tou dobou měla jistě i mnohá města jiná.⁷⁾ Konšelé milánští v pramenech zmíněni jsou teprve r. 1107, nesporně existovali však daleko dříve. Konšelé, jakmile se po prvé objevili, měli již

zřetelně ráz zástupců obce. Byli vybírání z rozličných vrstev sociálních, z městské šlechty (*capitanei a valvassores*) a z měšťanů (*cives*) a představovali obec městskou, *commune civitatis*. To, co na tomto úřadě bylo zvláště význačné, byla jeho dočasnost, neboť ta odlišovala jej zřetelně od úřadů doživotních, jaké jedině znalo zřízení feudální. Tato výroční měna úřadů byla důsledkem toho, že byly to úřady volené. Obyvatelstvo městské, zmocňujíc se vlády, svěřovalo ji svým zmocněncům, které do-sazovalo samo. Tím způsobem utvrzovala se i zásada kontroly, i zásada volby. Tak od prvních pokusů organizačních tvořila si obec městská nezbytné pro sebe nástroje a bez rozpaků nastoupila cestu, kterou od té doby nepřestala sledovati.

Z Itálie úřad konšelů rozšířil se záhy do měst provencských, a to jest nepochybným důkazem, že úřad ten hověl dokonale potřebám, které na měšťanstvo naléhaly. Marseille měla konšely od počátku dvanáctého století, jistě již r. 1128, pak shledáváme je v městech Arles a Nîmes⁸⁾ a potom postupně šířili se po jižní Francii tak, jak šířil se tu obchod a s ním politická proměna, která se dostavovala v jeho zápětí.

Téměř zároveň jako v Itálii vzniká městské zřízení ve Flandřích a severní Francii. Není divu, neboť stejně jako Lombardie i tyto končiny byly mocným ohniskem obchodu. Tu pak na štěstí jsou i prameny hojnější a přesnější, a možno na jejich základě dosti

přesně sledovati vývoj událostí. Nezajímají nás tu pouze stará města biskupská, vedle nich vystupují i střediska jiná, ale k městům biskupským a k oněm „obcím“ (*communes*), které utvořily se uvnitř jejich hradeb, dlužno obrátiti se především. Z obcí těch nejstarší a také nejlépe známa jest obec města Cambrai.

V jedenáctém století blahobyť tohoto města velice se rozmohl. Pod původním starým městem vyrostlo kupecké předměstí, které bylo r. 1070 obklopeno hradební zdí. Obyvatelstvo tohoto předměstí nerado snášelo vládu biskupa a jeho kastelána. Tajně chystali se k povstání a užili k tomu naskytnuvší se příležitosti, když r. 1077 biskup Gerhard II. musil vzdáliti se z města, aby přijal v Německu investituru z rukou císařových. Sotva biskup byl na cestě, lid, veden nejbohatšími kupci z města, se vzbouřil, zmocnil se bran a povolal „obec“ (*communio*). Chudý lid, řemeslníci a hlavně tkalci vrhali se v boj tím vášnivěji, že kněz reformního směru označil jim biskupa jako svatokupce a vyvolal v duších jejich mysticism, jímž touž dobou naplněni byli lombardští Patareni. Jako v Itálii i tu horlivost náboženská posílila snahy politické a za všeobecného nadšení byla obec utvrzena přísahou.⁹⁾

Tato obec cambraiská jest nejstarší známá obec na severu Alp. Objevuje se jako organisace k boji a jako opatření k veřejnému prospěchu. Byloť ovšem očekávati, že biskup se vrátí, a bylo nutno připraviti

se k zápasu. Sama sebou podávala se tak nutnost svorného postupu. Ode všech požadována byla přísaha, která mezi všemi utvořila závazné společenství, a toto společenství, k němuž se přísahou zavázali měšťané v předvečer bitvy, jest podstatným znakem této první obce.

Její úspěch ostatně byl jen chvilkový. Biskup na zprávu o událostech přikvačil a v okamžení obnovil svou vládu. Počin Cambraiských vyvolal však neprodleně pokusy podobné. V následujících letech ustavily se obce ve většině měst severní Francie, v Saint-Quentinu okolo r. 1080, v Beauvais okolo roku 1099, v Noyonu v letech 1108—1109, v Laonu r. 1115. V prvních dobách měšťanstvo a biskupové žili ve stavu trvalého nepřátelství. Jen moc mohla rozhodnouti mezi odpůrci, z nichž každý stejně přesvědčen byl o svém dobrém právu. Ives, biskup chartresský, vyzývá biskupy, aby neustupovali, prohlašuje, že jsou neplatné sliby, které z donucení musili měšťanům učiniti.¹⁰⁾ Gibert, opat nogentský, podobně s nenávisným opovržením mluví o těch „zhoubných obcích“, které poddaní zřizují proti svým pánům, aby se dostali z jejich moci a vyrvali jim jejich nejsvětější práva.¹¹⁾

Než přes to přese vše města zvítězila. Na jejich straně byla nejen síla, kterou dává množství, nýbrž v jejich prospěch zasahovala i moc královská, jež ve Francii, počínajíc vládou Ludvíka VI., opět nabývá ztracené půdy. Tak jako papežové ve svém boji

proti německým císařům opírali se o lombardské Patareny, podobně panovníci francouzští z rodu Kapetova ve dvanáctém století podporovali snahy měšťanů.

Není ovšem možno domnívati se, že v té věci sledovali politiku zásadní. Ba, na prvý pohled zdá se, že v jejich chování bylo vůbec plno rozporů, nicméně přihlédneme-li blíže, zjistíme, že měli celkem snahu stavěti se na stranu měst. Správně chápaný zájem mocně nutil krále, aby podporoval odpůrce největších svých vasalů, a proto pokaždé, pokud dovolovala to autorita královská, poskytoval podporu odbojným měšťanům, kteří, bojujíce proti své vrchnosti, celkem bojovali ve prospěch práv královských. Byl-li král povolán za rozhodčího ve sporu, znamenalo to, že sporné strany uznávají jeho svrchovanost. Vystoupení měšťanstva na politické dějiště mělo tak za následek, že smluvní princip státu feudálního byl oslaben na prospěch autoritativního principu monarchie. A královská moc nutně musila si to uvědomiti a musila chápati se všech příležitostí, aby projevovala svou přízeň obcím, které mimoděk tak užitečně pro ni pracovaly.

„Obcemi“ nazývána jsou zejména biskupská města severní Francie, kde městské zřízení bylo výsledkem odboje, ale nesmíme přeceňovati ani význam toho, ani původnost jejich zřízení. Nebylo žádného zásadního rozdílu mezi městy s „obcí“ a městy ostatními, ta a ona lišila se navzájem jen

znaky vedlejšími, jejich podstata konec konců byla táž, a všechna města jsou ve skutečnosti také obcemi. Vskutku měšťané všude tvořili celek (*universitas, communitas, communio*), jehož údové byli navzájem nerozlučně spíati. Město středověké, ať jakkoli získalo svou svobodu, nebylo prostým souborem jedinců, nýbrž bylo samo jedincem, ovšem jedincem hromadným, bylo osobností právní. Ve prospěch obcí v užším slova smyslu možno uvést jen to, že zřízení jejich bylo zvlášť jasně vyhraněno, že přesně odlišena byla práva biskupova od práv měšťanů, že konečně tu zvláště bylo pečováno o to, aby práva měšťanů byla podepřena mocnou korporativní organizací. Než vše to má původ jen v okolnostech, za nichž obce ty vznikly. Zachovaly si stopy svého revolučního vzniku, ale proto nelze jim ještě přisuzovati privilegované místo mezi městy vůbec. Ba, možno se přesvědčiti, že některé z obcí těch neměly ani tak rozsáhlých práv, ani soudní moci a samosprávy tak úplné, jako některá města, jež k obci dospěla nenáhlým vývojem bez boje. Někdy „obcím“ těm přikládán bývá zvláštní název: „kolektivních vrchností“, ale to jest zřejmý omyl. Uvidíme totiž dále, že takovými „vrchnostmi“ byla všechna města, pokud se plně rozvinula.

Násilí nebylo tedy žádnou nezbytnou podmínkou k tomu, aby se vytvořilo městské zřízení. Také většina měst, podléhajících vládě knížete světského, vyrostla, aniž celkem bylo jim nutno sahati k násilí.

A bylo by ovšem omylem přičítati to tomu, že by světská knížata byla snad zvlášť přála politické svobodě; příčina byla v tom, že důvody, které biskupy vedly k odporu proti měšťanům, nebyly u knížat světských. Neměli vůči obchodu žádného nepřátelství, naopak, pocítovali jeho blahodárné následky tou měrou, jak obchodem rostl oběh zboží v jejich zemích, a tím stoupaly i důchody z jejich mýt i zaměstnanost jejich mincoven, které musily uspokojovati stále rostoucí poptávku po minci. Knížata světská neměla sídelního města, stěhující se stále po svých panstvích, přebývala jen čas od času ve městech a neměla tudíž důvodu k tomu, aby nepřála měšťanům správu měst. Jest příznačno, že právě město Paříž, jediné, které před koncem dvanáctého století bylo by možno považovati za hlavní město státu, nedomohlo se samosprávného městského zřízení. Král francouzský měl zájem na tom, aby si zachoval rozhodující moc ve svém obvyklém sídle, ale takového zájmu naprosto neměli vévodové a hrabata, kteří měnili svá sídla, zatím co král měl sídlo stálé. Tito vévodové a hrabata nebyli ani dotčeni tím, sahalili-li měšťané na pravomoc jejich kastelánů, neboť kastelánie již dříve stala se úřadem dědičným a moc kastelánů budila jen jejich obavy. Celkem tedy měla tato knížata stejné důvody jako francouzští králové, aby projevovala přízeň městům, poněvadž města oslabovala moc jejich vasalů. Ostatně ani tito vladaři nijak soustavně měšťanů nepodporovali, celkem

omezovali se na to, že je nechali jednati a zachovávali k nim zpravidla postoj blahovolné neutrality.

Chceme-li studovati počátky měst v prostředí čistě světském, lépe než kterýkoli kraj jiný hodí se k tomu Flandry. Ve velikém tom hrabství, široce rozloženém od břehů Severního moře a ostrovů Zelandských až k hranicím Normandie, města biskupská nevyvíjela se rychleji než města ostatní. Térouanne, jehož diecese zaujímalá úvodí Ysery, byl dokonce a vždy zůstal polovenkovským městysem. Arras a Tournai, jichž duchovní pravomoc vztahovala se na ostatek území, staly se sice velikými městy, ale přesto ke studiu vzniku měst hodí se méně než Gent, Brugy, Saint-Omer, Lille a Douai. Tam se v desátém století usadily podnikavé kolonie kupecké. Na nich se zvláštní zřetelností možno sledovati počátky městského zřízení a to tím spíše, že všechna města ta vyvinula se stejně a představují týž typ, a možno tudíž bez rozpaků kusé zprávy z jednotlivých měst spojití v jednotný obraz.¹²⁾

Všechna ona města vyznačuje především to, že vyrostla kolem ústředního hradu, a hrad ten tvořil, možno-li tak říci, jejich jádro. Na úpatí tohoto hradu kupilo se předhradí, *portus*, či „nový hrad“, v němž sídlili kupci a s nimi pak i svobodní nebo nesvobodní řemeslníci a tam od jedenáctého století soustřeďovalo se také soukenictví. Hradu i předhradí vládl kastelán. Půda, kterou zaujali přistěhovalci, náležela z větší nebo menší části klášterům, jiné pozemky

podléhaly hraběti flanderskému nebo pozemkovým vrchnostem. Na hradě zasedal kmecí soud a kastelán mu předsedal. Tento soudní sbor neměl ostatně žádnou zvláštní pravomoc ve městě. Jeho soudní moc vztahovala se na celou kastelanii, jejímž střediskem byl hrad, a kmeti, kteří na soudě tom zasedali, sídlili rovněž v kastelanii a přicházeli do hradu jen ve dny soudní. Mnoho sporů podléhalo soudnictví církevnímu a s nimi pak musilo se jíti na biskupský soud diecese. Na půdě i na lidech, jak z hradu tak z předhradí, lpěly rozmanité poplatky, úrok z půdy, peněžité nebo naturální dávky na vydržování rytířů, kteří měli řídit obranu hradu, pak i mýto, vybírané ze všeho zboží, které po zemi nebo po vodě bylo přivezeno. Vše to bylo staré, vše to vzniklo za vrchnostenského a feudálního zřízení a nebylo nikterak přizpůsobeno novým potřebám kupeckého obyvatelstva. Správa, jejímž sídlem byl hrad, nebyla vytvořena pro kupce, a proto nejen jim nijak nesloužila, nýbrž naopak překážela jim v jejich podnikání. Přežitky minulosti vši vahou svou doléhaly na potřeby přítomnosti. Z důvodů, které byly vyloženy výše a k nimž bylo by zbytečno se vraceti, měšťanstvo snášelo to nerado a žádalo reformy, které byly nezbytné pro jeho svobodný rozvoj.

K reformám těm samo musilo dávatí podnět, neboť při provádění jich nebylo možno počítati ani na kastelány, ani na kláštery, ani na pozemkové vrchnosti. Ale dále bylo i nutno, aby v lůně různ-

rodého obyvatelstva předhradí jedna skupina vnutila vůli svou davu a aby měla dosti moci i vážnosti, aby ujala se jeho vedení. Tento úkol od první poloviny jedenáctého století s velikou rozhodností vzali na se kupci. Byli všude nejen živlem nejbohatším a nejčilejším, živlem, který nejvíce dychtil po změně, nýbrž měli i moc, kterou dává sdružení sil. Jak jsme viděli výše, potřeby obchodu vedly je záhy k tomu, aby se seskupovali v bratrstva, která zvána byla gildami nebo hansami. Byly to samosprávné korporace, které byly nezávislé na jakékoli vládě a v nichž rozhodovala jedině vůle členů. Svobodně volení náčelníci, starší nebo „hrabata“ hansy (*dekenen, hansgraven*), bděli nad tím, aby zachován byl řád, jemuž se svobodně podřizovali. Členové bratrstva se scházeli v pravidelných lhůtách, aby spolu popili a poradili se o svých zájmech. Z pokladnice, do níž společně přispívali, opatřovány byly potřeby společenstva, a byl i spolkový dům, *gildhalle*, v němž se scházeli. Takto jeví se nám již okolo r. 1050 gilda saint-omerská, a s největší pravděpodobností možno hádati, že obdobná sdružení byla v touž dobu i v ostatních osadách flanderských kupců.¹³⁾

Zdar obchodu závisel na dobrém zřízení měst a není proto divu, že údové gildy sami o své újmě brali na se úkol pečovati o nejnutnější potřeby svého města. Kasteláni pak neměli žádného důvodu, aby bránili jim, jestliže z vlastních prostředků chtěli přispívati na potřeby, jichž naléhavost byla zřejma. Ne-

bránili jim, aby o své újmě vzali na se, možno-li tak říci, poloúřední správu obce. V Saint-Omeru narovnání, učiněné mezi kastelánem Wulfrikem Rabelem (1072—1083) a gildou, dovolovalo gildě, aby se starala o záležitosti měšťanstva. Tak, aniž mělo k tomu jakýkoli právní nárok, sdružení kupecké gildy o své vůli věnovalo se zařízení a úpravě rodícího se města. Iniciativa gildy byla náhradou za liknavost orgánů vládních. Gilda saint-omerská věnovala pak část svých důchodů na opevnění a na udržení cest. A nelze pochybovati, že kupecká sdružení v jiných městech vlámských jednala stejně. Po celý středověk pokladníkům města Lille zůstal název „hrabat hansovních“, a název ten, třebaže nelze to doložiti ze starých pramenů, dokazuje sdostatek, že náčelníci sdružení kupeckého i tu užívali pokladnice gildy tak, že sloužila občanům města vůbec. V Audenarde jeden z úředníků obce až do 14. století nazýván byl *hansgraafem*. V Tournai ještě ve třináctém století finance městské byly pod dozorem bratrstva sv. Krištofa, jež bylo totožno s gildou kupců. V Brugách příspěvky bratří hansovních plynuly do pokladnice města po vši dobu, až sama hansa v demokratické revoluci ve čtrnáctém století byla zrušena. Z toho ze všeho vyplývá zcela nepochybně, že v oblasti vlámské podnět k městské samosprávě vyšel od gild kupeckých. Ony o své újmě vzaly na se úkol, jemuž nikdo jiný nebyl by mohl dostáti. Ke svému podnikání neměly žádného úředního oprávnění. Že mohly

tak do vývoje zasáhnouti, vysvětluje předem soudržnost, která byla mezi jejich členy, vliv, jehož požívala jejich skupina, prostředky, jimiž vládla, konečně pochopení, jež měla pro společné potřeby měšťanského obyvatelstva. Nepřeháníme zajisté, tvrdíme-li, že v jedenáctém století náčelníci gildy v každém městě *de facto* plnili úkoly úředníků obecních.

Jim také nepochybně připočítí třeba zásluhu, že zakročili u hrabat flanderských, aby je zaujali pro rozvoj a blahobyt měst. R. 1043 vymohl Balduin V. na mniších saint-omerských pozemek, na němž měšťané postavili si kostel. Pak počínajíc vládou Roberta Frizského (1071—1093) získávala tvořící se města stále více a více výsad, které je osvobozovaly od mýta, postupovaly jim půdu, omezovaly soudní moc biskupů nebo ulehčovaly službu vojenskou. Robert Jerusalemský obdařil svobodami město Aire a r. 1111 osvobodil měšťany yperské od soudního souboje.

Tím vším se stalo, že měšťanstvu mezi obyvatelstvem hrabství dostalo se postavení zvláštní a privilegované třídy. Z prosté skupiny sociální, provozující obchod a řemesla, proměnilo se ve skupinu právní, uznanou od vlády knížecí. A nutným důsledkem tohoto zvláštního právního postavení bylo udělení neodvislého soudnictví.

Nové právo vyžadovalo orgán, nový soudní sbor. Staré soudy krajské, které zasedaly na hradě

a soudily podle zastaralého zvykového práva a nedovedly svůj tuhý formalism přizpůsobiti potřebám prostředí, pro něž nebyly stvořeny, musily ustoupiti městským soudům, jichž členové vybírání byli z měšťanů a mohli tudíž nalézati právo, které srovnávalo se s jejich tužbami, které odpovídalo jejich snahám, konečně právo, které bylo *jejich* právem. Nelze přesně říci, kdy se tato důležitá proměna udála. O kmeším soudu městském, to jest o soudu, který náležel jen městu, máme ve Flandřích nejstarší zprávu z r. 1111 a týká se Arrasu. Možno však se domnívati, že Arras nebyl tu sám a že ve městech významnějších, jako byly Gent, Brugy neb Ypry, tou dobou existovaly jistě kmečí stolice obdobné. Ostatně ať tomu bylo jakkoli, na počátku dvanáctého století k podstatné této novotě došlo ve všech městech vlámských. Zmatky, které následovaly po zavraždění hraběte Karla Dobrého r. 1127, umožnily měšťanům, aby uskutečnili veškeren svůj politický program. Nápadníci hrabství, Vilém Normanský, pak Dětrich Elsaský, aby získali měšťany pro sebe, vyhověli požadavkům, které jim tito předložili.

Výsadou, kterou obdrželo město Saint-Omer r. 1127, politický program vlámských měšťanů dosáhl již takřka svého cíle.¹⁴⁾ Výsada ta uznává město jako zvláštní okrsek právní, který jest nadán zvláštním, všem obyvatelům společným právem, má vlastní kmečí soud a úplnou obecní samosprávu. Jiná privilegia, udělená v dvanáctém století, po-

tvrdila podobné svobody všem čelným městům hrabství. Postavení měst bylo nadále zaručeno a utvrzeno psanými právy.

Ostatně musíme se varovati toho, abychom městským privilegiím nepřikládali významu, jaký jim náleží. Ani ve Flandřích, ani v žádném jiném kraji Evropy nebylo v privilegiích obsaženo všechno právo měst.¹⁵⁾ Privilegia určovala jen jeho základní linie, vyslovovala některé podstatné zásady a odstraňovala některé zvláště důležité spory. Zpravidla byla výsledkem zvláštních okolností a hleděla jen k otázkám, o něž se jednalo ve chvíli, kdy byla sepsána. Nesmíme proto hleděti na ně jako na plod soustavné práce a zákonodárných úvah takových, z jakých na př. vznikají ústavy moderních států. Arci měšťané po staletí uchovávali je s mimořádnou pečlivostí, ukládali je pod trojnásobný uzávěr do železných truhlic a vzhlíželi k nim s pověřčnou takořka úctou; to proto, poněvadž byla palladiem jejich svobody a poněvadž, byly-li výsady porušeny, mohli jimi ospravedlniti svůj odboj, ale to nikterak neznamená, že by snad privilegia ta byla obsahovala veškerá jejich práva. Privilegia byla jen, abych tak řekl, opevněnou ohradou jejich práva, ale kol do kola této ohrady bujela houšť zvyklostí, obyčejů, výsad nepsaných, ale nicméně stejně nutných.

Proto mnohé listiny samy předvídají a předem uznávají vývoj městského práva. Letopis Galbertův vypravuje, že hrabě flanderský r. 1127 přiznal mě-

šťanům města Brug právo, „ut de die in diem consuetudinarias leges suas corrigerent“, to jest dovolil jim, aby den ze dne doplňovali své obyčejové městské právo.¹⁶⁾ V právu městském bylo tudíž daleko více než to, co podávala slova listin. Listiny formulovaly jen část, byly plny mezer, nebylo v nich ani řádu, ani soustavy. Základní principy, které byly základem pozdějšího vývoje, tak jako na př. právo římské vzešlo ze zákonů dvanácti desek, marně hledali bychom v privilegiích středověkých měst.

Přesto však, přijímáme-li kriticky to, co listiny podávají, a doplňujeme-li je navzájem, můžeme charakterisovati podstatné znaky středověkého městského práva tak, jak se ve dvanáctém století vyvinulo v různých krajích západní Evropy. Ježto chceme vyznačiti jen základní rysy tohoto práva, není potřebí přihlížeti k rozdílům, které postihujeme v různých státech, ani k rozdílům, které patrný jsou u různých národů. Právo městské jest zjev stejné podstaty jako na př. právo feudální. Jest důsledkem určitého sociálního a hospodářského stavu, který byl společný všem národům. Přirozeně postihujeme v jednotlivých zemích v jednotlivostech četné rozdíly. Na určitých místech vývoj pokračoval rychleji než na místech jiných, ale v jádře všude byl vývoj týž, a v dalším půjde nám jedině o toto společné jádro.

Přihlédneme především k tomu, jak ve své konečné podobě vypadalo právo městské a postavení osob v něm. Postavení to vyznačeno bylo svobodou.

Svoboda byla nezbytným a obecným znakem měšťana. V tom smyslu každé město bylo „svobodou“. Uvnitř jeho hradeb mizely všechny stopy selského poddanství. Sice bohatství tvořilo tam veliké rozdíly, ba i protivy mezi lidmi, ale ať jakkoli byly veliké ty rozdíly, co do svého občanského postavení všichni byli si rovni. *Die Stadtluft macht frei*, praví staré německé přísloví, a poznatek, jež přísloví to vyslovuje, lze ověřiti všude. Svoboda byla kdysi výsadou šlechty; člověk z lidu požíval jí jen výjimečně. S městy svoboda nabyla opět svého místa ve společnosti lidské jako přirozený znak občana. Aby se stal svobodným, stačilo nyní, aby člověk měl bydliště na městské půdě. Trvale nabýval svobody každý poddaný, jenž rok a den žil uvnitř ohrady městské. Toto ustanovení rušilo všechna práva, která vrchnost měla na osobu a statky svých poddaných. Málo záleželo již na rodu; ať jakákoli poskvrna lpěla na kolébce dítěte, poskvrna ta mizela v ovzduší města. Svoboda, již s počátku kupci jen *de facto* požívali, stala se *de iure* společným statkem všech měšťanů.

Tu onde vyskytovalo se arci mezi měšťany něco obyvatelstva nesvobodného, ale to nebyli členové městské obce. Byli to dědiční služebníci klášterů nebo vrchností, jimž ve městech zůstalo něco pozemků, které unikaly městskému právu a na nichž tudíž někdejší stav trval dále. Ale tyto výjimky potvrzovaly jen obecné pravidlo. Měšťan a člověk svobodný staly se pojmy souznačnými. Svoboda ve středověku

byla stejně nerozlučným znakem měšťanství jako za naší doby jest znakem občanství státního.

Se svobodou osobní šla ruku v ruce svoboda půdy. V osadě kupecké nebylo možno, aby půda trvale byla vyřazena z obchodu rozmanitými velikými poplatky, které překážely svobodnému prodeji a bránily, aby půda stala se podkladem úvěru a nabyla hodnoty kapitálu. Změna byla tu tím nutnější, že ve městě měnila se i povaha půdy. Stala se stavenišťem, kvapně pokrývaly ji hustě vedle sebe položené domy, které tou měrou, jak jich přibývalo, zvyšovaly její cenu. Tak samo sebou vlastník domu časem stával se vlastníkem neb alespoň držitelem pozemků, na nichž dům jeho byl postaven. Všude stará vrchnostenská půda měnila se ve vlastnictví, to jest v poplatný majetek. Grunt městský stával se gruntem svobodným. Jeho držitel, nebyl-li sám vlastníkem půdy, byl povinován jen *úrokem* vlastníku pozemků, ale mohl grunt svobodně postupovati, prodati, zatížití jej *rentami* nebo dáti jej v zástavu za peníze, které si vypůjčil. Prodávaje rentu na svém domě, opatřoval si hotový peníz, jehož potřeboval. Kupuje rentu na domě cizím, zajišťoval si důchod úměrný jistině, kterou na to vynaložil čili, jak bychom řekli dnes, ukládal peníze na úrok. Od feudálních či vrchnostenských gruntů grunt podle práva městského, grunt na *Weichbildu*, v *purkrechtu*, jak se pravilo v Němecu, en *bourgage*, jak se říkalo ve Francii, lišil se velmi podstatně. V nových hospodářských poměrech

městská půda nabyla časem nového práva, které odpovídalo její povaze. Staré pozemkové soudy vrchnostenské nezmizely ovšem rázem, osvobození půdy nemělo za následek vyvlastnění někdejších majitelů. Pozemky, na nichž kdysi vládli, pokud nebyly od nich vykoupeny, jim zůstaly, ale vrchnostenská moc, kterou tu ještě vykonávali, neuváděla již držitele pozemků v osobní závislost.

Právo městské potlačilo nejen nesvobodu osob a nesvobodu půdy, nýbrž odstranilo také vrchnostenské poplatky a důchody fiskální, které překážely provozování obchodu a řemesel. Mýto, jež zatěžovalo silně obchod, bylo měšťanům zvláště protivno a proto záhy usilovali od něho se osvoboditi. Vypravování Galbertovo svědčí o tom, že tam ve Flandřích r. 1127 byl to jeden z hlavních požadavků měšťanů. Vzbouřili se proti pretendentovi Vilémovi Normanskému a povolali Dětricha Elsaského, poněvadž Vilém nedodržel slibu, že jim přenechá mýto. Ve dvanáctém století všude po dobrém nebo po zlém staré mýto přestalo. Někde bylo vykoupeno za roční poplatek, jinde byl změněn způsob jeho vybírání. Zpravidla také bylo postaveno zcela nebo z části pod dozor a právomoc města. Úředníci městští vykonávali nadále i policejní dozor nad obchodem a vystřídali kastelány a staré úředníky vrchnostenské jak v dozoru nad mírami a váhami, tak v policii tržní a kontrole řemesel.

Mýto, přecházejíc do moci města, změnilo svůj

ráz. Jinak bylo tomu s právy vrchnostenskými, jež se nesrovnávaly se svobodným chodem městského života a byly tudíž neodvratně odsouzeny k zániku. Mínilím ony stopy, jež zanechalo městům předcházející období hospodářství agrárního: panské pece a mlýny, v nichž obyvatelé musili mlítí své obilí a péci svůj chléb; výsady všeho druhu, na základě nichž vrchnost vyhrazovala si pro určitou dobu možnost, aby sama bez soutěže prodávala víno ze svých vinic nebo maso ze svého dobytka; právo noclehu, které měšťanům ukládalo povinnost poskytovat vrchnosti nocleh a stravu po dobu jejího pobytu ve městě; právo rekvisice, podle něhož vrchnost mohla lodí nebo koní měšťanů užívat ke svým službám; právo vojenské výzvy, které měšťanům ukládalo povinnost táhnouti s vrchností do války; zvyklosti všeho druhu a všelikého původu, které byly již považovány za útisk a týrání, poněvadž se staly neužitečnými, jako zákaz stavěti mosty přes toky vodní nebo obyčej, jenž nutil obyvatele přispívat na vydržování rytířů, kteří tvořili posádku starého hradu. Z toho ze všeho na konci dvanáctého století zbývaly již jen trosky. Vrchnosti se pokusily sice o odpor, ale na konec ustoupily. Časem se přesvědčily, že správně chápaný jejich zájem není v tom, aby pro nějaké hubené důchody bránily rozvoji měst, nýbrž že zájem ten jim velí rozvoj měst podporovati a odstraňovati překážky, které rozvoji tomu bránily. Vrchnosti dospěly k tomu, že si uvědomovaly rozpor,

který byl mezi těmito starými dávkami a novými poměry, a na konec počaly samy dávky ty považovati za „loupež“ a „vyděračství“.

Stejně jako se změnilo právní postavení osob a půdy, jako změnil se systém fiskální, tak proměnila se i sama podstata práva. Složitě a formalistní řízení, pomocníci v přísaze (*coniuratores*), ordálie, soudní souboj, veškeré ty primitivní prostředky důkazní, které až příliš často výsledek sporu zůstavovaly náhodě nebo klamu, přizpůsobovaly se postupně novým podmínkám městského prostředí. Starý způsob úmluv podle obyčejového práva mizel tou měrou, jak stoupala složitost a intenzita hospodářského života. Také soudní souboj nemohl se udržeti dlouho mezi obyvatelstvem, které skládalo se z kupců a řemeslníků, a tak před městským úřadem záhy vystřídán byl důkaz pomocí pomocníků v přísaze důkazem skrze svědky. *Wergeld*, kdysi cena člověka, ustoupil systému pokut a tělesných trestů. Konečně soudní roky, původně velmi dlouhé, byly podstatně zkráceny. A neměnilo se jen právní řízení; souběžně podléhalo vývoji i právo samo. Ve věcech manželských, dědických, ve věcech zástav, dluhů, hypotek a především ve věcech práva obchodního vznikalo ve městech celý systém nových zákonů a výroky soudů městských, čím dále tím hojnější a přesnější, počaly tvořiti zvykové právo městské.

Stejně jako po stránce práva civilního, tak i po stránce práva trestního mělo právo městské význačný

svůj ráz. V těch osadách lidí všelijakého původu, v onom prostředí, kde se to hemžilo vydědenci, tuláky a dobrodruhy, k udržování bezpečnosti bylo nezbytně třeba tuhé kázně. Bylo jí třeba i k tomu, aby zastrašení byli zloději a lupiči, jež střediska obchodu vždy přitahují. A tak vidíme, že již v době karolinské stará města, v jichž ohradách nejbohatší lidé hledali útočiště, požívala zvláštního míru.¹⁷⁾ „Mír“, totéž slovo objevuje se pak ve dvanáctém století ve významu trestního práva městského.

Tento mír městský byl právem výjimečným, přísnějším, tvrdším než právo v kraji. Hýřil tělesnými tresty: oběšení, stětí, vykleštění, utětí údů. Se vši tvrdostí aplikoval právo odvety, oko za oko, zub za zub, zřejmě chtěl zločiny vymýtiti hrůzou. Všichni, kdo vstoupili v okruh hradeb města, ať to byli šlechtici, sedláci nebo měšťané, podléhali rovnou měrou míru města. „Mírem“ město trvale dáno bylo takoféka ve stav obležení, ale v „míru“ tom nalézalo město také mocný nástroj sjednocení. Neboť mír stavěl se nad soudní pravomoc vrchností, jimž náležela městská půda, a vnucoval všem svoje neúprosné předpisy. A tak více než společenství zájmů a bydla přispěl mír k tomu, že právní postavení všech obyvatelů usedlých uvnitř městských hradeb se vyrovnalo. Měšťanstvo, toť především souhrn lidí „míru“, *homines pacis*. Mír města (*pax ville*) byl zároveň i zákonem města (*lex ville*). Znamení, která symbolisovala soudní moc a samosprávu města, byla pře-

devším znamení míru: kříže nebo sloupy na tržišťích, opevněné věže (*beffroi, bergfried*), vypínající se ve středu nizozemských a severofrancouzských měst, nebo *Rolandové*, které tak často nalézáme v severní Francii.

Byvši nadáno „mírem“, stalo se město zvláštní oblastí právní, a tak zásada teritoriality práva nabyla vrchu nad zásadou personality. A okolnost, že měšťané všichni stejně podléhali témuž právu trestnímu, musila nutně dříve nebo později vésti k tomu, že byli pak účastni také téhož práva civilního. Obyčejové právo městské sahalo pak tak daleko jako sahal „mír“, a město v ohradě svých hradeb tvořilo nadále jednotku právní.

Mír vedle toho také mocně spolupůsobil k tomu, že z města stala se obec. Mír totiž byl zaručen přísahou, mír předpokládal spříseženstvo (*conjuratio*) všeho obyvatelstva městského. A přísahající, neslibovali měšťané jen poslušnost městské správě, přísaha ta obsahovala i přesné povinnosti a ukládala závazek zachovávatí mír a působiti k tomu, aby byl zachováván. Každý *juratus*, to jest každý měšťan, jenž byl vzat do přísahy, byl povinován přispěti se zbraní měšťanu, který by volal o pomoc. Tak zakládal mír mezi měšťany trvalou solidaritu, odtud název *bratří*, jak někdy byli nazýváni, nebo název *amicitia*, jehož užívalo se na př. v Lille ve stejném smyslu jako slova *pax*. A poněvadž se mír vztahoval na veškero obyvatelstvo městské, obyvatelstvo to tvořilo tudíž obec.

Úředníci městští ve Verduně slují „wardours de la paix“, v Lille „reward de l'amicitié“, ve Valenciennes, v Cambrai a ve mnoha jiných městech nazýváni jsou „jurés de la paix“ a sama jména ta ukazují jasně, jak těsné byly vztahy mezi mírem a obcí.

Ke vzniku obcí městských spolupůsobily přirozeně ještě důvody jiné, zejména to, že měšťanstvo již velice záhy cítilo potřebu vytvořiti si soustavu daní. Bylo jí třeba k tomu, aby opatřeny byly prostředky nutné k nezbytným veřejným stavbám a především ke stavbě městských hradeb. Potřeba stavby hradební byla všude východiskem k organizaci městských financí. Ve městech biskupství lutyšského až do Velké revoluce městská daň měla příznačné jméno *fermeté, firmitas*. V Angers nejstarší městské počty jsou účty o „uzavření a opevnění“ města. Někde *ad opus castri*, to jest na opevnění, věnována byla část pokut soudních, ale hlavním zdrojem veřejných důchodů byla ovšem daň. Bylo třeba donucovacích prostředků, aby poplatníci byli podrobeni dani. Každý byl povinen podle svých prostředků přispívati na výdaje učiněné v zájmu všech. Kdo se zpěčoval nésti tato břemena, byl vyloučen z města. Město bylo tudíž společenstvem závazným, hromadnou osobou. Město, jak praví Beaumanoir, jest „compaignie, laquelle ne pot partir ne desseurrer, ançois convient qu'elle tiègne, voillent les parties ou non qui en le compaignie sont“,¹⁸⁾ možno vyjádřiti to tak, že město středověké bylo společenstvo, které se ne-

mohlo rozejítí, nýbrž nezávisle na vůli svých členů musilo existovati dále, jinými slovy město, jako tvořilo teritorium soudní, tak tvořilo i obec.

Zbývá ještě, abychom přihlédli k orgánům, jimiž obec pečovala o potřeby, které její vlastní podstata jí ukládala.

Především, jsouc okrskem soudním, musila nezbytně míti vlastní soudnictví. Ježto právo městské platné uvnitř hradeb stálo proti právu zemskému, které platilo vně města, musila býti zvláštní stolice soudní, které bylo svěřeno právo to aplikovati a která byla obci tak zárukou jejího privilegovaného postavení. Téměř v každém privilegiu městském jest ustanovení, že měšťanstvo smí býti souzeno jen úředníky města. Nutný důsledek toho byl, že úředníci městští vybírání byli z řad měšťanů. Musili nezbytně býti členy obce, a obec měla větší nebo menší účast na jejich jmenování. Někde měla právo doporučovati je vrchnosti, jinde užíváno bylo svobodnějšího systému volby, jinde opět saháno bylo k volbám nepřímým, k losování a jiným opatřením, jichž zřejmým účelem bylo znemožniti pletichy a korupci. Rychtář (*écoute, maire, bailli* a pod.), jenž soudu předsedal, býval zpravidla úředníkem vrchnostenským. Někdy město mělo i tu vliv na výběr osoby, jindy mělo alespoň záruku v přísaze, kterou rychtář musil skládati, že bude dbáti výsad městských a je brániti.

Od počátku dvanáctého století, ba tu a tam již

na konci století jedenáctého, měla mnohá města svůj privilegovaný soud. Jeho členové v Itálii, v jižní Francii, v některých částech Německa nazýváni byli konšely (*consules*), v Nizozemí, v severní Francii sluli kmety, jinde opět označováni byli jako přísežní. Také soudní jejich moc na různých místech nebyla stejná. Někde byla omezena, neboť vrchnost vyhrazovala si určité zvláštní případy soudní. Tyto místní rozdíly mnoho však neznamenají. Důležité je, že každé město již tím, že bylo uznáno za zvláštní soudní okrsek, mělo své vlastní soudce. Jejich pravomoc byla městským právem vymezena i obmezena na okrsek, v němž právo to vládlo. Někde také soud městský netvořil jen jediný sbor úředníků, nýbrž bylo sborů několik, a z nich každý měl vyhrazenou určitou část pravomoci. V mnoha městech a zvláště ve městech biskupských, kde zřízení městské bylo výsledkem povstání, vedle kmetů, na něž vrchnosti zůstal větší nebo menší vliv, byl zvláštní sbor přísežných, kteří soudili přečiny proti městskému míru a byli příslušni zvláště pro přestupky proti statutům obcím. Než nemůžeme se tu pouštět do podrobností; stačí, že jsme, pomíjejíce nesčetné obměny, naznačili linie obecného vývoje.

V obecních svých záležitostech město spravovalo se radou (*consilium, curia* a pod.). Tato rada bývala někde totožna se soudem a tytéž osoby soudily i spravovaly měšťanstvo, jinde opět bývala rada odlišena. Její členové úřední moc svou přijímali od obce, obec

je pověřovala, ale tím svého práva v jejich prospěch se nevzdávala. Členové rady byli jmenováni na dobu velmi krátkou a nemohli si proto samovolně osobovati moc, jež jim byla svěřena. Teprve dosti pozdě, když dále pokročil vývoj ústavy městské a správa města se stala složitější, členové rady proměnili se ve skutečný sbor, na nějž lid měl jen slabý vliv. S počátku bylo tomu jinak, původně přísežní, jimž svěřena byla péče o veřejné blaho, byli jen prostí vykonavatelé kolektivní vůle tak jako za našich dnů výboři (*select men*) amerických měst. Proto také s počátku scházel jim jeden z podstatných znaků každého ustaveného sboru, totiž ústřední autorita, předseda. Purkmistři a obecní starostové jsou ve skutečnosti výtvoři doby poměrně nové, setkáváme se s nimi teprve ve třináctém století. Náležíjí době, kdy duch zřízení městského počíná se měniti, kdy pocítována byla potřeba většího soustředění a neodvislejší moci.

Rada ve všech oborech vedla běžnou správu. Náležel jí dozor nad financemi, obchodem, řemesly, rada rozhodovala o veřejných pracích a dozírala na ně; pečovala o zásobování města, o výzbroj a výstroj obecního vojska, zakládala školy pro děti a udržovala špitály pro chudé a starce. Statuta, vydávaná radou městskou, byla skutečným městským zákonodárstvím. Severně Alp máme arci nejstarší statuta městská teprve ze třináctého století, ale přihlédneme-li k nim blíže, přesvědčíme se, že statuta ta jen

rozvíjela a precisovala ve správě městské to, co vzniklo již v době starší.

Snad nikde novotářský duch a praktická mysl měšťanů neprojevovala se jasněji než na poli správy. Dílo, které po té stránce provedli, jest tím podivuhodnější, že byl to výtvor naprosto původní. V dřívějších poměrech nebylo pro ně žádného vzoru, neboť všechny potřeby, jimž správa měšťanská musila čelit, byly potřeby nové. Srovnejme jen na př. berní soustavu doby feudální se soustavou, již zavedly obce městské! V době feudální berně byla pouhou fiskální dávkou, byl to stálý, neměnný poplatek, který tkvěl jedině na lidu, a jeho výnos splýval s vlastními důchody knížete nebo pána, který jej vybíral, aniž z toho co přímo určeno bylo na veřejné účely. Naproti tomu berní soustava měst neznala ani výjimek, ani výsad. Všichni měšťané stejně užívali výhod obce a proto stejně byli nuceni přispívati na její vydání. Podíl jednotlivcův byl úměrný jeho majetku. S počátku bývala městská daň ponejvíce vyměřována podle důchodů, a mnoho měst až do konce středověku této soustavě zůstalo věrno. Jiná města místo toho zavedla akcíz, to jest daň nepřímou, která placena byla z předmětů spotřebních, zvláště z potravin, takže pak bohatý i chudý musili platiti daň podle své spotřeby. Ale tento městský akcíz nesovisel nijak se starým mýtem. Akcíz byl stejně proměnný jako mýto bylo zkostnatělé, akcíz se stejně přizpůsoboval poměrům a veřejným potřebám jako

mýto bylo neproměnné. Ostatně ať městská daň vzala na sebe podobu jakoukoli, celý její výnos věnován byl na potřeby obce. Od konce dvanáctého století byl pak zaveden i dohled na finance, a od té doby postihujeme první stopy městského účetnictví.

Zásobování města a předpisy o obchodu a řemeslech vydávají ještě zřejmější svědectví o tom, že měšťané dovedli řešiti sociální a hospodářské problémy, které ukládaly jim jejich životní podmínky. Bylo jim pečovati o obživu četného obyvatelstva, které musilo požívatiny pro sebe dovážeti z venku, bylo jim chrániti řemeslníky před cizí soutěží, pečovati o to, aby byli zásobeni surovinami, i zabezpečiti jim vývoz jejich výrobků. Toho všeho dosáhli reglementací, která byla tak podivuhodně přizpůsobena svému účelu, že ji možno považovati po té stránce za dílo mistrovské. Městské hospodářství náleží téže době jako architektura gotická a bylo jí důstojno. Vytvořilo dokonale, a lze říci, vytvořilo zničeho sociální zákonodárství úplnější než bylo sociální zákonodárství kterékoli jiné historické doby, naši v to počítaje. Vylučovalo prostředníky mezi výrobcem a spotřebitelem, a tak poskytovalo měšťanům výhodu laciného živobytí; nemilosrdně pronásledovalo podvod, výrobce chránilo před soutěží a vykořisťováním, vydávalo předpisy o práci i mzdě dělníkově, bdělo nad jeho hygienou, pečovalo o výuku, zakazovalo práci žen a dětí, a nejen to, zároveň dovedlo městu uchovati výhradné právo zásobovati ře-

meslnými výrobky okolní kraj i nalézati pro obchod města v cizině odbytí. ¹⁹⁾)

To vše bylo možno jen tím, že v měšťanstvu žil občanský duch, který byl rovnocenným úkolům, které jej čekaly. Vskutku nutno vrátiti se zpět až do starověku, abychom shledali tolik oddanosti společné věci, kolik osvědčovalo toto měšťanstvo. *Unus subveniet alteri tamquam fratri suo*, pomáhej jeden druhému jako bratru svému, praví listina vlámská z dvanáctého století, ²⁰⁾) a opravdu slova ta stala se skutkem. Od dvanáctého století kupci vynakládali značnou část svých zisků na prospěch svých spoluobčanů, zakládali špitály, vykupovali mýta. K touze po zisku pojil se u nich lokální patriotism. Každý byl hrd na své město a z vlastní vůle obětoval se jeho prospěchu. To proto, že život každého jednotlivce byl v těsné závislosti na společném životě městské osady. Obec středověká měla vskutku přívlastky moci, kterou dnes vykonává stát. Každému ze svých členů zaručovala bezpečnost osoby i majetku, mimo ni ocital se ve světě nepřátelském, byl obklopen nebezpečstvím a vydán všelikým nehodám. Jen v obci byl v bezpečí a proto cítil k ní vděčnost, která hraničila na lásku. Byl hotov obětovati život na její obranu stejně jako byl vždy hotov přispívati k její výzdobě, aby byla krásnější nad obce sousední. Nebylo by bývalo nádherných katedrál třináctého věku, nebýti radostné horlivosti, s níž měšťané přispívali na jejich budování. Byly to nejen domy Boží, katedrály

byly i oslavou města, nejkrásnější jeho ozdobou a majestátní jejich věže do dálky viditelným jeho symbolem. Byly středověkým městům tím, čím byly chrámy městům starověkým.

Horoucnosti lokálního patriotismu byla úměrna jeho výlučnost. Každé město na konci svého vývoje bylo republikou či, chcete-li raději, bylo „kolektivní vrchností“, a již tím jiná města byla mu jen soky nebo nepřáteli. Nedovedlo se povznésti nad oblast vlastních svých zájmů. Uzavíralo se do sebe, a cit, jež chovalo k městům sousedním, připomíná celkem, arci v užším rámci tehdejších poměrů, nacionalism doby naší. Občanský duch středověkého města byl podivuhodně sobecký. Město žárlivě sobě vyhrazovalo svobody, jichž požívalo ve svých hradbách. Okolní sedláci nebyli mu nikterak spoluobčany, město myslo jen na to, jak by je vykořisťovalo ve svůj prospěch. Vší mocí staralo se o to, aby jim bylo zabráněno provozovati řemesla, jichž monopol město si vyhradilo; nutilo sedláky, aby zásobovali město a, kdyby bylo mělo k tomu dosti moci, bylo by zřídilo nad nimi tyranský svůj protektorát. Ostatně všude, kde mohlo, město tak učinilo, na př. v Toskansku, kde Florencie podrobila si sousední venkov.

Než dosti o tom, dotýkáme se tu událostí, které teprve od počátku třináctého století plně se všemi důsledky se rozvíjejí. Pro nás stačí, že jsme v rychlosti naznačili tendenci, která v době vzniku měst

sotva byla patrna. Naším úkolem bylo jen charakterisovati středověké město, jehož vznik před tím jsme popsali. Ještě jednou: bylo možno naznačiti jen základní rysy a obraz, který jsme načrtli, srovnati lze zajisté s oněmi podobami, které dostaneme, fotografujeme-li několik podobizen jednu na druhou; obrysy podávají tvář společnou všem, a přece tvář ta žádné z podobizen těch přesně neodpovídá.

Chtěl-li by kdo na konec této až příliš dlouhé kapitoly podstatné její články shrnouti v jednotnou definici, řekl by asi takto: město středověké tak, jak se jevílo od dvanáctého století, bylo obcí, jež pod ochranou opevněné ohrady žila z obchodu a řemesel, a v důsledku svého výjimečného práva, správy a soudnictví byla privilegovanou hromadnou osobou.

HLAVA VIII.

MĚSTA A JEJICH VLIV NA EVROPSKOU CIVILISACI.

Vznikem středověkých měst počíná se nová doba ve vnitřních dějinách západní Evropy. Do té doby národ znal jen dva aktivní stavy: duchovenstvo a šlechtu. Zaujímajíc místo po jejich boku, měšťanstvo doplnilo, či spíše dovršilo národ, jehož složení od té doby až do Velké revoluce se v podstatě již nezměnilo. Národ měl již všechny své základní prvky, a pokud se společenské rozvrstvení měnilo během staletí, byly to vskutku jen různé obměny těchže prvků.

Jako duchovenstvo a šlechta i měšťané byli stavem privilegovaným. Byli třídou právně odlišnou, a zvláštní právo, kterým byli nadáni, odlišovalo je od venkovského lidu, jenž stále ještě tvořil nesmírnou většinu obyvatelstva. Ba více, měšťané, jak jsme již pověděli, snažili se plně si zachovati výjimečné své postavení a vyhraditi si výlučné užívání jeho výhod. Svoboda tak, jak oni ji chápali, byla výsadou. Jejich třídní duch, jenž byl základem jejich síly, až na konci středověku stal se jednou z příčin jejich slabosti, tento třídní duch byl dalek jakékoli svobodomyslnosti. A přece tomuto měšťanstvu, které se

tak úzkostlivě oddělovalo od lidu, dostalo se historického poslání, že šířilo vůkol svobodu a dalo mimovolně podnět k postupnému osvobozování selského lidu. Musilát na selský lid působiti již sama existence měšťanstva, a propast, která oddělovala venkovský lid od měšťanů, nutně časem se menšila. Marně se snažili měšťané udržovati lid v odvislosti, nepřáli mu podílu na svých výsadách, vylučovali jej z obchodu a řemesel. Přesto přese vše nebylo jim možno zadržeti vývoj, jehož sami byli příčinou a ježž byli by mohli potlačiti jen tak, že by i sami byli zmizeli se světa.

Vznik osad městských působil bezprostředně na hospodářské zřízení venkova. Hospodářství tak, jak do té doby bylo provozováno, skýtalo výtěžek jen na obživu sedlákovu a na povinné dávky vrchnosti. Nebylo důvodu těžiti z půdy více, neboť od té doby, co přestal obchod, nebylo odbytu pro přebytek úrody. Sedlák se spokojoval tím, že měl svůj denní chléb, nestaraje se o zítřek a netouže zlepšiti svůj životní úděl, neboť nedovedl si ani představit, že by to bylo možno. Malé trhy v tehdejších městech a hradech byly příliš bezvýznamné; to, co se tam z přebytku zemědělské produkce mohlo prodati, byla množství příliš malá, takže ani odtud nemohl vzejíti podnět k tomu, aby sedlák vzdal se obvyklého způsobu hospodaření a obdělával více půdy. I to změnilo se vznikem měst. Trhy ožily, kupců přibýlo a rázem sedlákovu dána byla jistota, že plodiny,

které tam doveze, tam také prodá. Jak byl by mohl nevyužítí příležitosti tak výhodné? Měl možnost prodati, sklídlil-li dosti, a proto hned počal vzdělávati pozemky, které až do té doby nechával ležeti ladem. Jeho práce nabyla nového smyslu. Mohl prací vydělati, ušetřiti si a žítí o to pohodlněji, oč větší byla jeho podnikavost. A ještě to bylo na prospěch sedlákovi, že jeho byl veškeren přírůstek na výtěžku půdy. Neboť, ježto platy vrchnostenské byly zvykovým právem pevně stanoveny, veškeren přírůstek na pozemkové rentě plynul sedlákovi.

Arci také vrchnost měla dosti příležitosti, aby těžila z nových poměrů, do nichž nově tvořící se města venkov postavila. Vrchnost měla ohromné plochy nevzdělané půdy: lesy, stepi, močály a vřesoviska. Bylo nasnadě, že vrchnost dá je vzdělati a bude tak těžiti z nových odbytišť, která byla tím výnosnější, čím více přibývalo měst a obyvatelstva v nich. Vzrůst obyvatelstva skýtal také s dostatek rukou, jichž vyžadovalo mýcení lesa a vysušování bažin. Stačilo jen zavolati lidi, oni již přišli. Na konci jedenáctého století vše bylo v plném proudu. Kláštery a panovníci měnili neúrodné části svých panství ve výnosnou půdu. Plocha orné půdy, jejíž rozsah od konce říše římské se byl nezvětšil, nyní nepřetržitě se šířila. Lesy počaly řídnouti. Řád Cisterciácký se od počátku dal touto novou cestou. Nedržel se starého velkostatkářského hospodářství, nýbrž hospodářství svá obratně přizpůsoboval změ-

něným poměrům. Přiklonil se k zásadě hospodařiti ve velkém a podle kraje pěstovati vždy to, co nejvíce vynášelo. Ve Flandřích, kde byla města bohatá a proto tím větší potřeby měst, řád Cisterciácký pěstoval skot. V Anglii věnoval se zvláště chovu ovcí, a byla to opět města flanderská, kam v množství stále větším vlna ta byla vyvážena.

Mimo to na všech stranách světské i duchovní vrchnosti zakládaly „nové vsi“. Tak nazývány byly vesnice, založené na panenské půdě, kde osadníkům vysazeny byly lány půdy pod určitý roční úrok. Tyto nové osady, jichž počet ve dvanáctém století stále rostl, byly zároveň „vsi svobodné“. Neboť, aby přilákal osadníky, pán jim sliboval osvobození od břemen, která tížila nevolníky. Zbavoval je povinností, které byly ještě pozůstatkem starého velkostatkářského zřízení, a ponechával si celkem nad nimi jen soudní moc. Vysazení osady Lorris v kraji gâtinaisském (roku 1155), vysazení Beaumontu v Champagni (r. 1182), vysazení Prisches v Hene-gavsku (r. 1158) jsou zvláště zajímavé příklady vysazení kolonizačních vsí, a výsady jejich staly se pak vzorem, který napodobován byl široko daleko v krajinách sousedních. Podobně vysazení Breteuilu v Normandii stalo se ve dvanáctém století příkladem pro vysazení velkého počtu osad v Anglii, Walesu, ba i v Irsku.

Tak vznikl i nový typ sedláka, zcela odlišný od sedláka doby starší. Kdežto sedlák dříve byl nevol-

níkem, novému selskému stavu dostalo se svobody a tato svoboda, jež — jak již řečeno — byla výsledkem hospodářské proměny, kterou města způsobila v organisaci venkova, svoboda ta byla i sama jen obměnou svobody městské. Obyvatelé nových osad byli v podstatě jen venkovští měšťané. V mnoha listinách slují také *burgenses*. Soudní jejich zřízení i místní samospráva, kterou byli nadáni, byly zřejmě odvozeny ze zřízení městského, takže možno tvrditi, že městské zřízení přelévá se přes hradby městské, šíří se na venkov a přináší selským osadám svobodu.

Tato svoboda šířila se pak ještě dále a pronikala záhy i na stará panství, jichž starobylé zřízení nemohlo se již udržeti uprostřed nových poměrů. Ať již vrchnost sedláky dobrovolně osvobodila, ať jí to bylo nařízeno, ať si sedláci svobodu přisvojili sami, výsledek byl v podstatě týž: svoboda nastoupila na místo nevolnictví, které tak dlouho bylo přirozeným stavem selského lidu, a vrchnost se s tím musila smířiti. Právní postavení lidí se měnilo zároveň se změnou pozemkového práva, to i ono bylo důsledkem toho, že dřívější hospodářské poměry se přežily. Obchod nyní opatřoval všechny potřeby, které tak dlouho panství se snažila opatřiti si sama. Nebylo již třeba, aby každý pěstoval si všechny potřebné plodiny sám. Stačilo odebrati se do sousedního města a bylo možno opatřiti si tam, čeho potřebí. Kláštery nizozemské dovážely dříve pro sebe víno z vinic, které jim dobrodinci jejich darovali ve Francii, na

Rýně nebo Mosele, nyní od počátku třináctého století počaly tyto statky prodávati, poněvadž staly se zbytečnými a obdělávání a udržování jich stálo více, než vinice ty vynášely.¹⁾

Tento příklad ukazuje obzvláště jasně, jak staré velkostatkářské zřízení zaniká v nových poměrech, změněných obchodem a městským hospodářstvím. Čím dále tím intensivnější oběh zboží prospíval přirozeně zemědělské výrobě, rušil ohrady, které ji dotud svíraly, přibližoval ji městům, zmodernisoval ji a zároveň ji osvobodil. Odpoutával člověka od půdy, které tak dlouho musil otročiti. Víc a více nahrazovala práce svobodná starší práci otrockou. Jen v krajích, které byly vzdáleny velkých obchodních cest, někdejší osobní nevolnictví ve vší své prvotní strohosti trvalo dále a s ním i starý způsob velkostatkářského hospodářství. Všude jinde mizelo, tím rychleji, čím více bylo měst. Tak na př. ve Flandřích na počátku třináctého století nevolnictví se již sotva vůbec vyskytovalo. Arci, některé pozůstatky zůstaly. Tu a tam až do Velké revoluce byli lidé, kteří podléhali právu odúmrti, konali robotu a měli půdu zatíženou různými panskými právy. Ale tyto přežitky z minulosti měly již jen čistě finanční význam. Bývaly to jen prosté poplatky a i ten, kdo je platil, požíval přesto plné svobody osobní.

Osvobození selské bylo jen jedním z následků renesance obchodu, jejímž následkem i nástrojem byla města. Osvobození selské nepřicházelo samo. Záro-

veň s oživením obchodu rostl význam movitého kapitálu. Doba velkostatkářského zřízení staršího středověku neznala jiného bohatství než bohatství, které záleželo v pozemcích. Jen toto bohatství zaručovalo držiteli svému osobní svobodu a sociální vliv. Bylo zárukou privilegovaného postavení duchovenstva a šlechty, které jsouce jedinými vlastníky půdy, žily z práce svých sedláků i ochraňovaly je a vládly jim. Nevolnictví lidu bylo nutným důsledkem sociálního zřízení, které znalo jen dvojí možnost, buď vlastniti půdu a panovati, nebo pracovati a býti poddaným.

Nyní však zaujalo místo na výsluní měšťanstvo, tedy třída, jejíž existence s takovýmito poměry byla v naprostém rozporu. Bylať to třída bezzemků a přece byla to třída svobodná. Měšťané neobdělávali půdy, na které se usazovali, ba, ani nebývali jejími vlastníky. Na nich se ukazovalo a dokazovalo stále zjevněji, že možno také bohatnouti z obchodu nebo z výroby hodnot směnných.

Pozemkové vlastnictví dříve bylo vším a, hle, nyní hlásil se vedle něho důrazně k slovu majetek movitý. Až do té doby mincovaný kov byl neplodný. Jediné skrovné zásoby oběživa do té doby soustřeďovaly se v rukou velkostatkářů světských nebo duchovních. Ať šlo o úrok, který poddaní platili vrchnosti, či o almužny, které věřící obětovali v kostelích, ti, kterým prostředky ty plynuly, neměli zpravidla nijaké možnosti prostředků těch hospodářsky využití. Stávalo se arci, že klášter v době

hladu půjčil na lichvářský úrok šlechtici, který octl se v nouzi, a přijal od něho v zástavu jeho pozemky.²⁾ Avšak tyto obchody, které ostatně právo kanonické zakazovalo, byly jen obchody příležitostné. Zpravidla tito držitelé peněz je thesaurovali, měnice je v nádoby nebo ozdoby kostelní, které jen v době nouze dávali roztaviti. Nyní obchod osvobozoval tento zajatý kov a vracel jej jeho vlastnímu určení. Díky obchodu stříbro stalo se opět nástrojem směny i měřítkem cen, a poněvadž ve městech soustřeďoval se obchod, soustřeďovaly se tam přirozeně i peníze. A tak, jak peníze obíhaly, rostl jejich význam tím, že se množily obchody, jimž peníze sloužily. Zároveň se užívání peněz stávalo čím dále tím obecnějším; dávky naturální ustupovaly platům peněžitým.

Také nový pojem bohatství se objevil, bohatství kupecké, jež nezáleželo již v půdě, nýbrž v penězích nebo kupeckém zboží, jehož hodnota se dala snadno v penězích vyjádřiti.³⁾ V jedenáctém století bylo ve městech již nemálo skutečných kapitalistů. Příklady uvedli jsme již výše a netřeba se k nim zde znova vraceti. Ostatně tito městští kapitalisté velmi záhy část svých příjmů ukládali v pozemcích. Skupování půdy bylo pro ně nejlepším prostředkem, kterak bezpečně podepříti majetek svůj i úvěr. Věnovali část svých zisků na zakupování nemovitostí, nejprve v samém městě, kde zůstávali, později také na venkově. Ale především zaměstnávali se půjčováním peněz. Hospodářská krise, kterou v sociálním zřízení

způsobil vznik měst, měla v zápětí zkázu neb alespoň nesnáze statkářů, kteří se nedovedli přizpůsobiti. Neboť tím, že rostl oběh peněz, klesala jejich cena a v důsledku toho veškeré ceny stoupaly. Doba tvoření měst byla tak dobou drahoty, a byla tím stejně na prospěch kupců a řemeslníků měšťanských, jako byla obtížna pro vlastníky půdy, kteří nemohli zvýšiti své důchody. Od konce jedenáctého století mnohé z nich nouze nutila utíkat se ke kapitálům kupců. Měšťané půjčovali šlechticům z okolí a r. 1127 výsada města Saint-Omeru mluví o tom jako o věci běžné.

Byly však tou dobou uzavírány i obchody větší. Někteří kupci byli tak bohatí, že mohli poskytovat rozsáhlé půjčky. Okolo roku 1082 kupci lutyšští půjčili peníze klášteru sv. Huberta, aby mohl zakoupiti statek Chevigny, a několik let potom půjčili biskupovi Otbertovi potřebné peníze, že mohl koupiti od vévody Gotfrida, jenž se právě chystal na výpravu křížovou, jeho hrad Bouillon.⁴⁾ Ba, i králové ve dvanáctém století užívali služeb městských bankéřů. William Cade byl finančníkem anglického krále.⁵⁾ Ve Flandřích na počátku vlády Filipa Augusta městem bankéřů sluje zvláště Arras. Bylo to město, které podle slov Viléma Bretonského oplývalo bohatstvím, pachtilo se po zisku a libovalo si v lichvě.

„Atrabatum . . . potens urbs . . . . . plena divitiis, inhians lucris et foenore gaudens.“⁶⁾

Města v Lombardii, a pak, následující jejich příkladu, i města v Toskáně a Provinci pokročila v obchodu tom ještě dále, a marně se církev snažila tomu brániti. Již od počátku třináctého století jejich podniky rozšířily se i za Alpy a měly tam tak rychlé úspěchy, že za padesát let hojností svých kapitalí a pokročilejší technikou svého podnikání vytlačily všude bankéře místní.⁷⁾

Moc movitého kapitálu soustředěná ve městech nepovznesla je jen hospodářsky, nýbrž uvedla je také v politický život. Pokud společnost znala jedině moc, pocházející z pozemkové držby, potud měli účast na vládě jedině duchovenstvo a šlechta. Hierarchie feudální byla cele založena na základech pozemkového vlastnictví. Léno bylo ve skutečnosti jen zvláštním druhem nájmu, a vztahy, které mezi pánem a vasalem léno zakládalo, byly jen zvláštní obměnou vztahů, které byly mezi vlastníkem a nájemcem. Jediný rozdíl byl v tom, že povinnosti, jimiž vasal byl povinován pánu, nebyly rázu hospodářského, nýbrž povahy vojenské a politické. Stejně jako každý velmož požadoval pomoc a radu od svých vasalů, stejně sám jako vasal králův měl vůči králi obdobné závazky. Tak na správě veřejných záležitostí měli podíl jen ti, kdo drželi půdu. Měli na ní podíl ostatně jen službou osobní, abychom užili obvyklého výrazu: *consilio et auxilio*, sloužíce radou svou a pomocí. O peněžitých příspěvcích na potřeby lenní vrchnosti nemohlo býti řeči v době, kdy pozemkový

majetek sloužil jen obživě držitelů. Snad nejvýznačnějším znakem feudálního státu byla primitivita jeho financí. Peníze nehrály v něm žádné úlohy. Do pokladnice knížete plynuly takřka jen důchody z jeho statků. Panovník nemohl zvyšovati své příjmy daněmi a skromnost peněžitých prostředků nedovolovala mu zaměstnávat úředníky, které by musil platiti a mohl také propustiti. Neměl proto úředníků, nýbrž jen dědičné vasaly, a jeho autorita nad nimi se zakládala jedině na přísaze věrnosti, kterou mu skládali.

I to se změnilo, když renesance obchodu umožnila panovníkovi, aby rozmnožil své důchody, a když vlivem obnovy obchodu počala plynouti do jeho komory hojnost stříbrných mincí. Panovník ihned počal z toho těžiti. Ve dvanáctém století objevuje se královský *bailli*, a to jest prvním příznakem politického pokroku, jenž záhy umožnil panovníkovi zříditi skutečnou veřejnou správu a nenáhle proměnit lenní svrchovanost ve skutečnou vládu. Neboť *bailli* byl v plném významu toho slova úředníkem. Byl sesaditelný, odměňovaný nikoli půdou, nýbrž platem peněžitým, byl povinen klásti ročně počet ze své činnosti a tak se počíná jím nový typ správy. Rychtář ten byl postaven mimo feudální hierarchii. Povaha jeho úřadu se lišila naprosto od úřadu někdejších soudců, rychtářů nebo kastelánů, kteří úřad svůj vykonávali dědičně. Mezi obojím úřadem byl týž rozdíl jako mezi starou pozemkovou držbou

poddanskou a novou držbou svobodnou. Stejně hospodářské příčiny proměnily zároveň i právo pozemkové i zřízení správní. Tytéž příčiny, které umožnily sedlákům, aby nabyli svobody, a velkostatkářům, že mohli nahraditi starý *mansus* novým *lánem*, umožnily také panovníkům, aby pomocí placených úředníků se sami ujali správy svých zemí. Předpokladem proměny politické stejně jako předpokladem současných proměn sociálních bylo rozšíření movitého bohatství a oběh peněz. Že výklad tento jest správný, o tom snadno přesvědčí skutečnost, že Flandry, kde obchod a města objevily se dříve než v jiných krajích nizozemských, poznaly také daleko dříve instituci těchto královských úředníků.

Vztahy, které vyvíjely se mezi panovníkem a měšťany, měly dalekosáhlé následky. Nebylo již možno nedbati měst, jimž jejich rostoucí bohatství dodávalo většího a většího významu a která v době potřeby mohla postaviti do pole tisíce dobře ozbrojených mužů. Feudální konservativci zprvu jen s opovržením hleděli na „opovážlivost“ městských vojsk. Ota Frisinský byl pohoršen, když viděl městský lid lombardský, kterak ve zbroji s helmami a pancíři osměluje se čeliti rytířské jízdě Fridricha Barbarosy. Ale skvělé vítězství, jehož u Legnana r. 1176 chrapouni ti dobyli nad vojsky císařovými, ukázalo hned, co dovedou. Ve Francii se králové záhy nerozpakovali užívati jejich služeb. Stali se jakoby ochránci městských obcí, jakoby strážci jejich svobod a budili

zdání, že věc králova jest zároveň věcí svobod městských. Ovoce této tak neobyčejně obratné politiky sklízel pak král Filip August. Vítězství u Bouvines (r. 1214), jež uvnitř Francie zajistilo definitivně převahu moci královské a před celou Evropou povzneslo lesk francouzského krále, vítězství to z veliké části bylo zásluhou vojenských oddílů, které poskytl města.

V Anglii města tou dobou měla neméně pozoruhodný vliv, ale vliv ten projevoval se tam způsobem odlišným. V Anglii města nepodporovala moci královské, nýbrž spolu se šlechtou se proti ní vzbouřila a spolupůsobila tak ke vzniku parlamentární vlády, jejíž nejprvnější základy položila r. 1212 Magna charta libertatum.

Ostatně podíl na vládě nepožadovala jen města anglická, i jinde města toho žádala a ve větší nebo menší míře toho i dosáhla. Jejich přirozený sklon vedl je k snaze proměnit se v městské republiky. Není pochybnosti, že kdyby města byla měla dosti moci, byla by se všude proměnila ve státy v státě. Ale města mohla tento ideál svůj uskutečnit jen tam, kde stát neměl dosti síly, aby bránil jejich snahám.

Tak v Itálii od dvanáctého století a později za naprostého úpadku moci císařské v zemích německých. Nikde jinde se nepodařilo městům setřásti moc zeměpanskou, ať již proto, že — jako v Anglii a ve Francii — královská moc byla příliš silná

a mohla podstoupiti zápas s městy, nebo — jako v Nizozemí — že vzájemné soupeřství měst jim bránilo spojití se a dobytí si nezávislosti, která by je ihned byla vydala vzájemnému boji. Města zůstala tedy zpravidla poddána zeměpanské vládě, ale tato nejednala s nimi jako s obyčejnými poddanými; příliš jich potřebovala a proto dbala jejich zájmů. Na měšťanech z velké části spočívaly zeměpanské finance, a tou měrou, jak stát šířil okruh své působnosti, častěji a častěji bylo nutno utíkatí se k měščům měšťanů. Jak řečeno, již ve dvanáctém století král vypůjčoval si od nich peníze, a města peníze ty neposkytovala bez záruk. Byla si vědoma nebezpečství, že nikdy nebude jim zapláceno, a proto poskytující půjčky, žádala náhradou nové svobody. Právo feudální vymezovalo přesně, kdy panovník má právo požadovati dávky od svých lidí, a ustanovovalo i výši těchto dávek. Panovníku nebylo tudíž možno libovolně lidi své zdaňovati a opatřovati si tak od nich potřebnou peněžitou pomoc. Výsady městské dávaly měšťům po té stránce naprosté záruky. Bylo tedy nutno po dobrém s nimi se dohodnouti. Ponenáhlu počali panovníci měšťany povolávaní do rady prelátů a šlechticů, s nimiž radili se o svých záležitostech. Příkladů takových sněmů ve dvanáctém století není ještě mnoho, ve 13. a 14. století jich přibývá, a zvyklost konečně stala se zákonem, vznikly *stavy*, mezi nimiž měšťům dostalo se po duchovenstvu a šlechtě místa, které sice bylo

třetí co do hodnoty, ale stalo se brzy prvním co do důležitosti.

Měla-li města, jak jsme právě viděli, neobyčejně rozsáhlý vliv na poměry sociální, hospodářské a politické, jež se objevily ve třináctém století v západní Evropě, mohlo by se naproti tomu na první pohled zdát, že neměla významu ve vývoji myšlenkovém. Teprve ke konci třináctého věku shledáme literární a umělecká díla, která se zrodila z lůna měšťanstva a oživena byla jeho duchem. Až do té doby věda zůstávala výlučnou výsadou duchovenstva a užívala jen latínské řeči. Písemnictví v řečích národních obracelo se pouze k šlechtě a vyjadřovalo jen myšlenky a city šlechticů. Jen na stavbách kostelů a při jejich výzdobě tvořilo stavitelství a sochařství svá mistrovská díla. Také tržnice a městské věže, z nichž nejstarší jsou z počátku třináctého století, jako byla na příklad podivuhodná tržnice yperská, zničená za světové války, i tyto nejstarší stavby městské zůstávaly ještě věrně stavitelskému slohu budov církevních.

Přesto přihlédneme-li blíže, objevíme záhy, že i městský život přispěl hřivnou svojí k rozmnožení mravních statků středověku. Arci kultura rozumová byla v městech ovládána zřeteli praktickými a proto až do doby renesance nemohla se šíře rozvinouti. Ale hned s počátku vyznačovala se tím, že byla to vzdělanost výlučně světská. Od poloviny dvanáctého století pečovaly rady městské, aby pro děti měšťanů zřizovány byly školy, které byly prvé světské školy

evropské od konce starověku. Tu vyučování neskytalo svého dobrodiní výhradně jen novicům klášterů a budoucím kněžím farním. Znalost čtení a psaní byla nezbytna k provozování obchodu a nebyla proto již omezena jen na členy kněžstva. Měšťan osvojil si znalosti ty dlouho před šlechticem, poněvadž to, co pro šlechtice bylo jen intelektuálním přepychem, bylo pro měšťana všední potřebou každodenního života. Církev se arci domáhala dozoru nad měšťskými školami a to bylo příčinou četných sporů s úřady měšťskými. Ve sporech těch nešlo přirozeně o otázky náboženské. Jejich jedinou příčinou byla snaha měšť zachovati si svrchovanost nad školami, které byla zřídila a jichž vedení chtěla si zachovati.

Ostatně vyučování ve školách těch až do renesance omezovalo se na věci základní. Všichni, kdo chtěli vědět více, musili se obracet k ústavům církevním. Z nich vycházeli písaři, jichž úkolem od konce dvanáctého století bylo vésti písemnosti a počty města, jakož i skládati rozmanité listiny, jichž vyžadoval život obce. Ostatně všichni tito písaři byli laikové. Města na rozdíl od panovníků nikdy nebrala do svých služeb kněze, neboť tito privilegovaným svým postavením byli by se vymykali jeho soudnictví. Jazykem, jímž psali měšťští písaři, byla přirozeně nejprve latina, ale od prvních let třináctého století vidíme, že obecněji a obecněji počínají písaři užívati jazyků národních. Prostřednictvím měšť jazy-

ky národní po prvé pronikají v praxi správní a, že podnět k tomu dala města, odpovídá zcela světskému duchu, jehož nejvýznačnějšími představiteli uprostřed civilisace středověké byla právě města.

S tímto laickým duchem pojila se ostatně největší horlivost náboženská. Ocitalo-li se měšťanstvo velmi často v boji s církevními úřady, stihali-li je biskupové opětovně klatbou a měšťanstvo navzájem někdy popouštělo uzdu dosti zřejmým protiklerikálním tendencím, přesto měšťané naplnění byli hlubokou a vášnivou vírou. Na důkaz stačí připomenouti nesčetné náboženské fundace, jichž města byla plna, nebo hojnost zbožných a dobročinných bratrstev, která zbožnost svou projevovala s naivitou, opravdovostí a smělostí, jež je zaváděla snadno až za meze přísného pravověří. Ve všech dobách obyvatelstvo městské vyznačovalo se překypujícím mysticismem. Tento mysticism vedl je v jedenáctém století k tomu, že vášnivě postavilo se na stranu náboženských reformátorů, kteří potírali svatokupectví a manželství kněží, mysticism ten šířil pak ve dvanáctém století v městech kontemplativní asketism beghardů a bekyň, a vysvětluje, proč ve třináctém století Františkáni a Dominikáni docházeli v nich tak nadšeného přijetí. Ale mysticism ten byl také příčinou, proč tam měly úspěch i všeliké novoty, všeliké výstřelky a všeliká poblouzení náboženského citu. Od dvanáctého století nebylo žádného kacírství, které by ve městech nebylo nalezlo

své stoupence. Stačí připomenouti, s jakou rychlostí a silou v nich šířila se sekta Albigenských.

Jsouc laickým a mystickým zároveň, měšťanstvo středověké bylo tak podivuhodně připraveno pro úlohu, kterou mělo hráti v obou pozdějších velkých hnutích myšlenkových: v renesanci, jež byla dítkem ducha světského, a v reformaci, k níž měšťanstvo vedeno bylo svým mysticismem náboženským.

POZNÁMKY:

K hlavě I., str. 11—22:

¹⁾ *P. Scheffer-Boichorst*, Zur Geschichte der Syrer im Abendlande (Mitteilungen des Instituts für Oesterreichische Geschichtsforschung roč. VI, 1885) str. 521; *L. Bréhier*, Les colonies d'Orientaux en Occident au commencement du Moyen Age (Byzantinische Zeitschrift roč. XII, 1903). Srv. též *F. Cumont*, Les religions orientales dans le paganisme romain (Paříž, 1907) str. 132.

²⁾ *H. Pirenne*, Mahomet et Charlemagne (Revue belge de philologie et d'histoire roč. I, 1922) str. 77.

³⁾ *A. Dopsch*, Wirtschaftliche und soziale Grundlagen der Europäischen Kulturentwicklung sv. II, str. 527 (Víděň, 1920) rozhodně odmítá myšlenku, že by Germáni byli vyvrátili římskou civilizaci.

⁴⁾ *Fustel de Coulanges*, La Monarchie franque str. 236; *Dopsch*, Grundlagen sv. II, str. 342; *E. Mayer*, Deutsche und französische Verfassungsgeschichte sv. I (Lipsko, 1899), str. 296.

⁵⁾ Srv. zejména: *Historia Francorum* vydání *Kruschova* kn. IV § 43, kn. VI § 45, kn. VIII § 1, 33, kn. III § 34.

⁶⁾ *M. Prou*, Catalogue des monnaies mérovingiennes de la Bibliothèque Nationale de Paris, úvod; *H. Pirenne*, Un contraste économique. Mérovingiens et Carolingiens (Revue belge de philologie et d'histoire roč. II, 1923) str. 225.

⁷⁾ *Historia Francorum* vydání *Kruschova* kn. IV § 43, kn. V § 5, kn. VI § 17, 24, kn. IX § 22. Srv. také *Řehoře Velikého* *Epistolae* I 45. — V Marseilli bylo skladiště státní (cellarium fisci, catabolus), za jehož používání placeny byly poplatky. Výnos poplatků těch byl ještě na konci VII. století tak veliký, že král mohl na něm po-

ukazovati roční důchody až i sto zlatých solidů. Viz na př. darování pro klášter Saint-Denys v Mon. Germ. Hist., Diplomata sv. I, čís. 61 a 82, jakož i Mon. Germ. Hist., Scriptorum rerum Merovingicarum sv. II, str. 406.

⁸⁾ Uvedeného díla *Prouova* str. 300.

⁹⁾ Nutno zajisté předpokládati, že v Marseilli bylo řemeslníků nejméně tolik, kolik jich uprostřed VI. století bylo ve městě Arles; *F. Kiener*, *Verfassungsgeschichte der Provence* (Lipsko, 1900) str. 29.

¹⁰⁾ *Marculfi Formulae* vyd. Zeumerova str. 102, č. 1.

¹¹⁾ *L. Levillain*, *Examen critique des chartes mérovingiennes et carolingiennes de l'abbaye de Corbie* str. 220, 231, 235 (Paříž, 1902). Jde o mýto v obci Fos poblíž města Aix-en-Provence. Jedna z formulí Marculfových (vydání Zeumerova str. 11) ukazuje, že garum (rosol z marinovaných vnitřností makrely), datle, pepř a jiné orientální pochoutky byly i v severní Gallii běžné. Máme také zprávu (*Guérard*, *Polyptique d'Irminon* sv. II str. 336), že papyrus byl velice rozšířen a sloužil každodenní potřebě. Zpráva ta se zmiňuje o papyru *cum seburo*, což nasvědčuje tomu, že papyru se užívalo jako se dnes ještě užívá naolejovaného papíru: na lucerny. Jest mi ovšem známo, že zpráva, již cituji, bývá kladena do doby karolinské. Než pro vročení takové není důkazů. Jest sice pravda, že zpráva ta jest zachována mezi dodatky k řádům *Adalarda corbijského* († 826), ale to samo na důkaz nestačí. Na počátku devátého století papyrus mizí, a proto nutno zajímavý dokument ten klásti do doby o sto let starší.

¹²⁾ Listina, kterou král Dagobert r. 629 potvrzuje práva kláštera Saint-Denys na tento trh (MG. Dipl. I 140), jest sice obecně považována za podezřelou, vskutku však nebyl dosud uveden žádný platný důvod proti její pravosti. Ostatně i kdyby listina ta nebyla vyšla z kanceláře Dagobertovy, náleží nesporně do doby předkarolinské a není

tudíž důvodu pochybovati o jednotlivostech, které se z ní dozvídáme o tom, jak trh ten byl navštěvován.

¹³⁾ Viz listy *Agobardovy* v Mon. Germ. Epistolae, sv. V, str. 184 násl.

¹⁴⁾ *Historia Francorum* vyd. Kruschova kn. VII, § 46.

¹⁵⁾ *Jar. Goll*, Samo und die Karantanischen Slaven (Mitteilungen des Instituts für Oesterreichische Geschichtsforschung roč. XI), str. 443.

¹⁶⁾ *Historia Francorum* vyd. Kruschova kn. III, § 34.

¹⁷⁾ Tamže kn. VIII, § 33.

¹⁸⁾ Tamže kn. VI, § 45. — R. 627 objevuje se Johannes mercator mezi dobrodinci kláštera Saint-Denys, Mon. Germ. Script. Dipl. Merov. sv. I, str. 13. Gesta Dagoberti (tamže, Script. rer. Merov. sv. II., str. 413) zmiňují se o kupci Šalamounovi (Salomon negociator), a to byl ovšem zcela jistě Žid.

¹⁹⁾ *Dopsch*, Grundlagen sv. II, str. 432; *F. Dahn*, Über Handel und Handelsrecht der Westgothen. Bausteine sv. II (Berlín, 1880), str. 301.

K hlavě II.:

¹⁾ *H. Pirenne*, Mahomet et Charlemagne (Revue belge de philologie et d'histoire roč I), str. 86.

²⁾ Bylo by arci možno namítnouti, že Karel Veliký dobyl v Itálii království Langobardů a ve Španělsku kraje od Pyrenejí k Ebru, leč tyto jižní výboje nikterak nevyplývaly z touhy ovládnouti pobřeží Středomořího moře. Výpravy proti Langobardům vyvolaly příčiny politické a zejména spojenectví s papežem. Severní Španělsko bylo obsazeno jen proto, aby zabezpečena byla hranice proti Arabům.

³⁾ *H. Pirenne*, Un contraste économique. Mérovingiens et Carolingiens (Revue belge de philologie et d'histoire roč. II), str. 223.

4) Dovoz papyru do Gallie tenkrát arci ještě zcela nepřestal, poslední známá zmínka o užívání papyru v Gallii jest z r. 787; *M. Prou*, Manuel de paléographie (4. vyd.) str. 9. V Itálii užívalo se papyru až do jedenáctého století; *Giry*, Manuel de diplomatique str. 494. Papyrus byl tam dovážen z Egypta či ještě spíše ze Sicílie, kam od Arabů zavedena byla jeho výroba. Dovoz zprostředkoval obchod byzantských měst na jihu poloostrova neb obchod benátský, o němž bude promluveno v hlavě IV. — Jest příznačno, že orientální pochoutky, tak běžné v dobách merovejských [viz výše hl. I ¹¹], v době karolinské naprosto mizí. Přihlédneme-li k *tractoim*, jež určují zásobování úředníků, přesvědčíme se, že karolinští *missi dominici* měli jen selenskou stravu: maso, vejce a máslo; *Waitz*, Verfassungsgeschichte sv. II, 2 str. 296.

5) Viz výše str. 23. Podobně vidíme, že ve Stavelotu mniši nedali si již potvrditi výsadu, která je osvobozovala od mýta na Loře, t. j. na cestě k Marseilli; *Halkin-Roland*, Cartulaire de l'Abbaye de Stavelot-Malmédy sv. I, str. 10.

6) *F. Kiener*, Verfassungsgeschichte der Provence str. 31. — Jest příznačno, že cesty, které vedly přes Alpy směrem k Marseilli, v devátém století byly opuštěny. Opuštěna byla cesta přes Mont Genève a užívalo se jedině cest přes průsmyky k severu: přes Mont Cenis, Velký a Malý sv. Bernard, Septimer; *P. A. Scheffel*, Verkehrsgeschichte der Alpen (Berlín, 1908—1914).

7) *A. Schulte*, Geschichte des mittelalterlichen Handels und Verkehrs zwischen Westdeutschland und Italien sv. II (Lipsko, 1900), str. 59.

8) *W. Vogel*, Die Normannen und das fränkische Reich (Heidelberg, 1906).

9) *Ch. de la Roncière*, Charlemagne et la civilisation maritime au IXe siècle (Le Moyen âge roč X, 1897), str. 201.

10) Pozoruhodný počet těchto zpráv shromáždil *A. Dopsch*, Die Wirtschaftsentwicklung der Karolinger-

zeit sv. II, str. 180 násl. K tomu však třeba připomenouti, že mnohé z dokladů Dopschových vztahují se k době merovejské a mnoho jiných nemá toho významu, jaký jim přikládá Dopsch. Srv. také *J. W. Thompson*, *The Commerce of France in the ninth century* (*The Journal of political economy* sv. XXIII, 1915), str. 857.

¹¹⁾ Quentovic byl zničen nájezdy r. 842 a 844, Duurstede bylo zpustošeno r. 834 a 835; srv. *Vogel* uv. kn. str. 88, 66, pak *J. De Vries*, *De Wikingen in de lage landen bij de zee* (Harlem, 1923).

¹²⁾ *H. Pirenne*, *Draps de Frise ou draps de Flandre?* (*Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte* roč. VII, 1909), str. 308.

¹³⁾ *M. Pron*, *Catalogue des monnaies carolingiennes de la Bibliothèque Nationale* str. 10.

¹⁴⁾ *Vogel* uv. kn. str. 62.

¹⁵⁾ *Capitularia regum Francorum* vyd. Boretius, sv. II, str. 250.

¹⁶⁾ Viz list Agobardův citovaný výše, hl. I., pozn. ¹³⁾. Ostatní doklady má *Aronius*, *Regesten zur Geschichte der Juden im fränkischen und deutschen Reiche bis zum Jahre 1273* (Berlín, 1902).

¹⁷⁾ Španělští židé neřídili se příkladem křesťanů a zůstávali prostřednictvím arabských lodí ve styku s východem, obchodující s řeckými a orientálními látkami; význačné doklady toho podává *C. Sanchez-Albornoz*, *Estampas de la vida en Leon durante el siglo X* (*Discursos leídos ante la real Academia de la Historia*, Madrid, 1926), str. 17 a d.

¹⁸⁾ *J. W. Thompson* (v článku cit. výše, pozn. ¹⁰⁾) snažil se zajímavým způsobem dokázat opak, ale jeho důkaz naráží na obtíže filologické. Důkaz jeho opíral se o domněle řecký původ slova *cappi*, ale slovo to není řeckého původu.

¹⁹⁾ *K. Rathgen*, *Die Entstehung der Märkte in Deutschland* (Darmstadt, 1881), str. 9.

²⁰⁾ *Imbari de la Tour*, Des immunités commerciales accordées aux églises du VIIe au IXe siècle (Études d'histoire du Moyen âge dédiées à Gabriel Monod, Paříž, 1896), str. 71.

²¹⁾ Na prvý pohled bylo by snad možno kupce císařské falce, o nichž zmiňuje se listina z r. 828 (*Zeumer*, Formulae str. 314), považovati za velkoobchodníky. Abychom se uvarovali tohoto omylu, stačí povšimnouti si, že kupci ti musili ze svých obchodů klásti počet císaři a že byli podřízeni jurisdikci zvláštních, k tomu ustanovených *magistrů*, a to dokazuje, že to byli jen zřízenci, jimž bylo pečovati o zásobování dvora. Kupců z povolání bylo již tak málo, že jejich postavení bylo přirovnáváno k postavení židů. Dále mnohé kláštery dávaly od služebníků svých nakupovati a dovážeti požívatinu (víno, sůl a v neúrodných letech žito nebo pšenici), a to dokazuje, že obchod nestačil na normální zásobování. Aby byl dokázán opak, bylo by třeba prokázati, že kupecké čtvrti, které byly ve městech v době merovejské, existovaly také ještě v devátém století. — Dodal bych posléze, že úpadek obchodu v devátém století zračí se též v rozdílu, který jest mezi mýtem doby merovejské a mýtem doby karolinské. O tom vyhražuji si pojednati jinde.

²²⁾ *M. Prou*, Catalogue des monnaies carolingiennes de la Bibliothèque Nationale str. XLV. — (Kovovou hodnotu solidu a denáru převádí Pirenne sám na 15 franků, v anglickém vydání na necelé 3 dolary; kovovou hodnotu denáru na 45 centimů, resp. 8½ centů. Počítám tudíž 90 Kč a 3 Kč, hledě k ustálenému poměru naší měny k americkému dolaru. Pozn. překl.)

²³⁾ I v dobách karolinských razilo se něco zlatých mincí a to ve Frissku a v Uzès, tedy právě v těch krajích říše, kde jednak přístavy Quentovic a Duurstede, jednak španělští židé udržovali jakýsi obchod. O těchto zlatých mincích *Prou* uv. kn. str. XXXI. — Že právě jen v těchto končí-

nách udržela se zlatá ražba, dokazuje, že zlatá ražba mizí v souvislosti s hospodářským úpadkem doby.

²⁴⁾ *G. Waitz*, Deutsche Verfassungsgeschichte sv. IV (2. vyd., 1885), str. 112; *F. Lot*, Un grand domaine à l'époque franque. Ardin en Poitou, contribution à l'étude de l'impôt (Cinquantenaire de l'École des Hautes Études. Mélanges publiés par la Section des Sciences historiques et philologiques, Paříž, 1921), str. 109.

²⁵⁾ *Waitz* uv. kn. str. 54. Viz výše str. 20. R. 828 a 831 ze všech mýt jedině cla ve Quentovicu a Duurstede, pak clo mont-cenisské (Clusas) náležela bezprostředně císaři.

²⁶⁾ *W. Wittich*, Die Grundherrschaft in Nordwestdeutschland (Lipsko, 1896); *H. Pirenne*, Liberté et propriété en Flandre du IXe au XIIe siècle (Bulletin de l'Académie de Belgique, Classe des Lettres, 1906); *H. Van Werveke*, Grands propriétaires en Flandre au VIIe et au VIIIe siècle (Revue belge de philologie et d'histoire roč. II, 1923), str. 321.

²⁷⁾ Capitularia regum Francorum vyd. Boretius sv. I, str. 125.

²⁸⁾ Základním pramenem pro poznání této organizace jest polyptychon opata Irminona. Prolegomena, jež napsal *Guérard* ke svému vydání z r. 1844, posud nepozbyla ceny. K tomu budiž čteno také slavné *Capitulare de Villis*. *K. Gareis* napsal k němu dobrý komentář: Die Landgüterordnung Karls des Grossen (Berlín, 1895). K nedávným sporům o význam a časové vročení tohoto pramene srv. *M. Bloch*, L'origine et la date du Capitulare de Villis (Revue Historique sv. 143, 1923), str. 40.

²⁹⁾ Někteří historikové připouštějí, že sklizeň velko-
statků určena byla k prodeji, tak na př. *F. Keutgen*, Ämter und Zünfte (Jena, 1903), str. 58. Jest arci nepochybné, že se ve výjimečných případech prodávalo, na př. v době hladu, leč zpravidla jistě nikoli. Dokladů, které jsou uvádě-

ny pro tvrzení opačné, jest příliš málo a jsou příliš sporné, než aby nás mohly přesvědčiti. Jest zřejmo, že veškero velkostatkářské zřízení staršího středověku jest v naprosté protivě k „idei zisku“. Bylo prodáváno jen výjimečně, když na př. zvláště příznivý rok přinesl na velkostatcích jednoho kraje přebytek, který lákal lidi z jiných krajů, trpících neúrodou. To ovšem byl jen obchod čistě náhodný, který se naprosto lišil od obchodu normálního.

³⁰⁾ K tomu, co následuje, srv. *N. Rostovcev*, *Iranians and Greeks in South Russia* (Oxford, 1922) a *The origin of the Russian State on the Dnieper* (Annual Report of the American Historical Association for 1920, Washington, 1925), str. 163; *W. Thomsen*, *The relations between ancient Russia and the origin of the Russian State* (Oxford, 1877; německé vydání: *Der Ursprung des Russischen Staates*, Gotha, 1879); *V. Ključevskij*, *Kurs ruskoi istorii sv. I* (Moskva, 1916), str. 180; *J. M. Kulišer*, *Istoria ruskoi trgovli* (Petrohrad, 1923), str. 5.

³¹⁾ *De administrando imperio* (z doby kolem r. 950). K tomu srv. podivuhodný komentář v uvedené knize *W. Thomsena*.

K hlavě III.:

¹⁾ O instituci Božího míru viz *L. Huberti*, *Studien zur Rechtsgeschichte der Gottesfrieden und Landfrieden* (Ansbach, 1892).

²⁾ To platí zejména o Evropě severní. Naproti tomu v jižní Francii a Itálii, kde municipální zřízení římské zcela nevymizelo, hrabata sídlila zpravidla ve městech.

³⁾ Historikové až dosud věnovali příliš málo pozornosti městům devátého a desátého století. Co o nich zde a níže pravím, opírá se o některá místa v capitulariích, jakož i o rozmanité zprávy, které nalézáme různě v kronikách a legendách. Mezi Gallii a oblastí německou byl ovšem

rozdíl, tu měst bylo méně a měla i menší význam. O nich srv. zajímavou práci *S. Rietschela*, *Die civitas auf deutschem Boden bis zum Ausgange der Karolingerzeit* (Lipsko, 1894).

⁴⁾ Zde se ovšem snažím naznačiti jen obecný stav. Jest mi arci známo, že byly četné výjimky; výjimky ty však nemohou změnití celkového dojmu, který z pramenů vyplývá.

⁵⁾ *Rietschel*, *Die Civitas* str. 93.

⁶⁾ *A. Blanchet*, *Les enceintes romaines de la Gaule* (Paříž, 1907).

⁷⁾ *L. Halphen*, *Paris sous les premiers Capétiens* (Paříž, 1909), str. 5.

⁸⁾ *L. H. Labande*, *Histoire de Beauvais et de ses institutions communales* (Paříž, 1892) str. 7.; *W. Vogel*, *Die Normannen und das Fränkische Reich* str. 135, 271.

⁹⁾ Ve Francii postavila většinu hradů knížata světská, také poslední Karlovi některé postavili. V Německu, kde vláda královská zachovala si více moci, panovník nejen hrady stavěl, nýbrž, alespoň v teorii, měl vůbec jediný na to právo. Biskupové, jimž králové v Německu i v Itálii zřizovali knížetství duchovní, stavěli ovšem hrady stejně jako knížata světská.

¹⁰⁾ Až do normanských vpádů téměř jedinými opevněnými místy byla města biskupská; *Hariulf*, *Chronique de l'abbaye de Saint-Riquier*, vyd. F. Lot (Paříž, 1894), str. 118. Srv. *R. Parisot*, *Le royaume de Lorraine sous les Carolingiens* (Paříž, 1899) str. 55. V Itálii ke stavbě hradů (*castra*) daly podnět vpády Maďarů (*F. Schneider*, *Die Entstehung von Burg und Landgemeinde in Italien*, Berlín, 1924, str. 263), v Německu nájezdy Maďarů a Slovanů, v jižní Francii vpády Saracenů (*Brutails*, *Histoire des classes rurales dans le Roussillon*, str. 35).

¹¹⁾ O významu těchto výrazů viz *K. Hegel* v *Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichts-*

kunde sv. XVIII (1892) a *G. Des Marez*, *Le sens juridique du mot oppidum*, Festschrift für H. Brunner (Berlín, 1910).

¹²⁾ *E. Dümmler*, *Geschichte des Ostfränkischen Reiches* (2. vyd., Lipsko, 1888, III. sv.), str. 156.

¹³⁾ *H. Pirenne*, *Les villes flamandes avant le XIIe siècle* (*Annales de l'Est et du Nord* sv. I, 1905), str. 12. Jak vypadal brugský hrad na počátku dvanáctého století, znázorňuje plán, otištěný v mé edici: *Histoire du meurtre de Charles le Bon, comte de Flandre par Galbert de Bruges* (Paříž, 1891).

¹⁴⁾ *W. Maitland*, *Township and Borough* (Cambridge, 1898), jakož i studie *M. C. Stephenson*, *The origin of the English towns* v *American historical Review*. S hrady na západu třeba také srovnati hrady, které v desátém století Jindřich Saský poděl Labe a Sály zřizoval na obranu proti Slovanům, viz *C. Koehne*, *Burgen, Burgmannen und Städte* (*Historische Zeitschrift* sv. 133, 1925). — Pokud se týče sociálního významu hradu, chci jen citovati zvláště význačný doklad. Jde o založení hradu Cateau-Cambrésis: „ut esset obstaculum latronibus praesidiumque libertatis circum et circa rusticanis cultoribus“, *Gesta episcoporum Cameracensium* (*Mon. Germ. Hist. Script.* sv. VII), str. 450. Obdobný příklad viz u *Koehne*, str. 11, čís. 5: v biskupství hildesheimském zřízen hrad „ad municionem... contra perfidorum incursionem et vastationem Sclavorum“.

¹⁵⁾ *W. Blommaert*, „*Les châtelains de Flandre*“ (Gent, 1915).

¹⁶⁾ Velice názorné podrobnosti podávají „*Miracula sancti Bertini*“ (*Mon. Germ. Hist. Script.* sv. XV), str. 512. Tvrz, již r. 891 zřídili kolem kláštera sv. Bertina, skládala se z příkopu, nad ním vypínaly se valy z hlíny a na valech bylo dřevěné kolová.

K hlavě IV.:

1) O tom, jak v jedenáctém století obyvatelstva přibývalo, viz *Lamberti de Hersfeld*, Annales vydání Holder-Eggerova (Hannover, 1894), str. 121; *Suger*, Recueil des Historiens de France sv. XII, str. 54; *Historiae Tornacenses*, Mon. Germ. Hist. Script. sv. XIV, str. 344.

2) *H. Pirenne*, Histoire de Belgique sv. I (4. vyd.), str. 148, 300. (Poldry rozumí se plochy, chráněné inundační hrází.)

3) *L. M. Hartmann*, Die wirtschaftlichen Anfänge Venedigs (Vierteljahrschrift für Social- und Wirtschaftsgeschichte sv. II, 1904).

4) *A. Andréades*, De la population de Constantinople sous les empereurs byzantins (Rovigo, 1920). Dějin byzantského hospodářství posud nemáme, prozatím nutno čísti tudíž: *L. Brentano*, Byzantinische Volkswirtschaft (Lipsko, 1917).

5) *R. Heynen*, Zur Entstehung des Kapitalismus in Venedig (Stuttgart, 1905), str. 15.

6) *Heynen* uv. kn. str. 23.

7) *K. Schaube*, Handelsgeschichte der Romanischen Völker (Mnichov, 1906), str. 61.

8) *Heyd*, Histoire du commerce du Levant sv. I, str. 98.

9) *Heyd* uv. kn. str. 121; *K. Schaube* uv. kn. str. 49.

10) *E. Du Méril*, Poésies populaires latines du Moyen Age (Paříž, 1847), str. 251.

11) *K. Schaube* uv. kn. str. 125.

12) *A. Schulte*, Geschichte der Handelsbeziehungen zwischen Westdeutschland und Italien sv. I, str. 80.

13) *K. Schaube* uv. kn. str. 90.

14) *Galbert de Bruges*, Histoire du meurtre de Charles le Bon vyd. *H. Pirenne* (Paříž, 1891), str. 28.

15) *W. Vogel*, Zur Nord- und Westeuropäischen Seeschifffahrt im früheren Mittelalter (Hansische Geschichts-

blätter sv. XIII, 1907), str. 170; *A. Bugge*, Die Nord-europäischen Verkehrswege im frühen Mittelalter (Vierteljahrschrift für Social- und Wirtschaftsgeschichte sv. IV, 1906), str. 227.

¹⁶⁾ *Engel-Serrure*, Manuel de Numismatique du Moyen Age sv. II, str. 505.

¹⁷⁾ *Lieberman*, Gesetze der Angelsachsen sv. I, str. 233.

¹⁸⁾ *H. Pirenne*, Draps de Frise ou draps de Flandre? (Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte sv. VII, 1909), str. 308.

¹⁹⁾ Když za vpádu Pečeněhů zanikla obchodní místa jihoruská a spojení od moře Černého k moři Baltskému bylo přerušeno, jedině lodi italské udržovaly styk severní Evropy s východem. Stav, který se tak od dvanáctého století vyvinul a jenž do určité míry byl jen návratem k poměrům, jaké byly ve starověké říši římské, měl svrchované důležité následky hospodářské, ale důsledky těmi netřeba se tu zabývat. Neboť dostavily se teprve později a ne náležejí již do období vzniku měst.

K hlavě V.:

¹⁾ *R. Heynen*, Zur Entstehung des Kapitalismus in Venedig str. 81.

²⁾ *R. Heynen* uv. kn. str. 65.

³⁾ *Eugène-H. Byrne*, Commercial contracts of the Genoese in the Syrian trade of the twelfth century (The quarterly Journal of Economics, 1916), str. 128; Genoese trade with Syria in the twelfth century (American Historical Review, 1920), str. 191.

⁴⁾ *R. Heynen* uv. kn. str. 18; *H. Sieveking*, Die kapitalistische Entwicklung in den italienischen Staaten des Mittelalters (Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte, roč. VII, 1909), str. 65 a d.

⁵⁾ O poměru práva benátského k právu římskému srv. *L. Goldschmidt*, Handbuch des Handelsrechts sv. I (Stuttgart, 1891), str. 150 n. 26.

⁶⁾ *H. Pirenne*, Les périodes de l'histoire sociale du capitalisme (Bulletin de l'Académie Royale de Belgique, Classe des Lettres, 1914), str. 258.

⁷⁾ Liber miraculorum sancte Fidis (vyd. A. Bouillet), str. 63, praví o kterémši kupci: „et sicut negociatori diversas orbis partes discurrenti, erant ei terre marisque nota itinera ac vie publicae diverticula, semite, leges moresque gentium ac lingue“.

⁸⁾ *F. Kurschmann*, Hungersnöte im Mittelalter (Lipsko, 1900).

⁹⁾ Libellus de vita et miraculis s. Godrici, heremitaie de Finchale, auctore Reginaldo monacho Dunelmensi vyd. Stevenson (Londýn, 1845). Jakou důležitost pramen ten má pro dějiny hospodářství, velmi dobře osvětlil *W. Vogel*, Ein Seefahrender Kaufmann um 1100 (Hansische Geschichtsblätter sv. 12, 1912), str. 239.

¹⁰⁾ „Sic itaque puerilibus annis simpliciter domi transactis, coepit adolescentior prudentiores vitae vias excolere et documenta secularis providentiae sollicitate perdiscere. Unde non agriculturæ delegit exercitia colere, sed potius, quæ sagacioris animi sunt, rudimenta studuit arripiendo exercere. Hinc est quod mercatoris aemulatus studium, coepit mercimonii frequentare negotium, et primitus in minoribus quidem et rebus pretii inferioris, coepit lucrandi officia discere; postmodum vero paulatim ad majoris pretii emolumenta adolescentiæ suæ ingenia promovere.“ Libellus de vita s. Godrici, str. 25.

¹¹⁾ „Qui comparat rem, ut illam ipsam integram et immutatam dando lucretur, ille est mercator, qui de templo Dei ejicitur“, *Decretum* I dist. 88 c. 11. O tom, jak církev nazírala na obchod, viz *F. Schaube*, Der Kampf gegen den

Zinswucher, ungerechten Preis und unlauteren Handel im Mittelalter (Freiburg Breisg., 1905).

¹²⁾ Také v Dalmácii vyskytovala se kupecká sdružení obdobná; viz *C. Jireček*, Die Bedeutung von Ragusa in der Handelsgeschichte des Mittelalters (Almanach der Akad. der Wissenschaften in Wien, 1899), str. 382.

¹³⁾ *W. Stein*, Hansa (Hansische Geschichtsblätter sv. XV, 1909), str. 539; *H. Pirenne*, La Hanse flamande de Londres (Bulletin de l'Académie Royale de Belgique, Classe de Lettres, 1899), str. 80.

¹⁴⁾ *Pigeonneau*, Histoire du commerce de la France sv. I, str. 104.

¹⁵⁾ Srv. Liber miraculorum s. Fidis, cit. výše pozn. 7), pak stížnost Brug proti hraběti Vilému Normanskému: „*Nos in terra hac clausit, ne negociari possemus, imo quicquid hactenus possedimus, sine lucro, sine negotiatione, sine acquisitione rerum consumpsimus*“. (*Galbert de Bruges* vyd. Pirenne, str. 152.)

¹⁶⁾ „*Extraneus mercator vel aliquis transiens per regnum non habens certam mansionem infra vicecomitatum sed vagans, qui vocatur piepowdrous*“; *Ch. Gross*, The court of piepowder (The Quaterly Journal of Economics, 1906), str. 231.

¹⁷⁾ „*Ignobilis mercatura*“, praví se v legendě o sv. Kvindonovi z Anderlechtu, a kupec, jenž světcí poradil, aby se oddal obchodu, jest legendě služebníkem ďáblovým (Acta Sanctorum, září sv. IV, str. 42).

¹⁸⁾ O jiném kupci, který podobně jako Godrik oddal se pak svatému životu, vypravuje současná Vita Theogeri (Mon. Germ. Hist. Script. sv. XII, str. 457). Viz také *Gestes des évêques de Cambrai* (vyd. Ch. De Smedt, Paříž, 1880), v nich připomíná se kupec Werimbold, kterýžto nejprve shromáždil značné jmění, pak majetku se vzdal a skončil jako asketa.

¹⁹⁾ *H. Pirenne*, L'origine des constitutions urbaines au Moyen Age (Revue historique sv. 57, 1895), str. 18.

²⁰⁾ *H. Pirenne* tamže str. 30; *Goldschmidt*, Universalgeschichte des Handelsrechts str. 125. — Barcelonské *Usatici* (r. 1064) zmiňují se o tom, že právní jednání s cizinci mají býti vedena rychle. Cizinci těmi mohou býti ovšem jen kupci; viz *Schaube* uv. kn. str. 103.

²¹⁾ *Alpert*, De diversitate temporum (Mon. Germ. Hist. Script. sv. IV), str. 718 o kupcích tielských: „judicia non secundum legem sed secundum voluntatem decernentes“.

K hlavě VI.:

¹⁾ Tak tomu jest ovšem jen v poměrech normálních. Nezřídká stát musil vydržovati městské obyvatelstvo příliš početné, takže nemohlo si samo opatřovati obživu; tak na př. obyvatelstvo římské v době císařské. Ale vzrůst obyvatelstva římského způsobily příčiny politické, nikoli hospodářské.

²⁾ Později ve středověku bylo zajisté mnoho míst, která se nazývala městy a nadána byla svobodami městskými a jichž obyvatelé se přesto zaměstnávali daleko více zemědělstvím než obchodem nebo řemesly. Ale to jsou teprve zjevy doby pozdější, zde mi jde jen o měšťanstvo takové, jaké se vyvinulo původně a jaké i později bylo v původních střediscích městského života.

³⁾ Pro studium počátků městského zřízení nejdůležitější jsou nepochybně města nejstarší, neboť v nich měšťanstvo se vytvořilo. Jest metodickou chybou, snaží-li se kdo vyložiti vznik měšťanstva na základě měst pozdějšího či pozdního původu jako byla města německá na východ od Rýna. Jest stejně nemožno poznati na nich počátky městského zřízení, jako by nebylo možno hledati počátky feudalismu v právní knize „Assises de Jérusalem“.

4) *H. Pirenne*, L'origine des constitutions urbaines au Moyen Age (Revue historique sv. 57, 1895), str. 68.

5) *H. Pirenne*, Villes, marchés et marchands au Moyen Age (Revue historique sv. 67, 1898), str. 59; *F. Keutgen*, Untersuchungen über den Ursprung der deutschen Stadtverfassung (Lipsko, 1895); *S. Rietschel*, Markt und Stadt in ihrem rechtlichen Verhältniss (Lipsko, 1897).

6) *H. Pirenne*, L'origine des constitutions urbaines l. c. str. 66.

7) Prostředí zeměpisné samo nestačí. Jak zeměpisné prostředí možno přeceniti, viz *L. Febvre*, La terre et l'évolution humaine (Paříž, 1922), str. 411 a d.

8) Kronikář *Gilles orvalský* se zmiňuje na př. o svobodách, které městu Huy r. 1061 udělil biskup lutyšský, některé uvádí a o ostatních pomlčel, „aby čtenáře nenudil“. Zřejmě měl na zřeteli čtenáře z kruhů církevních, pro něž psal.

9) *Richer*, Historiae kn. III § 103 (c. 985): „Negotiatorum claustrum muro instar oppidi extractum, ab urbe quidem, Mosa interfluente sejunctum, sed pontibus duobus interstratis ei annexum.“

10) Ve starém městském právu štrasburském nová osada ta nazývána jest „urbs exterior“. *F. Keutgen*, Urkunden zur städtischen Verfassungsgeschichte (Berlín, 1899), str. 93.

11) *Gesta episcoporum Cameracensium*, Mon. Germ. Hist. Script. sv. VII, str. 499.

12) *F. Kiener*, Verfassungsgeschichte der Provence, str. 212.

13) *Digesta* l. 16, 59: „Portus appellatus est conclusus locus, quo importantur merces et inde exportantur.“ *Isidora Sevillského* Etymologiae l. XIV c. VIII, § 39, 40: „Portus dictus a deportandis commerciis.“

14) Slova užívalo se pak často tak, jakoby náleželo k druhé deklinaci. Viz na př. *Vita Eparchi* (Mon. Germ.

Hist., Script. rer. Merov. sv. III), str. 557: „Navis ipsa, omnibus portis relictis, fluctibus valde oppressa . . .“

¹⁵⁾ Ještě ve dvanáctém století užívalo se slova „portus“ ve smyslu prvotním a znamenalo překladiště: „Infra burgum Brisach et Argentinensem civitatem nullus erit portus, qui vulgo dicitur ladstadt, nisi apud Brisach“; *Gengler, Stadtrechtsaltertümer* str. 44.

¹⁶⁾ *H. Pirenne, L'origine des constitutions urbaines au Moyen Age* I. c. str. 12.

¹⁷⁾ *Murray, New English Dictionary* sv. VII, 2 str. 1136.

¹⁸⁾ *Miracula s. Womari* (Mon. Germ. Hist., Script. sv. XV), str. 841.

¹⁹⁾ *H. Pirenne, Les villes flamandes avant le XIIe siècle* (Annales de l'Est et du Nord sv. I), str. 22.

²⁰⁾ Totéž pozorujeme i jinde, tak v severní Gallii Bavaicum a Aduatuca Tungrorum byly v době římské důležitými správními středisky. Poněvadž neležely na žádném toku vodním, renesance obchodu jim neprospěla. Bavaicum zaniklo v devátém století, Tongres až na naše časy zůstal místem bezvýznamným.

²¹⁾ Netvrdím ovšem, že vývoj se dál ve všech městech stejně. Předměstí kupecké se neodlišovalo od původního hradu všude tak zřetelně jako na př. v městech vlámských. Kupci a přistěhovalí řemeslníci usazovali se různě podle místních poměrů, k místním rozdílům těm nemohu zde však přihlížeti. Viz, co o tom poznamenal *N. Ottokar, Opiti po istorii francouzských gorodov* (Perm, 1919), str. 244.

²²⁾ R. 1042 kostel měšťanů saint-omerských postaven byl na náklad jakéhosi Lamberta, jenž i sám náležel nejspíše k tamním měšťanům; *A. Giry, Histoire de Saint-Omer* (Paříž, 1877), str. 369. R. 1110 v Audenarde měšťané postavili kapli; *Piot, Cartulaire de l'abbaye d'Eename* čís. 11, 12.

²³⁾ Plán, jak vypadaly Bruggy na počátku dvanáctého století, viz v edici Galberta, písaře brugského (*Histoire du meurtre de Charles le Bon* vyd. H. Pirenne, Paříž, 1891).

²⁴⁾ *Boretius*, *Capitularia regum Francorum* sv. II, str. 405. Srv. *Dümmeler*, *Jahrbücher des Fränkischen Reiches* sv. III (2. vyd.), str. 129, čís. 4.

²⁵⁾ O Cambrai viz výše pozn. ¹¹⁾. — Ještě na počátku dvanáctého století bylo v Brugách město chráněno jen opevněním z dřevěných kolů.

²⁶⁾ Srv. výše k hl. IV pozn. ¹⁷⁾.

²⁷⁾ Gent nepochybně již v jedenáctém století byl střediskem soukenictví, neboť *Vita Macarii* (Mon. Germ. Hist., Script. sv. XV, str. 616) vypravuje, že tam dovážena byla vlna z okolních statků.

²⁸⁾ Viz k tomu *Chronicon s. Andreae castri Cameracesii* (Mon. Germ. Hist., Script. sv. VII), str. 540 a *Gesta abbatum Trudonensium* (tamže sv. X), str. 310.

²⁹⁾ V Gentu v jedenáctém století zmiňují se *Miracula s. Bavonis* (Mon. Germ. Hist., Script. sv. XV, str. 594) o řemeslnících: „laici, qui ex officio agnominabantur corarii“. Není pochybnosti, že řemeslníci ti přistěhovali se do města z venkova.

³⁰⁾ *H. Pirenne*, *Les anciennes démocraties du Pays-Bas*, str. 225.

³¹⁾ *H. Labande*, *Histoire de Beauvais* (Paříž, 1892), str. 55.

³²⁾ Viz velmi poučné doklady, které otiskl *Guiman*, *Cartulaire de Saint-Vaast d'Arras* (vydal Van Drival, Arras, 1875): Na počátku dvanáctého století parceloval klášter svou zahradu, vinici, špitál, jakož i *vicus Ermenfredi* a zřizoval z nich *mansiones a hostagia* (str. 155, 157, 162).

³³⁾ O pozemkovém vlastnictví ve městech viz *G. Des Marez*, *Étude sur la propriété foncière dans les villes du Moyen Age et spécialement en Flandre* (Gent, 1898). —

Nejstarší zpráva o osvobození městské půdy jest, pokud mi známo, s počátku jedenáctého století.

³⁴⁾ „Servus incognitus non inde extrahatur; servus vero, qui per veridicos homines servus probatus fuerit, tam de christianis quam de agarenis sine aliqua contentione detur domino suo“; právo castrocalbonské r. 1156 (Anuario de historia del derecho español roč. I, Madrid, 1924, str. 375). Zásada ta, třebaže tu jde o pramen poměrně pozdní a původu španělského, má platnost obecnou, z ní velmi zřetelně vysvítá postavení, v jakém s počátku všude byli poddaní, kteří se do měst přistěhovali.

K hlavě VII.:

¹⁾ *H. Pirenne*, L'origine des constitutions urbaines au Moyen Age (Revue historique sv. 57), str. 25—34.

²⁾ Viz tamže.

³⁾ *G. Kurth*, Notger de Liège et la civilisation au Xe siècle (Brusel, 1905).

⁴⁾ *H. Pirenne*, Les anciennes démocraties des Pays-Bas str. 35; *F. Keutgen*, Ämter und Zünfte (Jena, 1903), str. 75. Duchovenstvo anglické projevovalo vůči měšťanstvu stejné nepřátelství jako duchovenstvo německé nebo francouzské; *K. Hegel*, Städte und Gilden der Germanischen Völker sv. I (Lipsko, 1891), str. 73.

⁵⁾ *Hauck*, Kirchengeschichte Deutschlands sv. III, str. 692.

⁶⁾ *K. Hegel*, Geschichte der Städteverfassung von Italien sv. II (Lipsko, 1847), str. 137. — Jméno „consules“ má původ, jak se zdá, v římsko-byzantské municipální správě v Romani. O těchto nejstarších počátcích konsulátu *E. Mayer*, Italienische Verfassungsgeschichte sv. II (Lipsko, 1909), str. 532.

⁷⁾ *Davidsohn*, Geschichte von Florenz sv. I (Berlín. 1896—1908), str. 345—350.

⁸⁾ *F. Kiener*, Verfassungsgeschichte der Provence, str. 164.

⁹⁾ *Reinecke*, Geschichte der Stadt Cambrai (Marburg, 1896).

¹⁰⁾ *Labande*, Histoire de Beauvais, str. 55.

¹¹⁾ *Guibert de Nogent*, De vita sua (vyd. G. Bourgin, Paříž, 1907), str. 156.

¹²⁾ *H. Pirenne*, Les villes flamandes avant le XIIe siècle (Revue de l'Est et du Nord roč. I, 1905), str. 9; Anciennes démocraties des Pays-Bas str. 82; Histoire de Belgique sv. I (4. vyd.), str. 171.

¹³⁾ *G. Espinas* — *H. Pirenne*, Les coutumes de la Gilde marchande de Saint-Omer (Le Moyen Age, 1901), str. 196; *H. Pirenne*, La hanse flamande de Londres (Bulletin de l'Académie royale de Belgique, Classe des Lettres, 1899), str. 65. — O gildách v Anglii srv. základní dílo *Ch. Gross*, The Gild Merchant (Oxford, 1890). Viz také *K. Hegel*, Städte und Gilden der Germanischen Völker (Lipsko, 1891); *H. Van der Linden*, Les Gildes marchandes dans les Pays-Bas au Moyen Age (Gent, 1890); *C. Koehne*, Das Hansgrafenamt (Berlín, 1893).

¹⁴⁾ *A. Giry*, Histoire de la ville de Saint-Omer str. 371.

¹⁵⁾ *N. P. Ottokar*, Opiti po istorii frantzouskich gorodov.

¹⁶⁾ *Galbert*, Histoire du meurtre de Charles le Bon, comte de Flandre, vyd. Pirennova str. 87.

¹⁷⁾ Capitularia regum Francorum, vyd. Boretius sv. II, str. 405.

¹⁸⁾ *Beaumanoir*, Coutumes de Beauvaisis § 646 vyd. Salmon sv. I (Paříž, 1899), str. 322.

¹⁹⁾ Abychom si představili, co vše podnikala tato správa městská, dlužno sáhnouti k monumentálnímu dílu: *G. Espinas*, La vie urbaine de Douai au Moyen Age (Paříž, 1913, 4 sv.).

²⁰⁾ Privilegium města Aire z r. 1188; *Warnkoenig*, Flandrische Staats- und Rechtsgeschichte sv. III (Tubinky, 1842), dodatků str. 22.

K hlavě VIII.:

¹⁾ *H. Van Werveke*, Comment les établissements religieux belges se procuraient-ils du vin au haut Moyen Age? (Revue belge de philologie et d'histoire roč. II, 1923), str. 643.

²⁾ *R. Génestal*, Le rôle des monastères comme établissements de crédit (Paříž, 1901).

³⁾ *H. Pirenne*, Les périodes de l'histoire sociale de capitalisme I. c. str. 269.

⁴⁾ Tamže str. 281.

⁵⁾ *M. T. Stead*, William Cade, a financier of the XIIth century (English Historical Review, 1913), str. 209.

⁶⁾ *Willelmi Brittonis*, Philipis (Mon. Germ. Hist., Script. sv. XXVI), str. 321.

⁷⁾ *G. Bigwood*, Le régime juridique et économique de l'argent dans la Belgique du Moyen Age (Brusel, 1920).

HENRI PIRENNE.

V létě r. 1927 byl Henri Pirenne, profesor university v Gentu, hostem Karlovy university v Praze. Tenkrát k návrhu prof. Josefa Šusty usnesl se Historický klub vydati překlad knihy Pirennovy „Les Villes du Moyen Age“ a zahájití tím zároveň sbírku překladů menších vybraných prací historických. Potřeba takové knihovny byla u nás pocífována již dávno; cítili jsme, že jest potřebí překladů, aby český čtenář seznámil se s čelnými zjevy soudobého světového dějepisu. Že pak v čelo nové sbírky zvolena byla kniha Pirennova, nemělo býti jen poctou slavného hosta, volba vyplynula i z poznání, že kniha jest z nejzajímavějších historických prací posledních let a že Pirenne sám jest z těch historiků, kteří zvláště význačně representují myšlenkové dílo přítomné doby. Neboť Pirenne, největší dějepisec belgický, jest i usměrněním své činnosti velikým historikem evropským.

Pochopíme to snadno. Malá země, vklíněná mezi tři mohutné státy, země na rozhraní dvojí jazykové oblasti a dvojí náboženské kultury, měla od středověku osudy úzce spiaté s osudy sousední Evropy, a skutečnost ta má ohlas i v jejím dějepise. Poznatek, že historii národa lze správně chápati jen v obecném vývoji evropském, dochází tu zvláště výrazného uplatnění. Pokroky, jež učinilo belgické dějepisectví za posledních padesát let, vyplynuly z velké části z toho, že historikové uvědomili si tuto skutečnost a že původně úzce národní obzor svého zájmu rozšířili a těžili při tom z výtěžků, které podávala historická studia v sousední Francii a Německu.

Když Pirenne začal, bylo vše to arci teprve v počátcích, ale cesta byla již naznačena a Pirenne neváhal ji sledovati. Narodil se 23. prosince 1862 ve Verviers, zastihl na

universitě v Lutychu již průkopníky moderního belgického dějepisu Godfr. Kurtha a P. Fredericqa. Pak odešel sám do ciziny, studoval v Paříži, Berlíně a Lipsku. Skončil studia, ustanoven byl r. 1885 docentem v Lutychu, pak r. 1886 profesorem na universitě v Gentu. R. 1887 založil tu s Fredericqem sdružení profesorů a studentů historie, „Société Académique d'histoire“, spolek, jehož účelem mělo býti oživení a prohloubení historických studií. Pěťadvacetiletý profesor přistupoval k úkolu svému s mladistvým nadšením, ale i s nevšední průpravou. Toho důkaz podaly záhy zejména práce bibliografické. R. 1893 vyšla jeho „Bibliographie de l'histoire de Belgique“ („Catalogue méthodique et chronologique des sources et des ouvrages principaux relatifs à l'histoire de tous les Pays-Bas jusqu'en 1598 et à l'histoire de la Belgique jusqu'en 1830“). R. 1902 vyšla bibliografie tato již v druhém vydání, což svědčí o tom, že plní úkol, který od bibliografie žádáme především, totiž podává kritický přehled toho, co v oboru belgické historie bylo vykonáno a co zbývá vykonati.

V Belgii r. 1886, kdy Pirenne počal, zbývalo toho vykonati ještě ohromně mnoho. Pirenne specialisoval se pro středověk, a jeho úsilí obracelo se nejprve k rozboru a kritickému vydání pramenů. Rozsáhlý soupis Pirennových prací (v „Mélanges d'histoire offerts a Henri Pirenne par ses anciens élèves et ses amis à l'occasion de sa quarantième année d'enseignement à l'université de Gand 1886—1926“, I. sv., str. XXV.—XXXIX.) uvádí pěknou řádku speciálních studií z oboru pomocných věd historických, také „Album belge de diplomatie“ (1908) vděčí jemu za své uskutečnění. Z edicí Pirennových budtež jmenovány aspoň „Histoire du meurtre de Charles-le-Bon par Galbert de Bruges“ (1891), „Livre de l'abbé Guillaume de Ryckel (1249—1272). Polyptyque et comptes de l'abbaye de Saint — Trond au milieu du

XIIIe siècle" (1896), „Le soulèvement de la Flandre maritime en 1323—1328" (1900), „Chronique rimée des troubles de Flandre en 1379—1380" (1902), posléze spolu s G. Espinasem „Recueil des documents relatifs à l'industrie drapière en Flandre" (4 svazky 1906—1924).

Ráz těchto edicí ovšem ukazuje, že u Pirena zájem medievalisty-editora sdružil se se zvláštním zájmem o dějiny hospodářství. Pirene byl nejen žákem slavného G. Monoda a diplomatika Giryo, také G. Schmoller a K. Lamprecht měli naň hluboký a blahodárný vliv. Byl v tom i ohlas doby. Pirene nepodleh sice historickému materialismu, byl dalek toho, aby vše chtěl vykládati hospodářskými příčinami, ale vycitoval jejich důležitost i zdůrazňoval ji. Zjevny hospodářské byly mu „nejdůležitější a nejhlubší". Z hospodářských zjevů zajímalo jej zejména to, co tvořilo od středověku zvláštní ráz belgického prostředí: města, městské hospodářství, obchod a průmysl. Rodné Verviers bylo střediskem velkolepého soukenictví, Gent, kde působil, vynikal soukenictvím již ve středověku, Pirene sám pocházel z rodiny soukenické. Není divu, že jej dějiny soukenictví a ovšem i jiná odvětví výrobního průmyslu belgického zajímala především. Pirene dovedl přesvědčivě vyložit, jak vývoz řemeslných výrobků již ve středověku determinoval sociální strukturu tamních měst („Les dénombremens de la population d'Ypres au XVe siècle" ve Vierteljahrschrift für Social- und Wirtschaftsgeschichte 1903), Pirene osvětlil pak rovněž, jak tato zvláštní hospodářská struktura projevuje se v politickém zřízení a dějinách městských těch obcí. „Histoire de la Constitution de la ville de Dinant au moyen âge" (1889) zahajuje dlouhou řadu studií o dějinách středověkých měst. Studií těch netřeba zde jednotlivě vypočítávat, nejdůležitější citovány jsou na předcházejících stránkách a čtenář povšimne si zároveň, že Pirene, vycházeje z lokálního prostředí, obracel se soustavně k obecnějším

problémům sociálních dějin. V pracích Pirennových z let devadesátých a z prvního desetiletí tohoto století objevují se otázky, které hospodářský dějepis té doby přinášel: sociální zřízení staršího středověku, vznik měst a městského zřízení, genese a vývoj kapitalismu. Rozvoj německého dějepisů v devatenáctém století způsobil, že poměry německé stávaly se mimovolně základem i měřítkem obecných představ historických. Pirenne, jenž vyšel z jiného prostředí, přinášel ve svých pracích jiné, západničtější řešení těchto problémů. Na sklonku století byl Pirenne již uznanou autoritou v oboru hospodářského dějepisů.

A přece Pirennovi nebylo dáno, aby setrval v úzkém rámci odborného zájmu. R. 1899 vydán byl ve sbírce *Allgemeine Staatengeschichte* v Arnheimově překladu první svazek Pirennových dějin Belgie. Po roce vydán byl i francouzský originál a r. 1902 i vlámský překlad. V rychlém sledu následovaly pak svazky druhý až čtvrtý, jimiž vypravování dovedeno bylo až k r. 1648. Vypravování v rámci „dějin států“ o dějinách země, která v minulosti neměla většinou ani samostatného, ani jednotného státního života, bylo úkolem jistě zvláště obtížným. Pirenne obtíže ty překonal tím, že do středu vypravování svého postavil lid, historii politických proudů, vývoj státního zřízení, hospodářských poměrů a náboženského nazírání. Podle těchto hledisk utřídil látku tak, že jednotlivé události významu jen místního byly z vypravování vyloučeny. Novost nazírání, jasné kritické utřídění a skvělý vypravovatelský talent způsobily, že Pirennovy dějiny jsou jedny z nejlepších, ne-li nejlepší z Ukert-Heerenovy sbírky. Francouzské vydání bylo za několik let v několikerém vydání rozebráno. Pirenne stal se národním dějepiscem Belgie. V jeho díle nalézal belgický národ to, co přes jazykové rozdělení tvoří podstatu jeho národního uvědomění: vědomí společných dějin a vědomí společných ideálů v přítomnosti. Dílo Pirenново nabývalo tím významu národního i politického.

Ukázalo se to za světové války. Když za německé okupace selhaly německé pokusy o získání Vlámů pro účely německé imperialistické expanse, velení německé kladlo to za vinu gentským historikům Fredericqovi a Pirennovi. Oba byli jati a internováni v Německu. Pirenne, spolupracovník německých časopisů a horlivý účastník německých historikertagů, strávil dobu od března 1916 až do listopadu 1918 v německém zajetí. Dojmy z té doby zachoval v knížce „Souvenirs de captivité en Allemagne“. Jsou to vzpomínky a zároveň historicko-politické úvahy o válečném Německu. Bylo to účtování s Německem, ale i s německým duchem. Ohlasem toho jest i několik historických úvah poválečných, na př. „L'Allemagne moderne et l'Empire Romain au moyen âge“.

Po válce věnoval se Pirenne především dokončení díla, které válkou bylo přerušeno. R. 1921 vyšel pátý, r. 1926 šestý svazek dějin Belgie. Vypravování bylo tím dovedeno až k r. 1830, až ke konečnému úspěchu belgické revoluce a vzniku neodvislého belgického státu. Pirennovi bylo tak přáno štěstí, že mohl národu svému odevzdati dovršené své životní dílo.

Leč ani nyní nehodlal se Pirenne spokojiti úkolem historika národního. Když r. 1923 předsedal mezinárodnímu sjezdu historiků v Bruselu, přihlásil se velmi rozhodně k zásadě mezinárodní vědy. Doporučoval srovnávací metodu jakožto nezbytný předpoklad skutečně vědeckého založení historických poznatků. Srovnávací dějepis arci nemá býti postaven proti národnímu dějepisu, či, jak Pirenne jej nazývá, dějepisu „ethnocentrickému“. Právě srovnání národních kultur má umožniti vědecké poznání toho, co jest společno, i toho, co tvoří jejich svéráz.

Pirenne, jenž počal jako analytik a kritik, stal se hlasatelem synthesy. Tato knížka podává vskutku kus synthesy. Její název neodpovídá arci obsahu zcela přesně. Kniha podává z části méně, než titul slibuje: z dějin městských

jest tu jen počátek, ale naopak jest v ní i více, než bychom podle názvu v ní hledali: Pirenne v této práci podal přehledný obraz západoevropského vývoje od germánských vpádů až asi do poloviny dvanáctého století.

*

Knih, jejíž překlad tu podáváme, vznikla z přednášek, které měl Pirenne r. 1922 na různých universitách amerických. Tudíž i anglický překlad vyšel dříve, než francouzský original („Medieval cities. Their origins and the revival of trade“, 1925), při překladu svém přihlížel jsem proto nejen k francouzskému textu, nýbrž i k anglickému vydání. O genesi českého překladu zmínil jsem se již výše, dodávám, že p. prof. Šusta získal si o překlad nemalou zásluhu tím, že jej prohlédl i četl v korektuře. Podobně zasloužil se oň také p. dr. Klik. Posléze musím vzpomenouti přátelské ochoty p. dra Fritze Quicka, profesora na král. Atheneu v Bruselu, jenž opatřil data pro tento životopisný nástin.

B. Mendl

